

ÇİVİ YAZILI HUKUK METİNLERİNDE SUÇ VE CEZA

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı**

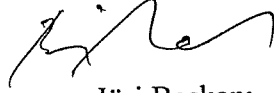
Fazilet ÖZER

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yusuf KILIÇ

**Ağustos 2008
DENİZLİ**

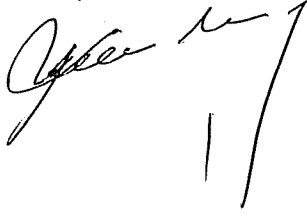
YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı Öğrencisi Fazilet ÖZER tarafından Yrd. Doç. Dr. Yusuf KILIÇ yönetiminde hazırlanan “ Çivi Yazılı Hukuk Metinlerinde Suç ve Ceza” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından .08 .2008 tarihinde yapılan tez savunması sırasında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

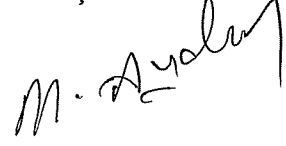

Jüri Başkanı
Doç. Dr. Bilal SÖĞÜT

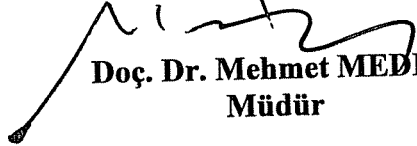
Jüri Üyesi (Danışman)
Yrd. Doç. Dr. Yusuf KILIÇ

Jüri Üyesi
Yrd. Doç. Dr. Mithat AYDIN

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
09.10.2008...tarih ve...17/09.....sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Mehmet MEDER
Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırılmasının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

İmza :
Öğrenci Adı Soyadı: Fazilet ÖZER

TEŞEKKÜR

Büyük sabrı ve desteğiyle beni cesaretlendiren ve çalışmamın başlangıcından sonuna kadar hevesimi gayretimi hep taze tutan değerli hocam Yrd.Doç.Dr.Yusuf KILIÇ'a; kaynakların araştırılıp bulunmasından tasnif edilip yazılmasına kadar benimle beraber üzüldüğü sevinen sorumluluk yüklenen manevi kızım Hilal Özkan'a; maddi manevi desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen varlığıyla bana güç katan değerli eşim Cihat Özer'e; sabırları için evlatlarım Coşkun, Uğur ve Ceylin'e ve pek kıymetli anneme, sevgili arkadaşım Suzan Akkuş'a teşekkür ederim.

Bu tezi, "bir işi başarmaktaki sır onu ne kadar istediğinde gizlidir" hayat görüşünü bana benimseten, ömrümün her döneminde yol gösterici olan merhum babama atfediyorum.

ÖZET**ÇİVİ YAZILI HUKUK METİNLERİNDE SUÇ VE CEZA**

Özer , Fazilet
Yüksek Lisans Tezi, Tarih ABD.
Tez Yöneticisi: Yrd.Doç.Dr. Yusuf KILIÇ
Ağustos 2008, 93 sayfa

Bu tez çalışması çivi yazısı kullanan medeniyetlerin hukukunun incelenmesi temeline dayanmakla beraber Hitit hukukunun öncekilerden aldıklarını kendi eleğinden süzüp ardıllarına bıraktığı eşsiz mirasın gözler önüne serilmesidir. Hitit hukukunun modern hukuka olan paralelliğinin Roma hukukundan daha fazla olması yeni araştırma zeminleri hazırlamaktadır. Eldeki belgeler ve araştırma metinleri, kıyaslamalarla zenginleştirilerek yeni bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çivi Yazısı, Hukuk, Metin, Suç ve ceza.

ABSTRACT

CRIME AND PUNISHMENT IN ARTICLES IN CUNEIFORM

Özer,Fazilet

Graduate Thesis, Department of History

Theis Administer: Ass, Prof.Dr. Yusuf KILIÇ

Agust 2008, 93 pages

This is a thesis based on research of low of civilizations which used cuneiform writing, and how the hittite law was obtained after they had filtered law of their ancestors with an incredible legacy as result

It causes reasons for new research as our current law has more similarity with hittite law than Roman law

It is intended to cereate a new perspective with the obtained research documents enriched with comparisons.

Key words:Law, Article, Cuneiform, crime and punshment

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	VII
GİRİŞ	1
KURUMSAL BİLGİLER VE LİTERARÜR TARAMASI	6
MATERYAL VE METOT	6

BİRİNCİ BÖLÜM

ESKİÇAĞ'DA SUÇ VE CEZA KAVRAMI

1.1 MEZOPOTAMYA TOPLUMUNDA HUKUK	13
1.1.1. Sumer Kanunları'nda Suç ve Ceza Kavramı	17
1.1.1.1. Urukagina Kanunu'nda Suç ve Ceza Kavramı	21
1.1.1.2. Ur-Nammu Kanunu'nda Suç ve Ceza Kavramı	24
1.1.1.3. Ana-İttişu Kanunu'nda Suç ve Ceza Kavramı	29
1.1.1.4. Lipit İştur Kanunu'nda Suç ve Ceza Kavramı	30
1.1.2. Sami Kanunları'nda Suç ve Ceza Kavramı	31
1.1.2.1. Eşnunna Kanunu'nda Suç ve Ceza Kavramı	31
1.1.2.2. Hammurabi Kanunu'nda Suç ve Ceza Kavramı	33

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DA SUÇ ve CEZA KAVRAMI

2.1. HİTİT ÖNCESİ ANADOLU TOPLUMUNDA HUKUK.....	39
2.2. HİTİT TOPLUMUNDA HUKUK	41
2.2.1. Hitit Medeni Hukuku'nda Suç ve Ceza	56
2.2.1.1. Hitit Ticaret-İş Hukuku'nda Suç ve Ceza	64
2.2.1.2. Hitit Hukuku'nda Ölüm Cezalarının Yeri.....	71
2.2.1.3. Mahkemeler ve Mahkemelerin Yapılanması	78
2.2.1.4. Saray Kapısı (K.A.E. GAL ^{LİM})	79
2.2.1.5. Yüksek Mahkeme (DİN ^{LU} DUGUD).....	80
2.2.1.6. Kralın Mahkemesi (DİN ^{LU} GAL).....	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ASUR ve SUMER HUKUKU İLE HİTİT HUKUKU'NUN KARŞILAŞTIRILMASI

SONUÇ	88
KAYNAKLAR	90
ÖZGEÇMİŞ	93

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
Bkz.	Bakınız
C	Cilt
Çev.	Çeviren
DTCF	Dil ve Tarih –Coğrafya Fakültesi
M.Ö.	Milattan Önce
S	Sayı
s	Sayfa
T.S.A.D	Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
Yay.	Yayınları

GİRİŞ

Günümüzde hâlâ tartışılan hukuk ve insan hakları mücadelesi oturtulduğu zeminin eksikliğinden dolayı pek çok soruyu yanıtsız bırakır. Fakat en kısa tanımıyla, “Hukuk, toplumda ve devlette sosyal dayanışmayı gerçekleştirme amacını güden kurumdur”¹. Tarihte hak ve hukuk fikri medeni camiaların kurulması ile başlar. Gerçekten de daha kalkolitik devirlerde mülkiyetin ifadesi demek olan mühürlerin bulunması, ilk beşeri toplum hayatı ile birlikte mülkiyet hakkının da ortaya çıktığını gösterir. Zira hak mefhumunu doğuran mülkiyettir². Ancak haklar tarihi muhataplarına sunulurken belirli bir milatlar cetveli, bir blok kalıp gibi, onu oluşturan etmenler dikkate alınmadan veya eksiklikleriyle incelemeye tabi tutulmaktadır. Bu tezin amacı: modern hukukun başlangıç noktaları olduğu kabul edilen bu milatların arasındaki gerçeği araştırıp ortaya koymaya çalışmaktır.

Başka bir deyişle hukuk, içinde yer aldığı toplumun özelliklerine göre değişen bir düzen türüdür. Farklı iklim, farklı coğrafi konum gibi doğal etkenler ile farklı uygarlık düzeyi, farklı gelenekler gibi toplumsal etkenler farklı hukuk sistemleri yaratmaktadır³. Araştırmalarımızı derinleştirdikçe, kapı aralandıkça, modern hukuk ve insan hakları tarihinin yüzyıllardır, çoğu bilgidен yoksun ya da eksik aktarılarak oluşturulduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmanın özü, incelemeye konu olan Eskiçağ Ön Asya coğrafyası üzerinde yaşayan toplumların ve özellikle (M.Ö. 3500–1000) yılları arasında yaşamış olan ve pek bilinmeyen Eskiçağ toplumlarının hukukunun, günümüzün modern hukukuna gerçek temeli teşkil ettiğinin ispatına çalışılmasıdır. Burada medeni hukuk bakımından Eski Anadolu toplumlarının ve özellikle Hititlerin hukukunu öne çıkarırken onu hukukun yeni miladı yapmak gibi bir yanılsa düşmeye de niyetimiz yoktur. Eğer tek merkez üzerinden haklar tarihinin başlangıç noktasını oluşturmaya kalkarsak, insanlık tarihini ve dünyayı açıklamayı güçleştirerek geleceğin berraklığını engellemiş ve belirsizleştirmiş

¹ Adnan Güriz (1996), *Hukuk Başlangıcı*, Ankara, 4.

² Füzruzan Kınal (1991), *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara, 147.

³ Ülker Gürkan (1989), *Hukuk Sosyolojisine Giriş*, Ankara, 106.

oluruz. Eskiçağ tarihinde Hitit öncesine kısa bir göz atış nedenimiz de budur. Öte yandan değerlendirmeye aldığımız tarihi malzemenin hemen hemen hepsi çivi yazısı ile tespit edilmiş yazılı kaynaklara dayanmaktadır. Burada çivi yazısının M.Ö. 3200 yıllarında icat edilmesinin ta o tarihlerden günümüze bilgi aktarımı açısından çok büyük kıymet taşıdığını da belirtmek isteriz. Bu sebeple olmalı ki çalışmamızın adını “Çivi Yazılı Hukuk Belgelerinde Suç ve Ceza” şeklinde koymayı uygun bulduk.

Ayrıca çalışmamıza Mezopotamya toplumlarının hukuki metinlerini incelemekle başladık. Burada, toplumda var olan belirli kuralların yazıyla tespit edilerek günümüze kadar aktarımını sağlama çığrını açan Sumerler’in ayrı bir kıymete haiz olduklarını vurgulamamız gerekmektedir. Gerçekten insanlığın ilk yazısı olan çivi yazısının icadını başaran Sumerliler aynı zamanda ilk hukuk belgelerini de ortaya koyarak toplumlarının genel bünyesi hususunda son derece önemli bilgiler bırakmışlardır. Sumer şehir devletlerinden Lagaş şehir beyi Urukagina’nın çıkardığı reform ile özel mülkiyet kavramını benimsediğini göstermesi “hak” kavramı anlayışının var oluşunun ilk delilidir. Bunun devamında gerek Sumerli ,Ur–Nammu gerekse Babilli Hammurabi başta olmak üzere Sami asılı diğer krallar bu hukuk normlarının işleyişinin kolaylaştırılması ve eksiklerinin tamamlanması için büyük gayret sarf etmişlerdir. Bu şahsiyetlerin oluşturdukları hukuk düzeni zaman içerisinde Mezopotamya sınırları dışına taşarak Anadolu’ya ulaşmış ve Hitit öncesi Anadolu toplumları ile Hititler tarafından benimsenip kendi sosyolojik yapıları çerçevesinde değiştirilerek kullanılmıştır. Şu halde Hitit hukuk sisteminin Mezopotamya hukukunun tesirinde kalmış olduğunu söylememiz zor değildir.

Sosyoloji açısından ele alındığında, “hukuk” karşımıza bir “sosyal olgu” kimliği ile çıkar. Nerede bir toplum varsa, orada hukuk vardır. Tarih, hukuk düzenine sahip olmayan bir topluluk hayatını tespit etmiş değildir. Hukuk insanların yine insanlar için meydana getirdiği kurallar bütünüdür. O, insandan çıkıp uyulmak ve uygulanmakla yine insan yaşamına katılır, böylece insan toplumunun çok özel bir yanını oluşturur. Hukuk kuralları insan iradesine etki yaparak onların davranışlarına belirli bir yön verir⁴. Örneğin Hitit imparatorluğu sınırlarının dünyanın en etkili siyasi gücü olacak kadar genişlemesi, ilk

⁴ Gürkan (1989), a.g.e., 22.

devletlerarası barış antlaşmalarıyla egemenliğini sınırlandırmasına yani hukuku işletmesine mani olmamış, şiddet, kişiler ve devletler düzeyinde meşru müdafaa dışında yasaklanmıştır.

Hitit uygarlığının egemenlik sınırlarını genişletmesi onu baskıcı ve hükmedici konuma getirmemiştir. Tam tersine daha insancıl, barışçı bir felsefeyi merkezine oturtmuştur. İstisna birkaç madde dışında ölüm cezalarıyla devlete ödenecek tazminatların kaldırıldığı, ülke içinde ve egemenlik kurduğu devletlerde basit ancak hakkaniyete dayalı yargı sistemi kurulduğu anlaşılmaktadır. Bütün bunların, yaşanan çağ açısından önemi göz önüne alındığında bize sordurduğu bir soru vardır: Acaba unutulmuş, ihmal edilen veya kaybolmuş bir insanlık tarihiyle mi karşı karşıyayız? Toprak altından gün yüzüne çıkartılan bu gerçeklerin önceki geleneksel yargıları alt üst edici gücü elbette müthiş heyecan vericidir.

Bunun yanında Roma hukukunun bugün mevcut dünya hukukuna her bakımdan tesir ettiği malumdur⁵. Yüzyıllardan beri insanlara dikte ettirilen inanç hukukunun temellerini oluşturan hukuk sisteminin Roma hukuk sistemi olduğu kabul edilmektedir. Oysa çok daha önceleri yürürlükte olan yasalar Roma hukukuyla kıyaslanmayacak derecede günümüz hukukunun tazminat ve insancıl cezalarıyla uyumaktadır.

Tez konumuzu oluşturan Anadolu'daki Hititler ve çağdaşları olan Mezopotamya'daki Babiller zamanına denk düşen bu dönemde, kralların mutlak otoriterliğine vurgu yapılırken, Hitit hukukunun kralları bile denetleyen düzenlemelere gittiği göz ardı edilmektedir.

Roma hukuku üzerinden bugünkü modern hukuku, Hitit hukuk felsefesiyle (tabi ki onunda temel aldığı Ön Asya devletlerinin hukuklarının da ele alındığı) karşılaştırdığımızda özgürlükçü, demokratik ve insancıl olanın hangisi olduğu sorusunun cevabı tezimizin konusudur. Araştırdığımız dönem, Tunç Çağını yaşayan, yaklaşık beş yüzyıllık süreyle tarihin bir dönemine damgasını vuran, devlet ve imparatorluk dönemlerini içinde barındıran dönemin insanların hukukudur. Hitit hukuku, tarihin ilk yazılı hukuk sistemlerinden birisi olup, yazılı hukuk gelişim felsefesinin de temel dayanağıdır.

⁵ Adil Alpman (1977), M.Ö. XX-XII Yüzyıllarda Evlatlık Alma Müessesesi, *DTCF Dergisi*, Ankara, 3.

Bilindiği gibi, insan, toplum denilen bir sosyal çevre içerisinde doğar, yaşar ve ölür. Bireysel olarak insanlar geçicidir fakat toplumlar süreklidir. Aristo'ya (M.Ö. 384–322) ait olduğu söylenen insanın sosyal bir yaratık olduğu sözü bu gerçeği yansıtmaktadır. Yine Aristo'nun belirttiği üzere insanın toplum dışında yaşayabilmesi için ya bir canavar yahut da Tanrı olması; yani insandan başka bir varlık halinde olması gerekir⁶. Aristo, daha ilkçağda hukuku yaratan şeyin toplumsal ilişkiler olduğunu açıkça görmüş ve belirtmiştir. Hukuku tanımak için gerekliliğe bakmak gerekir. Bu gereklilik "Nomos"tur. Yani, belirli bir toplumsal çevrede etkin olan davranış kurallarının tümü, o toplumsal çevrenin kendi kendine meydana getirdiği düzen demektir. Bu düzende yalnız devletin kanunları değil, adetler, teamüller, örfler gibi henüz örgütlenmemiş hukuk kuralları ile sosyal ahlak kuralları da yer almaktadır⁷.

Montesquieu'ya göre ise canlı cansız tüm varlıkların kanunları vardır. Tanrının, maddi dünyanın, insanüstü varlıkların ve nihayet insanların kanunları vardır. Tanrı bile kendi yarattığı evreni kendi koyduğu kanunları göre yönetir ve korur⁸. Hukuk filozofları, değişik usuller uygulayarak, hukuk ilminin dogmatik karakterini ortadan kaldırarak ve ona tabiat bilimleri, bazen de sosyal bilimlerle arasında bir yer sağlayacak amaçları ve çalışma ilkesini bulmaya çalışmışlardır⁹.

Diğer taraftan hukukun ilk ve asıl kaynağı olan örf, adet ve teâmülün daima korunduğundan ve bundan sonra da korunacağından şüphe yoktur. Bugün dahi teâmül hukukunun, vazedilmiş kanunlar yanında, asıl itibarlı mevkiini muhafaza ettiği toplumlar ve milletler vardır. Fakat haddizatında medeniyet seviyesi yükselmiş toplumlarda hukuk kaidelerini değişmez ve açık bir şekilde toplayan ve tanıtan metinlere daha çok ihtiyaç duyulduğu ve bunun emniyet için gerekli görüldüğü muhakkaktır. Her halde bu ihtiyaç ve düşünce gelişmiş bir toplum ve devlette kanun koyma fikrinin temeli olmuş, böylece hukukun kaynaklarından ikincisi ve en önemlisi olan kanun doğmuş olmalıdır¹⁰. Yaşadığı döneme göre oldukça ılımlı, insancıl olan ve tazminat hukukunun temelini oluşturan Hitit hukukunun neden hukuk fakültelerinde

⁶ Necip Bilge (1990), *Hukuk Başlangıcı*, Ankara, 25.

⁷ Gürkan (1989), a.g.e., 80.

⁸ Gürkan (1989), a.g.e., 103.

⁹ Güriz (1996), a.g.e., 2.

¹⁰ Yusuf Kılıç (2002), *Eski Mezopotamya ve Anadolu'da Aile Hukuku (Asur, Babil ve Hitit Devletlerinin Sonuna Kadar)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2.

ders olarak okutulmadığı sorusu artık sorulmaya başlanmalıdır. Ancak bunun cevabının da hemen verilmesinin zor olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir.

Ayrıca batı hukukunun temeli olarak gösterilen ve halen okutulan Roma hukukunun anlaşılabilmesi için ilk hukuk koyucu Lagaşlı Urugakina'dan başlayarak Babilli Hammurabi'ye kadar olan dönemin, eldeki kaynak yeterliliği oranında taranması, daha sonra da Hitit hukukunun ve geçiş aşamalarının araştırılması gerekliliği çok açıktır.

Bugün Roma Hukukuna dayanılarak yapılan modern hukuk eleştirisinin, daha önce yapıldığı gibi bir milat yaratma amacı taşımadan Hitit hukukunun da göz önüne alınmasının gerekliliği tezimize dayanak oluşturmaktadır. Bu noktada Boğazköy arşivinin bulunması, Hititlerin manevi kültürünün her sahasında olduğu gibi hukuk bakımından da tanımamız açısından ölçüsüz bir kazanç oldu. Hususi hukuk için bizim hemen hemen biricik kaynağımız olan kanunlar, bu milletin hukuk telâkkileri hakkında bilgi vermekle kalmayıp, aynı zamanda hukuk genişlemesinde Hititler'in oynadığı rolü ve diğer eski milletlerinkine nazaran Hitit hukukunun mevkiini tayine yaramaktadır¹¹. Avrupa kültürünün doğuşu ve 11. asırdan itibaren bütün Avrupa memleketlerinde Roma hukukunun kabul edilişi (reception) birbirine bağlı şeylerdir. Avrupa medeniyeti, mukaddes Roma – Cermen İmparatorluğunun temin etmeğe çalıştığı siyasi birlikten ziyade, klasik Roma'ya isnat eden kültür birliğini gerçekleştirmiştir¹². Biz bu gerçeği göz ardı etmeden doğaya, insana yabancılaşmamış Hitit toplumunun günlük yaşamda kullanmak için oluşturduğu hukuku incelemeye gayret edeceğiz. İncelemelerimizi bu işe emeğini ve gönlünü vermiş değerli bilim adamlarının titiz çalışmalarının ve görüşlerinin ışığında gerçekleştirmeye çalışacağız. 20. yüzyılın ikinci yarısında ele geçen, Hititologların Hitit hukuku açısından birinci kaynak kabul ettikleri, her biri 100'er kanun maddesinden oluşan söz konusu çivi yazılı tabletler, konuyla ilgili bilim adamlarının incelemeye aldıkları talimatnameleri, devletlerarası anlaşmaları, mahkeme tutanakları, vasiyetnameler, mektuplar, Hitit hukukunu anlamamızda baş vuracağımız en önemli kaynaklardır.

Hitit ve Roma yasalarının kendi bölümleri içerisinde mercek altına alınıp bir bütün olarak incelenmesinin ve mukayeselerinin yapılmasının belki de bir doktora tezine konu olabileceğini düşünmekteyiz.

¹¹ Sedat Alp (1947), *Hitit Kanunları Hakkında*, Ankara, 465.

¹² Poul Koshaker (1983), *Roma Özel Hukukunun Ana Hatları*, Çev. Kudret Ayiter, Ankara, 1.

KURUMSAL BİLGİLER ve LİTERATÜR TARAMASI

'Çivi Yazılı Hukuk Metinlerinde Suç ve Ceza' konusuna münhasır müstakil bir çalışma mevcut değildir. Bununla beraber yararlandığımız birincil kaynaklar dönemin sosyal, siyasal ve ekonomik yapısı hakkında bilgi veren çivi yazılı hukuk metinleri ve arkeolojik malzemelerdir. Şu ana kadar 'Çivi Yazılı Hukuk Metinlerinde Suç ve Ceza' konusu farklı eserlerde kısmen ve dağınık olarak ele alındığı için çalışmamız konuyla ilgili olan bu eserlerdeki bilgilerin bir araya getirilip, yorumlanması esasına dayanmaktadır.

MATERYAL VE METOD

'Çivi Yazılı Hukuk Metinlerinde Suç ve Ceza' isimli tezimizde Mezopotamya ve Anadolu toplumlarında suç olarak tanımlanan davranışlar ve bu suçlara karşı kanunlarda verilen cezaları ele aldık. Tezimiz Eskiçağ Mezopotamya ve Anadolu hukuklarında yer alan ve çivi yazısı ile kayıtları tutulmuş olan suç ve ceza kavramlarının toplumdaki yerlerinin değerlendirilmesi niteliğindedir. Çalışmamızı hazırlarken bibliyografya taraması yapıldıktan sonra konuyla ilgili makale ve kitaplar incelenerek fişleme yapılmıştır. Eldeki bilgiler bilgisayara aktarılarak dosyalanmıştır. Bu bilgiler kapsamlarına göre tasnif edildikten sonra farklı toplumların uygulamış oldukları hukuk normlarının benzer ve farklı yönleri tespit edilerek konuların kendi sınırları içerisinde mukayeseleri yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ESKİÇAĞ'DA SUÇ KAVRAMI

Mezopotamya'da yazının icat edilmesi ve kişisel mülkiyet düşüncesinin erken ortaya çıkması yazılı hukuk kavramının da erken doğmasına yol açmıştır. Yazıyla birlikte çok erkenden ekonomik ilişkileri düzenleyen ticari belgeler, sözleşmeler ortaya çıkmıştır. Bunlar giderek bireysel ilişkilerin daha genel yasalarla düzenlenmesi sonucunu doğurmuştur¹³. Öte yandan medeni hukuk kurallarının ise daha erken zamanlarda yani insanların bir arada yaşama ihtiyacını hissettikleri zamanlarda ortaya çıktığını da söylemek yanlış değildir. Çünkü birlikte yaşama yani aile veya daha büyük bir birim olan toplum olma beraberinde bazı kuralları getirmektedir. Önceden beri var olan ve toplum düzeninin sağlanması açısından son derece önemli olan bu kurallar yazının icadı ile birlikte kayda geçmiştir. Bu kurallar birey tarafından başka bireye ve birey tarafından topluma karşı girişilen yanlış ve zarar verici fiillerin suç telaki edilip; buna karşılık geliştirilen ve mümkün olduğu kadar caydırıcı olan ceza kavramının açık bir şekilde ortaya konulup, koşulları oluşturduğunda uygulanması esasını ihtiva etmektedir. Böylece aile, toplum ve mülkün korunması gayesi güdülmüştür. Bu cümleden olmak üzere; Hukuk düzeninin sonucunu bir cezaya bağladığı fiillere suç denilmektedir. Suçlar toplum içinde olduğu gibi hukukun uygulanması esnasında da bazı benzer fiillerle karıştırılabilir. Özellikle eski çağlarda ceza hukukuyla ahlak ve dinin karıştırılmış olmasının bir sebebi de bu olmalıdır.

Gerek Mezopotamya'da gerekse Anadolu'da ve özellikle Hitit dünyasında insanoğlunun günaha ve suça yatkın olduğu inancı yaygınlık kazanmıştı. Bir Sumer şiirinde bu düşünce şöyle dile getirilmiştir: "Asla günahsız bir çocuk bir anneden doğmaz" ya da başka bir ifade ile "Günahsız bir genç en eski zamanlardan beri yoktu". Hitit kralı II. Mürşili'nin (M.Ö. 1343-1310) veba dualarında da aynı inanç vurgulanmıştır. "Evet doğrudur, insanoğlu günahkardır. Babanın günahı oğluna geçer. Benim babamın günahı da bana geçti." Görüldüğü

¹³ İsmet Parmaksızoğlu – Yaşar Çağlayan (1976), *Genel Tarih 1 Eskiçağlar Ve Türk Tarihinin İlk Dönemleri*, Ankara, 79.

gibi Eski Ön Asya dünyasında suç ve günah kavramları henüz birbirinden ayrılmış değildir¹⁴.

Hitit yasa maddelerinin en eski ve yeni hallerinin karşılaştırılmasıyla anlaşılmaktadır ki ilk zamanlarda bazı suçlara verilen ölüm cezaları daha sonra tazminata çevrilmiştir. Adam öldürme gibi kesinlikle ölüm cezasına hükmedilen suçlar bile faile tazminat yaptırımını uygulamasıyla cezalandırılır olmuştur. Gerçekten en ağır suçlara ait cezaları dahi, para cezasına çevirme meylı hissedilmektedir. Ayrıca Hammurabi kanunlarında sık sık rastlanan ölüm cezası ile Asur kanunlarında rastlanan muhtelif uzuvları sakatlama cezalarına Hitit kanunlarında pek ender rastlanmaktadır¹⁵.

Hitit yasalarında çok defa, “eskiden” bu ceza uygulanıyordu. “şimdi” kral (genelde eskisinden daha hafif yaptırımlar) bir başkasına emretti, biçimindeki bir ifade ile belirtildiği aşağıda inceleyeceğimiz maddelerde açıkça görülecektir. İncelememizde görüleceği üzere Hititler kanunları yapılırken bir düzene sokmanın beraberinde getireceği bir tutuculuktan kaçınılmıştır. Ayrıca değişen ihtiyaçlara göre kanunlarını yenilemekten çekinmemişlerdir. Hakikaten Hitit kanunu gelişen bir organizmaydı ve kütüğün farklı uyarlamaları muhtemelen gelişimindeki birbirini izleyen aşamaları temsil etmekteydi. Gerçekten Hitit hukukuna ait bazı elyazmaları eskisinden daha eskidir. Fakat kanunun ülkenin değişik yerlerinde değişik şekillerde uygulanmakta olduğu da olasıdır¹⁶.

Buna bağlı olarak Hititler hayatlarında yeni bir suç olgusu ortaya çıktığında, bu durum çok istisnai bile olsa, hemen bununla ilgili bir kanun maddesi düzenlemişlerdir. Aynı şekilde modern toplumlarda da yeni ortaya çıkan suçun türüne göre kanun yaptırımına ihtiyaç duyulmaktadır.

Mezopotamya toplumlarında olduğu gibi, Hititlerde de kara büyü yapmak ağır bir suçtur ve kralın yargısını gerektirmektedir. Hitit yasalarında bununla ilgili yeterli derecede bilgi veren maddeler mevcuttur. Örneğin madde 111’de “Eğer bir kimse (büyü yapmak amacıyla) kilden bir tasvir yaparsa büyücülüktür. Kral mahkemesine ait bir davadır”¹⁷ ifadesi yer almaktadır. Maddenin

¹⁴ Belkis Dinçol (2003), *Suç Ve Ceza Kavramı*, İstanbul, 11–12.

¹⁵ Alp (1947), a.g.e., 479.

¹⁶ Oliver Robert Gurney (2001), *Hititler*, Çev: Pınar Arpaçay, Ankara, 80.

¹⁷ B. Dinçol (2003), a.g.e., 16.

muhtevasından Hititlerde büyü yapmanın ağır bir suç olduğu ve kamu davası durumunda yorumlanıp yargılanmanın buna göre yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte, Eski Hitit devleti krallarından Telepinuş (M.Ö.1525-1500) tarafından yazdırılan fermanda büyü ile ilgili şöyle bir paragraf bulunmaktadır:” Hattuşaş’da kara büyü konularına gelince temizliği bütün durumlarda yüksek tutun yani kara büyü konusundaki soruşturma ve cezalandırmaları Kral ailesi arasında kim kara büyü (yapmayı) biliyorsa onu yakalayın ve onu saray kapısına (krallık mahkemesine) getirin. Kim onu getirmezse şöyle olur: “*O insana ve evine kötülük gelir*”. Tüm yasaklamalara karşın güç sahibi olma hırsına yenik düşerek kara büyüye başvuran hanedan mensupları olduğu bilinmektedir. II. Mürşili, üvey annesi Babilli prenses Pebüyük, Prenses Tavanna’yı, yaptığı büyülerle genç karısı Gaşsulaviya’nın hastalanıp ölmesine neden olduğu gerekçesiyle krallık mahkemesine vermiştir. Yargılama sonucu suçu sabit olan kraliçe fal yoluyla tanrıların izni alındığı halde öldürülmemiş ama yetkileri elinden alınarak saraydan kovulmuştur. Yukarıda yapılan izahlardan anlaşılacağı üzere, Hitit toplumunda hukuk anlayışının şekillenmesi ve uygulanışı, tamamen dini inanışla iç içedir. Aynı ifadelerden Hitit kraliçelerinin kendi aralarındaki ilk olma veya iktidara gelme kavgalarına hukuk ve dini de alet ettikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu tür entrikaların içerisinde gerçekten büyü yapıp yapılmadığı hususu da çok net olarak anlaşılmamaktadır.

Hitit yasaları kazayla adam öldürme suçu ile bilerek ve isteyerek adam öldürme suçunu bir tutmaz. Sonu ölümle sonuçlanmış olsa bile işlenişteki niyet önemlidir. Kaza ile adam öldüren cezanın yarısına çarptırılır. Nitekim, Hitit kanunlarının 1.maddesinde: “Eğer bir adam, bir adamı yada bir kadını bir kavga sonucu öldürürse onu teslim etsin ve erkek yada kadın dört kişi versin. Böylece suçu evinden uzaklaştırır.” 3.maddede ise : “Eğer özgür bir erkeği yada özgür bir kadını biri vurursa ve öyleki (kazara) o ölürse, eli günah işler, onu teslim etsin ve iki kişi versin. Böylece suçu evinden uzaklaştırır.” denilmektedir¹⁸. Aynı maddelerin karşılaştırılmasından kaza sonucu adam öldürmenin cezasının istemeyerek veya nefs-i müdafa halinde adam öldürmenin cezasının iki katı olduğu açıktır. Aynı duruma Hammurabi yasalarında da rastlamaktayız. Bir adam kavga sırasında bir adamı döverse ve adam darbe sebebiyle ölürse, ona vuran

¹⁸ Erdal Doğan(2008), Hitit Hukuku, İstanbul, 104-105.

kimse bilerek vurmadım diye yemin ettiği zaman ölüm cezasından kurtulmaktadır ancak ½ mina gümüşü (yaklaşık 250 gr gümüş) tazminat olarak vermesi emredilmektedir. Bu, kavga sırasında adam öldürmeye verilen cezanın yarısıdır. Yasada istenmeden adam öldürme eylemi “kessarsis wastai (onun eli suç işler)” ifadesiyle belirtilmektedir. Eski Roma hukuku On İki Levha Yasaları’nda da kazayla adam öldürme kavramı Hititçedekine benzer olarak “siteleum manu fugit magis quam ieat” atmaktan çok, silah elinden kaçarsa şeklinde tanımlanmaktadır. Hitit yasalarının imparatorluğun son evrelerinde yazılan paralel versiyonunun 3. maddesinde, adam öldürme suçunun “önceden tasarlayarak (taammüden)” “kavga sonucu” ve “kazayla” olmak üzere üç ayrı kapsamda ele alındığını ve cezaların da buna göre belirlendiğini görmekteyiz¹⁹. Aynı şekilde yunanlı Dragon kanunlarında da kasti adam öldürme ile istemeyerek (kazayla) veya nefsi müdafadan adam öldürme suçları birbirinden ayırt edilerek ceza-i müeyyide tayin edilmiştir²⁰.

Hitit devletinde bir suç işlendiğinde, ceza hukuku alanında bir karar verilirdi ve bu kararın kaydı gelecekteki benzer davalar için saklanırdı. Kanun maddelerinin çoğunun özgürlük derecesi bu kanıyı güçlendirmektedir. Bununla birlikte, kanun maddeleri, içtihat hukuku tarzında, bir dizi varsayıma dayalı önermeler dizisi olarak formüle edilmektedir: “Eğer biri şöyle şöyle bir suç işlerse, mahkemenin ona vereceği ceza şöyle olacaktır...” Bu tip emsal formülleştirmeler bir çok Mezopotamya metninde özellikle Hammurabi kanunlarında görülür ve sonraki benzerlerine Eski Ahit yasasında da rastlanabilir²¹.

İlkel toplumlarda ceza ile intikam eşit sayılır, haksızlığa uğramış taraf, suçludan bunun acısını alabildiğince çıkarmak ister. Eğer haksızlığa uğrayan ölmüşse, intikam alma işi, akrabalarının görevi halini alır ki, bu da kan davalarını doğurur. Eğer iki taraf uğranılan zararın maddi olarak karşılanması konusunda fikir birliğine varırsa, yapılacak ödemeye tazminat adı verilir. Devlet, öncelikle, toplum düzeninin sağlanması ile yükümlü olduğundan bireysel intikamın en aza indirilmesini veya tamamen ortadan kaldırılmasını ister. Bu bakımdan, kanunlarda rastlanan “talion” ilkesi, yani göze göz, dişe diş hükümleri, zarara

¹⁹ B. Dinçol (2003), a.g.e., 18.

²⁰ Bkz. Arif Müfid Mansel (1995), *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara, 185-186.

²¹ Trevor Bryce (2003), *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Ankara, 53.

uğrayanın, suçluya, kendisine gelenden daha çok zarar vermesini önlediği için, belki de intikam hislerinin artarak devamını engellemek yönünde atılmış ilk adımlar olarak kabul edilebilir.

Kanun koyucu, cezanın anlamının, aynı zarara başkasının da uğraması değil, hak sahibinin uğradığı zararın giderilmesi olduğunu anlarsa, talion ilkesi yerine “eski durumuna getirme” ve “yerine koyma” ilkelerini benimser. Talion hükümleri, belki korkutucu veya caydırıcıdır. Fakat aslında haklıya bir şey sağlamaz. Birinin evini yakanın da evinin yakılması, iki kişinin evsiz kalmasından başka neye yarar? Hitit kanunları bu açıdan oldukça ileridir. Pek çok suçun karşılığında tazminat ödenirdi, ölüm cezaları kısıtlıydı ve bedeni sakatlama cezaları sadece “köle”lere verilebiliyordu²².

Hitit devletinin eski dönemlerinde ölüm cezasının yaygın olmasına karşılık, Telepinus hukuk reformundan sonra bunlar sınırlandırılmıştır. Ölümle biten olaylarda önceleri (eski dönemlerde) kim kanlı bir iş yaparsa kanın sahibi ne derse o olur diyerek kralın dahi işe karışması istenmezken, daha sonraki dönemlerde hem kan davaları önlenmiş, hem de ölümle biten olaylarda suçluya idam cezası yerine tazminat ödeme cezası verilmesi hükme bağlanmıştır.

1.1. MEZOPOTAMYA TOPLUMUNDA HUKUK

İlkçağ tarihi içinde Mezopotamya'nın coğrafi konumu ve burada hüküm süren toplumların siyasi yapısından söz etmek sonraki bölümlerin anlaşılması için önem arz etmektedir.

“Mezopotamya” Hellence Mesus: “orta” ve “Potomoss: ırmak” sözcüklerinden türetilmiş iki ırmak arasındaki bir bölgeyi anlatan bir coğrafya terimidir. Eskiçağ Tarihi Coğrafyasında ise “Mezopotamya” denilince Fırat ve Dicle ırmaklarının dağlık Doğu Anadolu yöresinden ayrıldıkları nokta ile, bunların Eski Babil ya da bugünkü Bağdat kenti yakınlarında birbirlerine 30 km. kadar yaklaştıkları bölge arasında kalan alan anlaşılır²³.

Fırat ve Dicle nehirleri arasındaki bölgeye Helenistik Dönem'den itibaren Yunanlılar, Mezopotamya (iki nehir arası) adını vermişlerdir. Daha sonraki

²² Ali M. Dinçol (1982), Hititler Uygarlık Tarihi, *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul, 87.

²³ Ekrem Memiş (1999), *Genel Tarih Genişletilmiş 2. Baskı*, Konya, 107.

dönemde İslam tarihçileri ise aynı bölgeye El-Cezire (ada memleketi) adını vermişlerdir²⁴. Günümüzde de tarihçiler tarafından aynı isimle anılan bölge, dünyanın en eski yerleşim yerlerinden biridir. Bölgenin İran yaylasına Arabistan ve Suriye çölüne açık olması diğer taraftan Dicle ve Fırat nehirleri ile Anadolu'ya açılması yani doğal sınırlarının olmaması bölgede oluşan kültür unsurlarının kısa zamanda Ön Asya'nın diğer bölgelerine yayılıp etki etmesini sağlamıştır²⁵.

Yüksek kültürlerin oluşma alanı olan Mezopotamya'nın oldukça geç bir dönemde iskan edilmiş olduğu, bugün kanıtlanmış bulunuyor. İnsanların bu bölgede yerleşik düzene geçebilmesi için gerekli koşullar, yalnızca, burada olasılıkla M.Ö. 6. bin yılda ortaya çıkan genel bir iklim değişikliği ile değil, bunun yanı sıra insanoğlunun toplu halde yaşama ve çalışma yolunda gösterdiği yetenek ve buna hazır olma durumu ile ortaya çıkmıştır²⁶.

Bölgenin istilalara açık olması, kent – devletleri arasındaki sınırların mücadelesi, bölgede sürekli savaflara yol açmıştır. Bu sebeple bir yandan yöneticilerin otorite ve baskıları artarken diğer yandan geniş bir imparatorluğun kurulamamasına ya da çok kısa ömürlü devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur²⁷.

Mezopotamya, Orta Asya'dan cihana yayılan Neolitik Medeniyet'in Ön Asya'da ilk inkişaf merhalesi olmak itibariyle Eskiçağ tarihinde pek mühim bir mevki işgal eder²⁸.

Öte yandan Eski Mezopotamya'da değişimli bir tarih akışı ve kayda değer bir süreklilik içinde oluşmuş ve yaratılmış şeylerden zamanımıza kadar ulaşmış olanlar, bizim için en eski yüksek kültür belgeleri durumundadır. Mezopotamya'nın tarihteki çok yönlü etkisi, insanoğlunun bu başarısından çıkararak geleceğe doğru uzanan bu ışık küçümsenemeyecek bir gerçektir²⁹.

²⁴ Geniş bilgi için bkz. Tuncer Baykara (1988), *Anadolunun Tarihi Coğrafyasına Giriş 1*, Ankara, 28.

²⁵ İplikçioğlu (1994), a.g.e., 45.

²⁶ İplikçioğlu (1994), a.g.e., 46.

²⁷ Oral Sander (1999), *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, Ankara, 30.

²⁸ Şemsettin Günaltay (1987), *Yakın Şark Elâm ve Mezopotamya*, Ankara, 187.

²⁹ İplikçioğlu (1994), a.g.e., 70.

Ayrıca çivi yazısının icad edilip geliştiği Mezopotamya ve bu yazının kullanıldığı komşu uygarlıklar arasında kültürel etkileşimin yanında kanunlar açısından da bu etkileşim görülmektedir³⁰.

Gerçekten Mezopotamya toplumları tarihsel bir sıra içinde birbirlerinin hukuk sistemlerini ve yasalarını etkiledikleri gibi, çivi yazısı kullanan Hititler ve Hurriler dahi, hukuki ve iktisadi belgelerini Sumer ve Babil örneklerine göre düzenlemişlerdir³¹. Sumerliler'le başlayıp Eski Babil devleti kralı Hammurabi döneminde büyük bir olgunluğa erişmiş olan bir hukuk anlayışı, din adamları ve bunların hala tartışmalı olan siyasi yetkileri gibi konularda toplumları hala büyük ölçüde etkilemektedir³². Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen, Mezopotamya tarihinin başlıca özelliği, sık görülen ve çoğunlukla göçlerin yol açtığı halk değişiklikleridir³³.

Şu halde doğal sınırlarının olmaması nedeniyle sürekli olarak değişik kavimlerin egemenliği altına giren Mezopotamya tarihinin ana dönemlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- M.Ö.IV-III. Bin yılda Sumerler ve Kent Devletleri
- 2- M.Ö. III. Bin yılda Akatlar (Doğu Samiler)
- 3- M.Ö. II. Bin yılda Asur ve Babilliler (Batı Samiler)
- 4- M.Ö. I. Bin yılda Asurlular, Babilliler ve Aramiler

Ayrıca M.Ö. III. Bin yılında Gutiler ve M.Ö. II. Bin'de ise Hitit ve Kas kavimlerini görmekteyiz³⁴.

Mezopotamya Eski toplumlarında genel olarak tüm halk, hürler, yarı hürler (bağımlılar) ve köleler olmak üzere üç sınıfa bölünmüştür.

Hürler, Mezopotamya toplumunun en üst kademelerini oluşturan ve siyasi düzenin de koruyucuları olan insanlardır. Rahipler, krallar, memurlar,

³⁰ Turgut Yiğit (1999), Çivi Yazılı Kanunlarda Kölelik, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.111, S.2, Ankara, 53.

³¹ B. Dinçol (2003), a.g.e., 3.

³² Sander (1999), a.g.e., 31.

³³ Recep Yıldırım (1996), *Ön Asya Tarih Ve Uygarlıkları*, İzmir, 45.

³⁴ Recep Yıldırım (2000), *Uygarlık Tarihi (Ders Notları)*, İzmir, 43.

tüccarlar, soylular, askerler bu gruba girmektedirler. Bunlardan krallar, sosyal yapının temelindeki birliğin korunmasından sorumluydular. Kral aynı zamanda tanrıların yer yüzündeki temsilcileri olup dini törenleri idare eder, yasaları yapar ve uygulamaları denetlerdi. Bundan dolayı yetkileri son derece genişti. Tanrılara hizmet için de çok geniş bir hizmetçiler kadrosu gerekmektedir. Baş ruhbandan en ağır ve baba işleri yerine getiren köylülere kadar herkes rahibin hizmetçisiydi³⁵.

Mezopotamya kültür yaşamının belki de en önemli unsurunu oluşturan yazı, aynı zamanda yönetim, hukuk ve ticaret yaşamının da temeliydi. Yazı malzemesi olarak levha ya da prizma haline getirilmiş yumuşak kil kullanıyordu³⁶.

Sumerlerin icat etmiş oldukları ve modern zamanda "Sumer çivi yazısı"³⁷ olarak isimlendirilen, yazının elimize geçen ilk örneklerini oluşturan kil tabletler, Eridu, Ur, Umma, Kiş, Lagaş Nippur, Adap gibi müstakil Sumer şehir devletlerinden biri olan ve aşağı Fırat bölgesinde bulunan ve bugünkü Warkay'a karşılık gelen Uruk'ta yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Başlangıçta gündelik hayata ait kayıtları yapmak ve hesapları tutmak gibi, tamamıyla pratik maksatları karşılamak için icat edildiği anlaşılan dünya tarihinin bu ilk yazısının M.Ö. 3100'lerden önce var olduğu Cemdet-Nasr çağının yarı piktografik şekillerinden ve Sumerlerin Er Hanedan devrinden kalan Kral ve Şehir Beyi kitabeleri ile bir kısım resmi vesikalarından tespit edilmektedir³⁸.

Diğer taraftan çivi yazısının icat edilip geliştiği Mezopotamya ve bu yazının kullanıldığı komşu uygarlıklar arasında kültürel etkileşimin yanında kanunlar açısından da etkileşim görülmektedir³⁹.

Arkeolojik kazılarda ortaya çıkan esas itibariyle ekonomik nitelikteki çivi yazılı metinler ve yönetimle ilgili belgeler, eski Mezopotamya'daki resmi ve özel yaşamın çok yönlü bir hukukla düzenlenmiş olduğunu göstermektedir. Yasalar,

³⁵ Yıldırım (1996), a.g.e., 46.

³⁶ İplikçioğlu (1994), a.g.e., 68.

³⁷ Çivi Yazısının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi hakkında bkz. Selen Hırçın (1989), Çivi Yazısının Ortaya Çıkışı Ve Gelişimi, Alkım Konferansları I, İstanbul, 38-48.

³⁸ Kılıç, (2002), a.g.t., 10.

³⁹ Yiğit (1999), a.g.m., 53.

mahkemeler, satış akitleri ve kontratlar (sözleşmeler), tümüyle günlük yaşamdaki uygulamalarla ilgilidir⁴⁰.

Mezopotamya’da karşımıza çıkan durum, çok daha sonraki zamanlarda yani M.Ö. 5. yüzyılın ortalarında 12 Levha Kanunları olarak adlandırılan önemli bir hukuk belgesi ortaya koyan Roma’da da farklı değildir. Roma’da alt sınıfı oluşturan Plepler üst sınıfı temsil eden Particilerin keyfi hareketlerini bertaraf etmek istiyorlardı. Bunun için hiç şüphesiz örf adet hukukunun yazılı hale getirilmesi ve hukuk ehemmiyeti ve eşitliğini tesis etmek gerekiyordu. İlk defa M.Ö. 462’de yapılan teklifin reddedilmesinden 10 yıl sonra Particiler, hukuku yazmak için bir komisyon kurulmasına razı oldular. (M.Ö. 451) Komisyonun bir yıllık çalışması sonucunda 10 kanun maddesi hazırlandı. Ancak yazım işi bitmediği için ertesi sene 2 levha daha yazıldı. Bu şekilde oluşturulan 12 Levha Kanunları mevcut olan Roma örf adet hukukunun yazılmasından başka bir şey değildir. Plepler, yazılı hukukun oluşmasıyla sosyal, siyasi ve adli alanda belli haklar elde ettiler⁴¹.

1.1.1. Sumer Kanunları’nda Suç ve Ceza Kavramı

Modern bilimler büyük ölçüde Antik Çağ mirası üzerinde kurulmuşlardır. Platon ve Aristoteles’in ortaya attıkları felsefi sistem ve kavramlar bugün de önemli ölçüde geçerliliğini korumaktadır. Antik siyasal düşünce, “iyi toplumun nasıl olması gerektiği” konusunda ortaya attığı sorular nedeniyle insanlığı çok derinden etkilemiş bulunmaktadır. Modern insan antik kaynakları kullanarak yeni siyasal – toplumsal çözüm yolları aramayı sürdürmektedir. Evrensel dinlerin önemli bir bölümünün kökleri antik çağa kadar uzanmaktadır⁴². Gerçekten eski devirlerde yaşayan kavimlerin hukuk anlayışı din mefhumunun içindedir. En ufak kabahatten en ağır siyasi suçlara kadar hepsi tanrı yeminine bağlıdır⁴³. Bütün bunlar, modern dünyanın zihinsel değerler sisteminin oluşmasında payı bulunan Eskiçağ’a ve Eski Batı’ya ilişkin araştırmaların günümüz insanlığı için ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Antik Çağ devlet biçimlerinin ve

⁴⁰ Bülent İplikçioğlu (1994), *Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları-1*, İstanbul, 59.

⁴¹ Suzan Akkuş (2007), *Eski Ön Asya Toplumlarında Kölelik Müessesesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 21.

⁴² Bülent İplikçioğlu (1997), *Eski Batı Tarihi 1*, Ankara, 17.

⁴³ Kinal (1991), a.g.e., 147.

uygarlıklarının gelişimini bilmeyen bir kişinin günümüzü gereği gibi anlaması mümkün değildir⁴⁴.

İşte bu nedenle prehistorik devrin maddi uygarlık kalıntılarından başlayarak özellikle Eskiçağ'ın yazılı devirlerinin son derece önemli ürünü olan yazılı vesikalarını sağlıklı bir şekilde tetkik etmek, mühim sonuçlarını sadece uzmanlarla değil belki de tüm bilim ve insanlık camiasıyla paylaşmak gerekmektedir. Bu noktada çalışmamızın esasını oluşturan ve önemi üzerinde yeterince durulması gerektiğini düşündüğümüz ayrıca günümüz hukuk normlarının da kökünü oluşturmuş olduğundan şüphe duyulmayan eskiçağ çivi yazılı hukuku incelenip, bir bütün olarak insanlığın istifadesine sunulduktan sonra, sadece küçük bir kısmını teşkil eden suç ve ceza kavramının iz düşümünün çıkartılması da ayrı bir önem arz etmektedir. Yani antikçağ toplumlarının zihninde suçun oluşumu ve cezanın tespit ediliş şeklinin açıklığa kavuşturulması ve bu tür bir yaptırımın farklı toplumlarda, farklı türlerde uygulanması günümüz hukuk düzeninin kökenlerinin ortaya çıkarılması açısından da son derece önemlidir. Bütün bunların yapılabilmesi için çivi yazılı hukuk sisteminin ana vatanı olan Ön Asya bölgesinin eski toplumlarının hukuk sistemlerini incelenmesi mecburiyeti vardır.

Hiç şüphe yok ki, daha önceleri Ön Asya devletlerinde hukuk düzeni yazılı olmayan, geleneklere dayanan sözlü yaptırımlarla şekil bulmaktaydı⁴⁵.

Daha sonra yazılı biçim kazanan bu yasa metinleri kral tarafından dinsel temellere dayandırılarak halka ilan edilmekteydi. Hammurabi yasası bugüne değin ilk toplanan yasa sanılıyordu. Bugün ise Sumer sitelerinde bu geleneğin daha eski dönemlerden beri var olduğu anlaşılmıştır. Urukagina, Ur-nammu, Lipit-İştâr yasaları bu görüşü ispatlayan yasalardır⁴⁶. Bu özelliğinden dolayı genel olarak Mezopotamya denince akla dünyanın en eski kanunlarının ortaya çıktığı bölge gelmektedir⁴⁷.

Eski Tunç Dönemi'nin başında aşağı yukarı M.Ö. 3500 yıllarında Güney Mezopotamya'da görünen Sumerler'in kökenleri her ne kadar Hint kültürü içinde

⁴⁴ İplikçioğlu (1997), a.g.e., 17.

⁴⁵ İplikçioğlu (1994), a.g.e., 70.

⁴⁶ Parmaksızoğlu-Çağlayan (1976), a.g.e., 79.

⁴⁷ Kılıç (2002), a.g.t., 19.

aransa da nereden geldikleri ve bölgeye geliş sebepleri kesin olarak bilinmemektedir. Ancak bu bölgede gözle görülen bir uygarlık kurdukları kesindir⁴⁸. Son zamanlarda ise Sumerlerin nereden Mezopotamya'ya gelmiş oldukları ve etnik kimlikleri ile ilgili farklı görüşler ortaya çıkmaktadır. En son görüş Sumerler'in izlerini Orta Asya'da aramak gerektiği yönündedir⁴⁹.

Sumerler, klasik Yunan kaynaklarında iki nehir arası memleket anlamına gelen Mezopotamya, Arap kaynaklarında da aynı anlamda Nahreyn denilen bugünkü Irak'ın güneyinde sadece Bağdat – Basra arasındaki kısımda yerleşmiş bir eski küçük kavimdir. Bunlar tarihleri boyunca, yerleşme bakımından kuzey Mezopotamya'ya dahi taşmamış şehir devletlerinin tamamını içine alan büyük ve birleşik bir devlet de kuramamışlardır.

Her biri kendi başına bağımsız olan, kendilerine has tanrı ve idarecileri bulunan, toprak, su ve başka sebeplerden birbirleriyle ve çevredeki diğer kavimlerle mücadele eden küçük siyasi teşkilatlar halinde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Merkezinde “Ziggurat” adı verilen tapınaklar ve devlet daireleri ile halkın oturduğu evler bulunan çevresindeki belirli ve sınırlı topraklara sahip bu siyasi teşkilatlara “şehir devleti adı verilir⁵⁰. Bir çok şehirde gözlem evi bulunuyordu. Bu gözlemlerin zigguratların üstündeki odalarda yapıldığı bir varsayımdır. Çünkü Zigguratlar gökle yerin bağlantısı olarak nitelendiriliyordu⁵¹. Aynı şekilde Gök tanrı AN(Anu) ile yeryüzündeki insanoğlunun, ilişkisinde anlam buluyordu.

Sumer sitelerinin değişim gösteren siyasal yaşamları, Sami kökenli kavimlerin kurdukları devletleri etkileyerek yaygınlık kazanmıştır. Buna karşılık uygarlığın sosyal yapısı bu düzende de oluşurken sınıfsal farklılıklar da ortaya çıkmıştır. Toplumun en üstünde sosyal yapının temelindeki birliğin korunmasından sorumlu kral bulunurdu. Sanatçılar, tapınak hizmetçileri, ustalar daha alt düzeydeydi. En altta da işçilerle halk gelmekteydi⁵².

⁴⁸ Yıldırım (2000), a.g.e., 43.

⁴⁹ Geniş bilgi için bkz. Salih Çeçen, Sumerler ve Gutiler, yayımlanmamış çalışmasından istifade etmemize izin veren hocamıza teşekkür ederiz.

⁵⁰ Kılıç (2002), a.g.e., 9.

⁵¹ Yıldırım (1996), a.g.e., 59.

⁵² Recep Yıldırım (2002), Uygarlık Tarihine Giriş, İzmir, 59.

Kölelik kabul edilmiş bir kurumdu ve tapınakların, sarayların ve zengin yurttaşların kendi çıkarları için sömürdükleri köleleri vardı. Kölelerin çoğu savaş tutsaklarıydı ama bunların mutlaka yabancı olması gerekmiyordu; çünkü savaşta yenilen komşu bir kentten gelen Sumerler de olabiliyorlardı. Özgür insanlar da belirli suçların cezası olarak köleleştirilebilirdi⁵³. Yine hukuk içerikli çivi yazılı metinlerin genel muhtevasından bir kölenin özgür insan olma durumu çok nadir durumlarda söz konusu olabilirdi. Böyle bir durumun gerçekleşmesi için kölenin bedenine belirlenen bedeli devlete veya efendisine ödemesi gerekmektedir.

Mezopotamya'da gündelik yaşam, hukuk kurallarıyla düzenlenmektedir. Geç Sumer döneminden itibaren elde edilen yasa örnekleri en azından örf ve adet hukukunun yazılı olarak saptandığını göstermektedir⁵⁴.

Şimdiye kadar toplumsal ve ekonomik örgütlenme hakkında söylenenlerden anlaşılabilceği gibi Sumer kentinde yazılı hukuk büyük rol oynuyordu. Yaklaşık M.Ö. 2700'den itibaren tarla, ev ve köle satışlarını da içeren gerçek satış işlemlerinin yapıldığı görülmektedir⁵⁵.

1.1.1.1.Urukagina Kanunu'nda Suç ve Ceza Kavramı (M.Ö. 2351-2342)

Eski Ön Asya'da hak ve adalet tesis etmek için bir metin yazdıran ilk kişi, Sumer şehir devletlerinden Lagas'ın kralı Urukagina'dır⁵⁶. Sosyal düzeni yeniden kurmak ve sarsılan adalet otoritesini kurtarmak amacıyla reform hareketi yaptığı anlaşılan Urukagina'dan kalan vesikaların kanunname olduğuna şüphe yoktur⁵⁷. Bu tabletler; az veya çok farklılıklarla üçü koni şeklinde, biri oval olan dört kil belge üzerine yazılmış olarak Fransızların 1878'de Lagas'ta yaptıkları kazılardan çıkmıştır⁵⁸. Urukagina kanunları bir önsöz, bir sonsöz ve metin kısmı olarak üç bölümden oluşmuştur. Önsözünde Lagas kralı, Tanrının kendisine Lagasın krallığını ihsan ettiği zaman diye başlar ve sonra yerlerinden uzaklaştırdığı devlet

⁵³ Samuel Noah Kramer (1963), *Sumerler Tarihleri Kültürleri ve Karakterleri*, Çev. Özcan Buze, Ankara, 110.

⁵⁴ Yıldırım (1996), a.g.e., 61.

⁵⁵ Kramer (1963), a.g.e., 111.

⁵⁶ B. Dinçol (2003), a.g.e., 5.

⁵⁷ Kinal (1983), a.g.e., 135.

⁵⁸ Samuel Noah Kramer (1995), *Tarih Sumerde Başlar*, Çev. Muazzez İlmiye Çığ, Ankara, 41.

memurlarını ve onların yaptıkları suistimalleri sayar. Sonsöz kısmında ise yaptığı reformları tasvir etmiştir⁵⁹.

M.Ö. 2450 yıllarında yaşadığı kabul edilen bu Sumer kralı⁶⁰ Sumerce yazılmış eldeki metni doğrudan doğruya kanun metni olarak kaleme alınmış değildir.

Urukagina reformu belgesinde betimlenen, Lagaş'ta yolsuzluk, hukuksuzluk ve baskı ortamının doğmasına yol açan olaylar hakkında metnin kendisi hiçbir ipucu vermemektedir. Fakat bu ortamın, M.Ö. 2500 dolaylarında Urnanşe'nin kurduğu hükümler hanedanı karakterize eden iktidar dürtüsünce serbest bırakılan siyasal ve ekonomik güçlerin doğrudan bir sonucu olduğunu tahmin edebiliriz. Kendileri ve devletleri için debdebeli ihtiraslara kapılmış hükümdarlardan bazıları yayılmacı savaflara ve kanlı fetihlere kalkışmıştır. Birkaç kez dikkate değer başarılar elde ettiler. Bu hükümdarlardan biri olan Eanna'tam, kısa bir dönem için Lagaş'ın egemenliğini, Sumer'in tamamını ve hatta komşu devletlerden birkaçını kapsayacak kadar genişletti. Ne var ki başlangıçta elde edilen zaferlerin geçici olduğu görüldü ve bir yüzyıldan kısa bir süre içinde Lagaş eski sınırlarına ve önceki statüsüne geri döndü. Urukagina iktidara geldiği zaman Lagaş, kuzeydeki amansız düşmanı Umma Kent Devleti için hazır bir av haline gelecek kadar zayıflamıştı⁶¹. Lagaşlılar Ur - Nanşe sülalesinin zulmünden ve baskısından bıkararak başka bir soydan gelen Urukagina'yı başlarına getirirler⁶².

Sumerli tarihçinin anlattığına göre Lagaş'taki siyasal ve toplumsal durumun bu kadar kötüleştiği bir sırada kentin koruyucu tanrısı Ningirsu, bütün Lagaş yurttaşları arasından yeni ve tanrıdan korkan bir hükümdar olan Urukagina'yı seçerek selefleri tarafından ihmal edilen ve terk edilen "tanrısal yasaları" yeniden yürürlüğe koymasını emretti. Urukagina, Ningirsu'nun sözünü dinleyerek buyruklarını eksiksiz olarak yerine getirdi⁶³.

⁵⁹ Kinal (1983), a.g.e., 135.

⁶⁰ Mebrure Tosun - Kadriye Yalvaç (1975), *Sumer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, Ankara,

⁶¹ Kramer (1963), a.g.e., 112.

⁶² Kılıç (2002), a.g.t., 11.

⁶³ Kramer (1963), a.g.e., 115.

Urukagina, rahiplerin ve memurların hareket ve icraatlarını sıkı bir teftiş altına aldı. İhmal edilen kanunları adalet ahkâmını iade ve tatbik etti. Suistimallere, yolsuzluklara, zulüm ve tazyiklere nihayet verdi. Fakirleri dulları yetimleri inleyen zorbalıkları kaldırdı. Rahiplerin hakimiyetleri devrinde taammüm eden ve meşru görülen çirkin bir hali, bir kadının müteaddid erkeklerle münasebette bulanabilmesi müsaadesini kaldırdı. Rahiplerin, zenginlerin, memurların şımarıklıklarının önüne geçti. Halkı ezmelerine meydan vermedi⁶⁴. Ortaya koyduğu reform metninde bütün bunlara geniş yer vermiştir. Zayıf insanı güçlüye karşı koruma ilkesini uygulamaya çalışmıştır.

Reform maddelerinden biri bunun güzel bir örneğidir: “Kralın askerlerinden birinin (?) iyi bir eşeği doğmuşsa ve ekip başı senden alacağım demişse, asker onu satmaya razı olursa o zaman şöyle diyecek: Bana istediğim kadar gümüşü tart, ver ve eğer satmak istemezse, ekip başı onu rahatsız etmeyecek⁶⁵.”

Nihayet Urukagina belgesinin versiyonlarından birinde doğru olarak çevrilip yorumlanmışsa, hukuk tarihi açısından hiç de önemsiz sayılmayacak bir dizi düzenleme görüyoruz. Bu düzenlemeler, Sumer mahkemelerinin, sanığın hangi suçtan cezalandırıldığının yazılı kayıtlar aracılığıyla herkesçe anlaşılır hale getirilmesi gereksinimi üzerinde önemle durduğunu göstermektedir. Nitekim hırsızlık yapan adamın ve iki erkekle evlenen kadının üzerine kötü niyetlerinin yazılı olduğu taşlarla taşlanmaları gerekiyordu: Bir adama söylememesi gereken bir şeyi söyleyen bir kadının, büyük olasılıkla üzerine suçunun yazılı olduğu tuğlalarla dişlerinin kırılması gerekiyordu⁶⁶. Şu halde Lagaşlı kral Urukagina'nın devrinden, itibaren alışveriş yapılırken her iki tarafın rızasının alınması esası kabul görmüştür. Aksi taktirde alıcının mevki makam veya herhangi bir gücü kullanarak satıcının elinden malını alması suç sayılmaktadır. Böylece bazı insanların mağdur olmaları durumunun önüne geçilmiştir. Diğer taraftan reform ile birlikte kadınların birden fazla erkek ile birlikte olmaları da suç kabul edilmiş ve bunun ağır bir şekilde cezalandırılması yaptırımını benimsenmiştir.

⁶⁴ Şemsettin Günaltay (), *Türk Tarihinin Anahatları*, 49.

⁶⁵ Henri Frankfort(1986), *Uygurlığın Yakın Doğu'da Doğuşu*, Çev. Alaaddin Şenel, Ankara, 110.

⁶⁶ Kramer (1963), a.g.e., 116.

Urukagina kanunlarında borcundan dolayı hapsedilen Lagaşlılar'dan ve bunların affedilmesinden bahsedilmiştir. Bu bize borcunu ödemeyenlerin özgürlüklerinin ellerinden alınması geleneğinin ilk defa Sumerliler döneminde ortaya çıktığı hissini vermektedir⁶⁷. Tapınak mülklerinden de vergi alınmamasını isteyen Urukagina iktidarına karşı çıkmamaları, tersine desteklemeleri koşuluyla, din adalarına bir tür özerklik de tanımıştır⁶⁸.

Urukagina reform metninden anlaşıldığı gibi Sumer devletlerinin hükümdarları tarafından getirilen yasaların ve hukuki düzenlemelerin uygulanması İ.Ö. 2400'lerde, hatta belki de çok daha önceleri olağan bir olaydı. Bu nedenle, bunu izleyen üç yüzyılda, yürürlükteki ve geçmişteki yasa veya uygulamaları kaynak olarak ya da öğretim amaçlı olarak kayda geçirme düşüncesinin birden fazla resmi yargıcın ya da saray arşivcisinin veya E.DUB.BA (Tablet Evi) profesörünün aklına gelmiş olduğu çıkarılmasını yapmak hiç de mantıksız değildir. Fakat şu ana kadar, Urukagina'nın zamanı ile III. Ur Hanedanının kurucusu olan ve hükümdarlığına M.Ö. 2050 civarında başlayan Ur-Nammu'nun zamanı arasındaki dönemden kalma bu türden hiçbir derleme ele geçmemiştir.

1.1.1.2.Ur-Nammu Kanunu'nda Suç ve Ceza Kavramı

Mezopotamya'daki ilk gerçek yasa metninin, Urukagina talimatname metninden sonra Mezopotamya'da üçüncü Ur Hanedanının ilk kralı olan Ur-Nammu'ya ait olduğu kabul edilmektedir.

Ur-Nammu'nun İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi Nippur koleksiyonu arasında 3191 envanter numaralı kanununa ait metin çok iyi korunmamıştır. Elde bulunan nüshalar Hammurabi zamanına ait yani takriben M.Ö. 1700 tarihlerinden bir kopya olmakla beraber bunun aslının Ur-Nammu tarafından telif edildiği kabul edilmiştir⁶⁹. Konunun mütehassıslarından Belkıs Dinçol, Ur-nammu tarafından yazdırılan yasa metninin üç tableten oluştuğunu ve epilogu

⁶⁷ Kinal (1983), a.g.e., 141.

⁶⁸ Alaaddin Şenel (1996), *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ankara, 70.

⁶⁹ Emin Bilgiç (1963), Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı Ve An-Anesi, *D.T.C.F. Dergisi*, Ankara, 103.

olmadığını ileri sürerken, Emin Bilgiç ise epilogun mutlaka olduğunu savunmaktadır⁷⁰.

Ur- Nammu yasası başlangıçta büyük olasılıkla, üç yüz yıl sonra Hammurabi'nin Akat yasasının yazıldığından farklı olmayan bir dikili taşa yazılmıştır. Fakat şu ana kadar ne bu dikili taş, ne de bir kopyası toprak altından çıkarılmıştır; yalnızca yüzyıllarca sonra hazırlanmış olan kötü korunmuş bir kil tablet bulunmuştur. Bu tablet eskiçağ yazıcısı tarafından, dördü ön, dördü de arka yüzde olmak üzere sekiz sütuna ayrılmıştır. Sütunların her biri yaklaşık kırk beş küçük satır aralığı içermektedir. Bunların da yarısından azı artık okunabilir durumdadır⁷¹.

Ur-Nammu kanununun teolojik, tarihi ve ahlaki olmak üzere üç kısma ayrılabilen uzun bir önsözü vardır. Teolojik kısımda Ur şehrinin tanrıları tarafından Sumer ve Akat Krallığının merkezi olarak seçilmesinden; tarihi kısımda, Kral Ur-Nammu'nun Sumer ve Akat memleketleri üzerinde hakimiyet kurmak için giriştiği faaliyetlerden ve daha uzun olan ahlaki kısımda ise, kralın reformları ile memleketteki bürokratik suistimalleri ortadan kaldırmasından, ölçülerin düzen ve standardını sağlamasından, kervan ticaretini geliştirmek için barışsever bir hava oluşturmasından, nihayet sakatları, yetimleri ve fakirleri kötü muamele ve istismardan korumasından bahsedilmektedir⁷².

Kanun maddelerine gelince, cinayete ölüm cezası öngörülmüş, kaçakçılık, köleler ve özgür insanların çocukları evlat edinmeleri, cinsel suçlar, evlilik, adam yaralama, isyan, yalancı şahitler ve tarımla ilgili hükümlere yer verilmiştir⁷³.

Kral, Tanrıça Nanna'nın desteği ile ülkeye adaleti koyduğunu, düşmanlık ve kötülüğü silahla döndürdüğünü (uzaklaştırdığını) artık öksüzün zengine, dul kadının kuvvetli adama teslim edilmediğini söylemektedir⁷⁴.

Bunlar, kısım kısım Hammurabi, Eşnunna ve Hitit kanunlarında benzer mevzulara tahsis edilen hükümlerle esaslı surette benzerlik arz etmektedir⁷⁵. Bu

⁷⁰ Geniş Bilgi İçin Bkz. E. Bilgiç (1963), a.g.m., 104. Ayrıca B. Dinçol (2003), a.g.e., 5.

⁷¹ Kramer (1963), a.g.e., 117.

⁷² Kılıç (2002), a.g.t., 13.

⁷³ Marta Roth (1997), *Law Collection From Mezopotamia And Asia Minor*, Atlanta, 14.

⁷⁴ B. Dinçol (2003), a.g.e., 5.

⁷⁵ Bilgiç (1963), a.g.m., 108.

durum söz konusu Sami ve Hitit kanunlarının Sumer hukukundan etkilendiğini göstermektedir.

M.Ö. III. Binlerin sonunda gerçekleşen ekonomik ilerleme, iki ekonomik ve toplumsal eğilime neden oldu. Topluluğun mülkleri giderek büyük ve küçük ailelerin eline geçmeye başladı, bu da doğal olarak her türlü servet eşitsizliğine yol açtı. Bir çok insan toprağını yitirdi; ücretli işçi ya da büyük mal sahiplerinin topraklarında çalışan küçük kiracı durumuna düştü. Bazen de kendisine en düşük düzeyde yiyecek giyecek sağlayan ve çalışma koşullarını saptayan bir sözleşme ile kendini sattı⁷⁶. Ya da satmak mecburiyetinde kaldı.

Ur-Nammu Kanunları toplumu oluşturan sınıfları göz önünde bulundurarak yaptırımlarını uygulatabiliyordu. Bu sınıflar özgür erkek, kadın, birinci sınıf kadınlar, yerli kadın ve dul kadınlar, saray hizmetinde çalışan erkek ve kadın kölelerden oluşmaktaydı.

Teorik olarak en azından III. Ur Hanedanı zamanında hukuk ve adaletten sorumlu olan kişi bütün Sumer'in kralıydı, fakat pratikte hukuk işlemlerinin yürütülmesi, çeşitli kent devletlerinin yerel yöneticileri olan Ensi'lerin ellerindeydi⁷⁷.

Ur-nammu Kanunlarındaki, adam öldürme, köleler ve özgür insanların evlatlık almaları, cinsel suçlar ve evlilik ile ilgili hükümlerden, Sumerler'de ailenin çok sağlam bir temel üzerine kurulduğunu söyleyebiliriz. Buna göre bir kadınla evlenebilmek için evliliği bir mukavele ile sağlamlaştırmak gibi kanunlar düzenlenmiştir. 8. maddedeki "eğer sözleşme tableti yoksa..." tabiri evliliğin bir sözleşme ile resmileştirilmesinin zorunlu olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla mukavelesiz evlilik muteber değildir. Aynı zamanda büyük bir suçtur.

Zira yazılı bir sözleşmeye bağlanmayan bir evlilikte kadın kanuni bir eş sayılmaz. Diğer taraftan bu mukavelenin yapılmasından önce tarafların velileri arasında sözleşmenin her iki tarafın rızasıyla yapıldığının beyan edilmesi

⁷⁶ Wilademir Diakov- Samuel Kovalev (1987), *Eski Uygarlıklar ve Dünya Tarihi*, Çev. Özdemir İnce, Ankara, 103.

⁷⁷ Kramer (1963), a.g.e., 120.

lazımdı. Bunun için evliliğin ilk adımı olan nişan yapılırdı ve erkek tarafı kız tarafına belirli bir bedel veya bir takım eşya gönderirdi⁷⁸.

Bu nişan hediyesine Akatca'da "tirhatu" denilirdi⁷⁹. Ancak erkek verdiği "tirhatu"yu geri almamak, kızın babası ise aldığı "tirhatu"nun iki katını iade etmek şartıyla nişandan dönebilirdi⁸⁰. Erkek tarafından kız tarafına verilen nişan hediyesine karşılık, kız tarafı da erkek tarafına "seriktu" adı verilen bir hediye gönderirdi⁸¹.

Ur - Nammu Kanunlarında bir suça karşılık verilen cezaların suçun hangi sınıftaki insan tarafından hangi sınıftaki insana karşı işlendiğine bakılarak cezanın türünün ve miktarının değişikliğe uğradığını görmekteyiz.

Ur - Nammu yasalarında M.Ö. 2000'den önce bile göze göz dişe diş ceza mantığının daha insancıl yaklaşımla yerini tazminat cezalarına bıraktığı anlaşılmaktadır. Aşağıdaki şu üç yasa bu tespitimizi doğrular niteliktedir.

- Eğer biri ... olan birinin ayağını... - aletiyle keserse ona 10 şekel gümüş ödeyecektir.
- Eğer biri ... olan birinin kemiğini bir silahla keserse, ona bir mina gümüş ödeyecektir.
- Eğer biri başka birinin burnunu geçpu - aletiyle keserse, ona 2/3 mina gümüş ödeyecektir.

Şu ana kadar, Ur-Nammu tarafından kurulan III. Ur Hanedanına mensup diğer hükümdarlardan kalma hiçbir yasa bulunmamıştır. Fakat Ur-Nammu'nun oğlu V. Ardılı Şulgi'nin hükümdarlığının otuz ikinci yılından başlayıp İbbi-Sin'in hükümdarlığının acıklı üçüncü yılında biten dönemden kalma üç yüzü aşkın mahkeme kaydından oluşan bir tablet grubu elimizdedir. Bu mahkeme kayıtları Sumer kent devletlerinin yasal uygulamaları ve mahkeme işlemleri kadar, toplumsal ve ekonomik örgütlenmeleri hakkında da son derece bilgilendiricidir. Bu kayıtların tümünün Sumerliler'in tarihlerinin sonuna

⁷⁸ Kılıç (2002), a.g.t., 13-14 .

⁷⁹ Günaltay (1987), a.g.e., 372.

⁸⁰ Tosun -Yalvaç (1975), a.g.e., 41.

⁸¹ Günaltay (1987), a.g.e., 372.

yaklaştıkları bir dönemde tutulduğu(yazıldığı) kesindir; fakat daha önceki dönemlerin görenek ve geleneklerini de bir dereceye kadar yansıtmaktadır⁸².

Sosyal düzen kuralları, genel olarak bireylerin hareket serbestliklerini, başka bir deyimle özgürlüklerini sınırlayıcı, kısıtlayıcı bir karakter taşır. Yani bu kurallara uymak zorunluluğu, insanları istedikleri gibi hareket etmekten alıkoyar⁸³. Ur-Nammu Kanunu'nun farklı sınıflardan oluşan Sumer toplumunda ailenin birliği esasını korumak amacıyla, zina, tecavüz gibi suçlara değişik cezai yaptırımlar uyguladığı görülmektedir. Aynı kanun maddeleri kadının kendi rızası ile suç işleyip işlemediğine bakarak ceza verilmesini emreder. Zina ve tecavüz suçlarının cezası ölümdür. Bu anlayış diğer Ön Asya kanunlarında da açık olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak kadın kendi rızası ile zina yapmışsa ölüm cezası kadına verilirken erkek serbest bırakılabilmektedir. Kadın zorla tecavüze uğramışsa bu durum yargıçlar tarafından araştırılıp doğrulandıktan sonra, erkek öldürülüp kadın serbest kalacaktır. Yasa, yalan yere suçlamalar, kaçak köleler, yaralamalar, birinin tarlasına zarar verme gibi konuları içerir⁸⁴.

Sumer kanunlarında modern hukukun esası olan "mağduru koruma" ilkesi yerini bulmuştur⁸⁵. Böylece, insanlığın geleceği açısından son derece mühim olan bazı kavram ve değerlerin tarihin erken devirlerinden itibaren belli kalıpların içerisine konulmak suretiyle korunduğu söylenebilir⁸⁶.

1.1.1.3. Ana - İttuşu Kanunu'nda Suç ve Ceza Kavramı

Bir okul (=E.DUB-BA "tablet evi") kitabının, Eski Babil çağına (2003-1595) ait Nippur ve Asur kopyaları olarak ,iki nüsha halinde ele geçmiş bir yasa metnidir⁸⁷. Bu seriye tabletin ilk kelimesinden dolayı "Ana İttişu" (vadesi gelene kadar) serisi adı verilmiştir⁸⁸. Bu serinin düzenlenmesindeki gaye, hukuki belgelerin tanziminde kullanılacak ifadeyi, bir başka deyimle hukuki ifade formüllerini öğretmektir⁸⁹.

⁸² Kramer (1963), a.g.e., 118-119.

⁸³ Bilge (1990), a.g.e., 29.

⁸⁴ B. Dinçol (2003), a.g.e., 5.

⁸⁵ Füzüzan Kınal (1983), *Eski Mezopotamya Tarihi*, Ankara, 149.

⁸⁶ Tosun -Yalvaç (1975), a.g.e., 247.

⁸⁷ B. Dinçol (2003), a.g.e., 6.

⁸⁸ Kılıç (2002), a.g.t., 24.

⁸⁹ Tosun -Yalvaç (1975), a.g.e.,13.

7. tablet özellikle aile hukuku ile ilgili maddeler içerir⁹⁰. Bu tabletin 6. sütunundaki birinci kanun maddesi boşanma ile ilgili olup tercümesi şöyledir: “Eğer bir kadın kocasından nefret edip, sen benim kocam değilsin, derse onu (kadını) nehre atacaklardır. Eğer koca karısına, sen benim karım değilsin derse ½ mina gümüş ödeyecektir”⁹¹. Bu maddenin birinci bölümünde eski Mezopotamya toplumlarında suçun tespiti için farklı bir uygulamanın olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu da suçlanan kişinin suçlu olup olmadığının tespiti için nehre atılmasıdır. Aynı uygulamanın varlığı daha sonraki kanun maddelerinde de sık sık karışımıza çıkmaktadır.

Sumer toplumunda kadının kocasının otoritesine bağlı olduğu bu madde ile ispat edilmiştir. Ayrıca kadının boşanma talebinde bulunması büyük suç kabul edilerek nehre atılma cezası verilmektedir.

İsin şehir devleti iktidarı Sumer ve Akat kültürlerinin iç içe yoğun bir şekilde yaşandığı bir dönemdir. Dolayısıyla kanun metni ortaya koyan İsin şehri kralı, Sumer kanun geleneğinden önemli derecede istifade etmiştir. Zira Lipit - İstar kanunları incelendiğinde bu etkileşme büyük ölçüde göze çarpmaktadır.

1.1.1.4. Lipit İstar Kanunu’nda Suç ve Ceza Kavramı

Lipit-İstar, III. Ur Hanedanı’nın çöküşünden sonra, Sami halkları tarafından kurulan İsin şehir devletinin başına beşinci kral olarak geçmiştir. Kendisini aynı zamanda Sumer ve Akat kralı olarak tanıtan Lipit - İstar, daha önceki yasa koyucular gibi adaleti sağlama görevini tanrılardan aldığını söylemekte, ayrıca üzerine “kölelik konmuş olan” köleleştirilmiş Nippur’un, Ur’un, İsin’in Sumer ve Akat’ın evlatlarının özgürlüklerini ve eşitliklerini sağladığını belirtmektedir⁹². Siyasi varlığı 200 yıldan fazla devam eden İsin şehrinin kuruluşu M.Ö. II. Bin yılın başlarına rastlar. Eski Mezopotamya’da yedi büyük kanun kodundan ilk dördü (Urugakina, Ur-nammu, Ana-Ittişu ve Lipit-İstar) Sumer geleneğindedir⁹³ diyen Kürşat Demirci’nin görüşüne karşılık Belkıs Dinçol yasaların ne kadarının Sumer, ne kadarının Sami geleneklerini yansıttığı

⁹⁰ B.Dinçol (2003), a.g.e., 6.

⁹¹ Tosun -Yalvaç (1975), a.g.e., 48.

⁹² B. Dinçol (2003), a.g.e., 8.

⁹³ Kürşat Demirci (1990), *İbrani Yasaları ve Eski Ön Asya Hukuk Arasındaki Paralellikler*, İstanbul, 208.

tam belirlenemezse de her ikisinin karşımı olduğunu düşünmek yanlış olmaz⁹⁴ diye cevap vermektedir. Kanun maddelerinin konularını kaçak köleler, yalancı şahitlik, evlatlık alma ve bakımı, çıraklık süresi, evlilik, miras, sığır kiralama ve gemi inşaatı ile ilgili hükümler oluşturmaktadır. Ur-Nammu'nun aile hukukuna ait hükümleri aynı şekilde Lipit-İştar kanununda da mevcuttur. Sami toplumunda sokak kadını ile evlenmek kesinlikle yasaklanırken, mecburi durumlarda sokak kadınlarından bir nevi kiralık anne olarak yararlanılmasına izin veriliyordu. Bazen belli şartlar kocayı ikinci bir evliliğe zorlarsa ilk eşin hakları gözetiliyordu. Aynen kanunun 26.maddesinde olduğu gibi: "Eğer bir adamın ilk karısı çekiciliğini kaybederse veya felali olursa, o (kadın) evinden kanun yoluyla uzaklaştırılmaz; ancak onun kocası sağlıklı bir kadınla evlenebilecek ve ikinci eş birinci eşe bakacaktır"⁹⁵. Ayrıca bu kanun metni, düzenlenmesi ve maddelerin konuları açısından Hammurabi yasalarının prototipi olduğu kabul edilir⁹⁶.

1.1.2. Sami Kanunları'nda Suç ve Ceza Kavramı

1.1.2.1. Eşnunna Kanunu'nda Suç ve Ceza Kavramı

Eşnunna krallığı yasaları (Eski Babil devri, 18. yüzyıl başları, kral Daduşa zamanında yazdırıldığı tahmin edilmektedir.) elimizdeki ilk Akatca yasa kodeksidir⁹⁷.

Eşnunna kanunu içerik bakımından Hammurabi kanununa Lipit-İştar kanunundan daha fazla yakınlık ve benzerlik göstermektedir. Yine de iki kanun arasındaki farklılıklar gözden kaçmamıştır. Bunlar: Eşnunna kanunun daha çok zirai karakter arz etmesi, Hammurabi kanununun çeşitli sınıflara yer vermesi, Eşnunna kanununda gayri menkullerin müşterek aile mülkiyeti izlerinin daha çok yer alması, buna karşılık Hammurabi kanununun daha dakik formüle edilmiş olması gibi⁹⁸.

Dünyanın en eski kanunlarının ortaya çıktığı bölgenin kanunlarından biri olan Eşnunna kanunu evlenme hakkında detaylı bilgi verir. Kanunun 17. maddesinde nişanlı çiftten birinin ölmesi durumunda ne olacağı açıklanmıştır.

⁹⁴ B. Dinçol (2003), a.g.e., 7.

⁹⁵ Tosun -Yalvaç (1975), a.g.e., 68.

⁹⁶ B. Dinçol (2003),a.g.e., 8.

⁹⁷ B. Dinçol (2003), a.g.e., 7.

⁹⁸ Bilgiç (1963), a.g.m., 112.

Buna göre; “nişanlı çiftten birisinin kaderine gitmesi (ölmesi) durumunda, erkek tarafının ödediği başlık parası sahibine geri dönecektir.” Ayrıca, 18. madde de ise evlilikle kayınpederinin evine giren adamın (iç güveyi) karısının ölmesi durumunda başlık parasının kayınpederin evinde kalacağı, ancak başlık parası dışında olan malını alabileceği hükmü vardır⁹⁹.

27 ve 28. maddelerde kızın evlenme koşulu, kızın anne ve babasının rızası olmaksızın evlenmesinin mümkün olmadığını görüyoruz. Evliliğin geçerli olabilmesi için anne babayla evlilik sözleşmesi yapılması ve evlilik ziyafeti verilmesi şartı konulmuştur. Dolayısıyla kızın tek başına karar verme hakkının olmadığı vurgusu yapılmıştır. 29. maddede ise kocası seferden dönmeyen kadın ikinci bir adamla evlenebilirken, ilk koca döndüğünde (esaretten kurtulduğunda) ikinci kocasından çocuğu olsa bile ilk eşine dönmesi hükme bağlanıyordu. İkinci kocadan olan çocuğun muhtemelen babasına bırakıldığı kanısına varıyoruz.

30. maddede ise daha farklı bir durum ele alınır: Şehrini ve efendisini (kralını) terk edip bir başka şehre kaçan kişi söz konusudur. Bu şahsın karısının bir başka şahıs ile evlenmesinden sonra, memleketine dönmesi halinde karısını bir daha zevceliğe alamayacağı belirtilmektedir. Böylece, şehrini terk eden kişiye eşinden uzaklaştırma cezası verilmiştir.

Ayrıca, kişi kralını reddederse bu bir suçtur ve cezası da ailesinden ayrı kalmaktır.

Boşanma şartları hasıl olmadan karısını terk eden ve ikinci bir kadınla evlenen erkekle ilgili durum 59. maddede işlenmiştir. “Eğer bir adam, çocuğunu doğuran karısını boşar ve ikinci bir kadınla evlenirse, erkek, evinden ve eşyasından ayrı düşürülecek sonra gidecektir¹⁰⁰” denilmektedir. Bu yaptırımdan Eşnunna Kanununda haksız yere eşini boşayan erkeğin suç işlemiş kabul edildiğini anlıyoruz. Cezası ise evinden uzaklaştırılmaktır.

Eşnunna Kanununda mülkün aileden dışarıya çıkmamasına özen gösterildiği ve mülkün, mirası ortak kardeşe satılması durumunda bedelin yarısını ödemesinin yeterli olacağını hükme bağlamıştır. Çocukların belli bir yaşa kadar ana ve babanın velayetinde olduğu, çocukların ekonomik bağımsızlıklarının bir

⁹⁹ Tosun -Yalvaç (1975), a.g.e., 81.

¹⁰⁰ Tosun -Yalvaç (1975), a.g.e.,82.

kölenin ekonomik bağımsızlıklarının, aynı olduğunu açıklaması bakımından 16. madde büyük önem arz etmektedir.

Eşnunna Yasaları, içerik olarak fiyat ve kira bedellerinin ayarlanması, hırsızlık, alışveriş, borç verme, haksız yere haczetme, yaralama, köle hukuku, hayvan zararları ve boşanmayı kapsar.

Eşnunna yasalarının 12. maddesinde, eğer bir adam, gece vakti bir Muşkenum'a (niteliği tartışmalı bir toplum katmanı; bazılarında göre sarayın hizmetinde olan insanlar) ait bir tarlada ekin destelerinin arasında yakalanırsa, cezası ölümdür ibaresi yer almaktadır. Aynı şekilde 13. maddede belirtildiği gibi, gece yarısı bir Muşkenum'un evinin içinde yakalanan kişiye de ölüm cezası verilmektedir. Ama her iki maddede de, suçun öğle saatinde işlenmesi durumunda, adamın yalnızca tazminat ödemesi yeterli görülmüştür. Yasa koyucu gece gizlice birinin tarlasına veya evine gelen kişinin kötü niyet taşıdığına daha kesin bir gözle bakmaktadır¹⁰¹. Diğer ölüm cezası gerektiren suçları ise şöyle sıralayabiliriz: Başlık vermiş; ama henüz baba evinde oturan bir kıza tecavüz edilmesi, mukavele yapılarak evlenmiş olan evli bir kadının zina yapması hiçbir alacağı olmadığı halde haksız yere muskenum'un oğlunun veya karısının haksız yere haczedip evde alıkoyarak, ölümüne neden olunması gibi. Bu tür suçlara çoğunlukla ölüm cezası verilmektedir.

1.1.2.2. Hammurabi Kanunu'nda Suç ve Ceza Kavramı

M.Ö. 2000 yıllarında Arap yarımadasından çıkan göçebe kavimler, "Mümbit Hilal Bölgesi" ne sızmaya başlamış ve Akdeniz kıyılarına ulaşmışlardır. Bu Batı Sami ya da Amurru göçünün bazı kabileleri, oradan da Mezopotamya'ya varmışlardır¹⁰². Uzun yıllar Sumer – Akat hakimiyetinde kalarak aylıklı asker, işçi ve tüccar olarak çalıştılar. Bu zaman zarfında Sumer – Akat kültürüyle bütünleşen Samilerin batı kolundan olan bu insanlar, daha sonra Akatlılarla bileşip Elamlıların Mezopotamya'daki hakimiyetine son vererek, M.Ö. 1950 yıllarında Samu – Abum isimli bir beyin liderliğinde Babil Krallığını

¹⁰¹ Bilgiç (1963), a.g.m., 13.

¹⁰² İplikçioğlu (1994), a.g.e., 5.

kurdular¹⁰³. Merkezi Babil şehri olan krallık M.Ö. 18. yüzyılda bütün Güney Mezopotamya'ya hakim duruma gelmiştir¹⁰⁴.

M.Ö. 539 yılındaki Persli Kirus'un saldırısına kadar varlığını devam ettiren Babil krallığının tarihini üç ayrı bölümde incelemek mümkündür.

- 1- Eski Babil Krallığı (M.Ö. 2000 – 1500)
- 2- Orta Babil Krallığı (M.Ö. 1500-1000)
- 3- Yeni Babil Krallığı (M.Ö. 1000 – 539)¹⁰⁵.

Eski Babil soyunun 11 kralı içinden en ünlüsünün Hammurabi olduğunu söylersek mubalağa etmiş sayılmayız. Bu hükme şu iki sebebi gösterebiliriz: Hammurabi, fetihleriyle Mezopotamya'nın birçok şehir devletini zaptederek, Sumer ve Akat ülkelerini bir imparatorluk halinde birleştiren kraldır. Ülkesinde geçer olan kanunlar üzerinde kısmen düzenlemeler yaparak kısmen de yenilikler getirerek bir reform yapmıştır¹⁰⁶.

Toplumsal etkinliklerin bir hukuk sitemine göre yürütülmesi, belirgin biçimde ilk kez Babil kralı Hammurabi döneminde (M.Ö. 1792-1750) gerçekleşmiştir¹⁰⁷. Hammurabi kısa kronolojiye göre M.Ö. 1728'den 1686 ya kadar kırk üç yıl saltanat sürmüştür. Bu yıllarda Babil en parlak devrini yaşamış ve Mezopotamya tarihinin hiçbir devrinde, baş şehir olarak bu derece önemli ve önder bir rol oynamamıştır. Hammurabi yalnız merkezi bir devlet değil aynı zamanda merkezi bir dinde ortaya çıkarmıştır¹⁰⁸. Hammurabi birleştirme işini XVIII. yüzyılın ortalarında tamamladı. Sumer kentleri Uruk ve İsin'i topraklarına katmakla işe başladı¹⁰⁹.

Sonuç olarak, Larsa ve Mari gibi zamanının güçlü devletlerine de son vererek hemen hemen bütün Mezopotamya'yı hakimiyeti altına alan Hammurabi'nin bu başarısı kurduğu ve düzenli bir biçimde işlemesi için büyük

¹⁰³ Kılıç (2002), a.g.t., 32.

¹⁰⁴ Parmaksızoğlu-Çağlayan (1976), a.g.e., 66.

¹⁰⁵ Kılıç (2002), a.g.t., 32.

¹⁰⁶ Mebrure Tosun (1963), Hammurabi'nin Toprak Kanunları, *DTCF Dergisi*, Ankara, 127.

¹⁰⁷ Tosun (1963), a.g.m., 127.

¹⁰⁸ Diekov – Kovalev (1987), a.g.e., 107.

¹⁰⁹ Cahit Günbattı (1991), Eski Babil Devrinde Tımar ve Devlet Arazisinin Tahsisi Hakkında Bazı Görüşler, *Bellekten*, C.LV, s. 212, Ankara, 11.

çaba gösterdiği toprak idare sisteminin büyük payı vardır. Çünkü kanunda isimleri geçen tımar sahiplerinin askeri hizmetle yükümlü olmalarını da göz önünde tutarak, bu sistemin ekonomik olduğu kadar askeri bir teşkilatlanma ile de ilgili olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz¹¹⁰.

Reformları ve koyduğu yasalar Hammurabi icraatının önemli bir yanındır¹¹¹. Hammurabi yasaları, Mezopotamya tarihinin çok önemli bir kalıntısı ve ayrıca, hangi toplumsal toplulukların kralları desteklediğini, öncelikle hangi çıkarları savunduklarını gösterdiği için o dönemin toplumsal yapısını açıklayan belgelerdir¹¹².

Hammurabi, ülkesinde geçerli örf ve adet hukukunu, hakimlerin verdikleri kararları, emrindeki üst düzeydeki hukukçulara mümkün olduğunca mantıklı bir sıralamayla derletip, kısmen üzerinde reformlar yaparak 282 maddelik geniş bir kanun kodeksi meydana getirmiş ve Babil şehrinde Esagila tapınağında kendi heykelinin önüne diktirdiği diorit taşından bir stel üzerine bunları yazdırarak halka ilan etmiştir¹¹³.

Yasa üç bölümden oluşuyor: Giriş, yasa metni ve sonuç. Giriş, kralın bütün uyrukları için adalet ve mutluluğun kuruluşuyla ilgili parlak cümleleri içermektedir¹¹⁴.

Hammurabi yasası, kamu hukuku, özel hukuk ve ceza hukukuyla ilgili yargıları içeriyordu. Kamu hukukuyla ilgili yargılar devletin teokrasiye dayalı bir monarşi olduğunu açıkça belirtir. Özel hukukta da, hukuksal yeterlilik ve bireylerin konumu, aile, evlenme, mülkiyet ve mirasla ilgili yargılar yer alır¹¹⁵.

Hammurabi Kanununun ele aldığı konular genellikle mahkemeye karşı işlenen suçlar, hırsızlık ve yataklık suçları, çeşitli arazi ve ev işleri, ticaret ve alışveriş, evlilik – aile mülkiyet, evlat edinme, taarruz ve kısas, meslek

¹¹⁰ İplikçioğlu (1994), a.g.e., 52.

¹¹¹ Diekov – Kovalev (1987), a.g.e., 110.

¹¹² B. Dinçol (2003), a.g.e., 8.

¹¹³ Diekov – Kovalev (1987), a.g.e., 110.

¹¹⁴ Gündüz (2004), a.g.e., 65.

¹¹⁵ Bilgiç (1963), a.g.m., 14.

adamlarına ait suçlar, ziraat konuları, çeşitli kira ücretleri ve nihayet esirler üzerinde toplanmaktadır¹¹⁶.

Hammurabi Yasası'nda çok sayıda fiilin suç sayıldığını bu fiillere ve verilecek cezaların belirlenmesinde kısasın; daha açık anlatımla, işlenen suçla ilgili eylemin aynen suçluya devlet tarafından uygulanmasının ilke kabul edildiğini görmekteyiz. Yasanın cezalarla ilgili kimi maddeleri şöyledir:

1- Bir adam başka bir adamı suçlar ve onun bir adamı öldürdüğünü söyler, ama bu savını kanıtlayamazsa, adam (suçlayan) öldürülür.

22-23- "Bir adam bir evi soyar ve yakalanırsa öldürülür. Yakalanmazsa evi soyulan adam tanrının önünde zararını bildirirse zarar o bölgenin mali idarecisi tarafından karşılanır." denilmektedir. Bu madde hırsızlık yapma ile ilgili olup, bu tür bir suça ölüm cezası öngörmektedir.

153- "Bir kadın başka bir adam uğruna kocasını öldürürse yılanlara sokturularak öldürülür." Kocasını aldatan ve öldüren kadının büyük suç işlemiş olduğu kabul edilerek, ceza terörünün ağırlaştırıldığı anlaşılmaktadır.

195- "Bir oğul babasına vurursa eli kesilir."

196- "Bir adam başka bir adamın gözünü çıkarırsa gözü çıkarılır."

198 - "Bir adam bir kölenin gözünü çıkarır ya da kemiğini kırarsa ona bir gümüş mina öder." denilmektedir.

Bu maddenin muhtevasında özgür insanlara karşı işlenen suçlara karşı verilen kısassa kısas cezasından farklı olarak aynı suçun kölelere karşı işlenmesi durumunda nakti cezaların uygulandığı anlaşılmaktadır.

Bu maddenin muhtevasından, iftira ile kişiyi adam öldürmekle itham etmenin cezasının ölüm olduğu durumu ortaya çıkmaktadır. Söylenen iddianın doğru olması durumunda ise failin cezası ölümdür.

¹¹⁶ Gündüz (2004), a.g.e., 66.

202 – “Bir adam kendisinden yaşlı bir adama vurursa, öküz kuyruğundan yapılmış bir kamçıyla altmış kez kırbaçlanır.” Burada yaşlılara saygı gösterme ilkesinin benimsendiği gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Yasada mühendis, mimar, hekim ve veteriner gibi meslek sahiplerinin mesleklerini icrasından doğan kimi hususlar suç kabul edilmiş ve cezaları belirlenmiştir. Mesela yasanın inşaat mühendisleri ve mimarları ilgilendiren bölümünde niteliksiz bina yapan “batu”lara (yapımcı, mühendis, mimar) verilecek cezalar şöyle sıralanmaktadır.

229- Bir bina yapımcının hatası yüzünden çöken ve çökme sonucu yapı sahibi ölürse yapımcı öldürülür.

230- Bu yüzden yapı sahibinin oğlu ölürse yapımcının oğlu idam edilir.

231- Çökme bir kölenin ölümüne neden olursa yerine eş değer köle verilir.

232- Çökmenin yol açtığı tüm zararı yapımcı öder; binayı yeniden yapar ve giderini karşılar. Bu yargılar yaklaşık 3500 yıl önce yapı güvenliğine ne denli önem verildiğini göstermektedir¹¹⁷.

Şimdiye değin tam metin olarak tanınan Hammurabi yasası, daha önceki yasa koyma geleneğini en geniş ve sonrasını etkileyecek biçimde sürdüren bir yasadır¹¹⁸.

Hammurabi, yasınının tanrısal olduğunu göstermek istemiştir. Nitekim steldeki son sözde; tanrı Şamaş'ın hükümdar Hammurabi'ye bu yasayı; güçlülerin güçsüzleri ezmesine engel olması, ülkeyi yönetmesi ve toplumun yararına hizmet etmesi amacıyla verdiği belirtilmektedir. Yasa, Hammurabi'den sonraki dönemlerde, çeşitli ülkelerdeki hukuksal gelişmelere mesnet olmuştur¹¹⁹.

Hammurabi sonuç kısmında kendisini öven bir dizi sözden sonra şöyle devam eder;

“Yer ve göğün büyük hakimi Şamaş'ın emriyle, memlekette doğruluk parlansın, haksızlığa uğramış olan kişi şikayet için “ doğruluk kralı” adlı heykelin

¹¹⁷ Parmaksızoğlu-Çağlayan (1976), a.g.e, 79.

¹¹⁸ Parmaksızoğlu – Çağlayan (1976), a.g.e., 79.

¹¹⁹ Tosun (1963), a.g.m., 130.

önüne gitsin, taşımın yazısını okusun, seçkin sözlerimi duysun, yazıtım şikayetini ona aydınlatsın, hükmünü görsün, kalbi rahatlasın” bölümün son kısmında kral kendi kendini “hukukun kralı” olarak nitelendirmekte ve yasaların kazındığı dikme taşa zarar verecek olanlara lanet yağdırmaktadır¹²⁰.

¹²⁰ V. Diekov – Kovalev (1987), a.g.e., 111.

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DA SUÇ ve CEZA KAVRAMI

2.1. HİTİT ÖNCESİ ANADOLU TOPLUMUNDA HUKUK

Tarihin yazıyla başladığını hemen hemen bütün otoriteler kabul eder. Buradan hareketle Anadolu'nun bilinen tarihinin M.Ö. 2. binin başında başladığını söyleyebiliriz. Mısır ve Mezopotamya M.Ö. 4. bin yılın sonlarında (M.Ö. 3200'lerde) yazıya geçtiği halde Anadolu bunlardan yaklaşık bin yıl sonra yani M.Ö. 2. bin yılın başlarında yazıya kavuşmuştur. Anadolu'da ilk yazılı vesikalar Kayseri yakınlarındaki Kültepe'de bulunmuştur. Mezopotamya ile Anadolu arasındaki ticaret ilişkilerini konu alan ve bilim dünyasında "Kapodokya Tabletleri" olarak isimlendirilen vesikaların büyük bir kısmı bu civarda yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Bu belgeler Asurlu tüccarlar ile Anadolu halkı arasında yapılan ticareti yansıttığı için bu döneme tarihçiler tarafından "Asur Ticaret Kolonileri Çağı" adı verilmiştir¹²¹.

Kültepe höyüğündeki ilk kazı 1893-94 yılında Fransız bilgini E. Chantre tarafından yapılmıştır. Bu çalışmayı, 1906 yılındaki sondaj çalışmalarıyla H. Winler, daha sonra da H. Gothe izlemiştir. F. Hrozny'nin 1925 yılında başlayan ve diğerlerinden daha uzun süren çalışması ancak Eski Hitit Devleti Dönemi'ne kadar inebilmiştir.

Tahsin Özgüç başkanlığında bir kazı heyeti 1948 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından görevlendirilmiştir. Burada daha önce yapılan çalışmaların sonuçlarının yetersizliği bu görevlendirilmenin sebebinin oluşturmuştur. Yapılan kazılar sonucunda tepenin eteğindeki düzlüğün tabletlerde "Karum" denilen Asurlu tüccarlara ait Pazar mahallesi, tepenin de o dönemdeki "Kaniş" şehrinin harabesi olduğu anlaşılmıştır¹²².

Anadolu'ya ticaret yapmak amacıyla gelen Asurlu tüccarlara ait ticari ve hukuki vesikalar olan Kültepe tabletleri eski Asur lehçesi ve çivi yazısı ile yazılmışlardır. Kültepe vesikaları ticari ve hukuki nitelik taşımalarına rağmen o

¹²¹ Tahsin Özgüç (1950), *Kültepe Kazısı Raporu 1948*, Ankara, 17.

¹²² Memiş (1989), a.g.e., 23.

devirdeki Anadolu halkının siyasal, sosyal ve ekonomik durumları hakkında da bilgi vermektedir¹²³.

Yaklaşık 200-250 yıl devam eden bu devirde coğrafi konumdan dolayı Kaniş şehri, diğer yerleşim merkezlerine göre öne çıkmış eski bir Anadolu kentidir. Burada ele geçirilen tabletler borç senetleri, mahkeme kayıtları, iş mektupları, mal sevkiyat ve teslimatına ait belgeler başta olmak üzere, konuları bakımından çeşitlilik gösterirler. Bu tablet arşivleri sivil şahıslara ait belgeler olduğu için devletin ve yönetimin siyasi ve idari yapısı hakkında yeterince bilgi vermezler¹²⁴. Elde edilen sınırlı bilgi ise dağınık halde olup, çoğu kere yoruma muhtaç durumdadır.

Kültepe vesikalarından öğrenildiği kadarıyla M.Ö. 1970-1750 yılları arasına rastlayan dönemde Asurlu tüccarlar, başta bakır madeni olmak üzere Anadolu'nun zengin madenlerini alarak Asur'a götürmüşlerdir¹²⁵. Bu değerli madenlerin yanında keçi kılı veya yapağı toplayarak Asur'a göndermişler, oradan da Anadolu'ya kumaş ve kalay getirmişlerdir. Asurlu tüccarlar Anadolu'nun bu değerlerini kendi memleketlerine götürürken Anadolu'ya da Mezopotamya'dan Asur çivi yazısını getirmişlerdir. Anadolu'nun M.Ö. 1970-1750 yılları arasındaki sosyal, siyasal ve ekonomik durumuna Asurlu tüccarların bıraktığı vesikalar ışık tutmaktadır¹²⁶. Yapılan arkeolojik kazılar neticesinde başta Kayseri Kültepe olmak üzere farklı yerlerde yaklaşık 25.000 çivi yazılı tablet ortaya çıkarılmıştır. Büyük çoğunluğu ticari senet muhtevalı olan söz konusu tabletlerden dönemin Anadolu'sunun sosyal ve siyasi bünyesi hakkında bilgi verenleri de vardır¹²⁷. Ancak Kültepe'de keşfedilen binlerce ticaret vesikaları arasında evlenme vesikaları çok az olduğu için Anadolu cemiyetinin nasıl bir aile düzenine sahip olduğunu tespit etmek zordur¹²⁸. Ancak vesikalardan öğrendiğimiz kadarıyla Asur koloni çağında evlilik müessesesinde eşler eşit haklara sahipti.

¹²³ Memiş (1999), a.g.e., 181.

¹²⁴ İrfan Albayrak (2005), Kültepe'den Bir Toplu Kayıt Belgesi, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 9, 1-2, Ankara, 138.

¹²⁵ Memiş (1999), a.g.e., 181.

¹²⁶ Memiş (1989), a.g.e., 114.

¹²⁷ Sebahattin Bayram, Salih Çeçen (1996), Yeni Belgelerin Işığında Eski Anadolu'da Kölelik Müessesesi, *Bellekten*, C.L., S. 229, Ankara, 579.

¹²⁸ Füzuzan Kınal (1956), Eski Anadolu'da Kadının Mevkii, *Bellekten*, C.XX., s. 79, Ankara, 365.

Asurlu bir erkeğe ikinci bir kadınla evlenme hakkı tanınmamakta fakat kendi memleketi Asur'a gittiğinde bir hierodul (qadiştum) veya bir cariyeye ile geçici süre birlikte olmalarına izin verilmektedir¹²⁹. Ele geçen belgelerden anladığımızı göre dönemin Anadolu kadını hiçbir zaman ikinci sınıf bir varlık olarak görülmemekte ve daima erkekle eşit muameleye tabi tutulmaktaydı.

Aynı zamanda bu dönemin kadını sadece ev kadını değil, ülkeyi yöneten, ticaretle uğraşan bir kadın olmuştur¹³⁰. Bu çağlardaki Anadolu kadını diğer Ön Asya ve Mezopotamya kadınında görmediğimiz geniş yetkilere ve sosyal bir yapıya sahip olmuştur¹³¹. Hatta Anadolu'da erkek gibi iş ortağı olmadan kendi başına iş yapan kadınlar da vardır. Bu kadınlar daha çok kumaş, elbise, ayakkabı gibi giyime yönelik siparişlerini Asurlu tüccarlara iletmişlerdir¹³².

2.2. HİTİT TOPLUMUNDA HUKUK

Hitit hukukunun anlaşılabilmesi için Hitit tarihine ait önemli noktaların altlarının çizilmesi zorunluluk teşkil etmektedir. Bilindiği üzere hukuk, toplum düzenini sağlamak için çıkarılmış örfi ve yazılı kurallar bütünüdür¹³³. İbn-i Haldun insanın sosyal bir yaratık olduğunu söyler, yani insan için toplum içinde yaşamak kaçınılmaz bir durumdur ve toplum doğal bir olgudur. İnsanları toplum halinde yaşamaya iten nedenlerden biri ekonomiktir. İkinci neden ise güvenlik ihtiyacıdır. Canlıları yaratırken Tanrı, hayvan türüne savunması için güçlü olanaklar vermiştir, insana ise savunma organlarına karşılık "düşünce ve el" vermiştir. İşte bu nedenlerle toplum içinde yaşamak zorunda olan insanları birbirlerine karşı da korumak gerekir, yani toplumda düzenleyici otoriteye ihtiyaç vardır¹³⁴. Hitit hukukunun anlaşılabilmesi için Hitit tarihine ait önemli noktaların altlarının çizilmesi zorunluluk teşkil etmektedir.

Hitit coğrafyası, klasik dönem üzerine uğraşan araştırmacıların Halys olarak tanıdıkları, Hititler tarafından da Marassantra olarak bilinen Kızılırmak, Doğu Anadolu dağlarından çıktıktan sonra uzun bir mesafeyi kat ederek güneybatı yönünde ilerler ve Tuz Gölü'ne yaklaşırken önüne çıkan irili ufaklı dağlar nedeniyle öylesine büyük bir

¹²⁹ Muhibbe Darga (1984), *Eski Anadolu'da Kadın*, İstanbul, 14.

¹³⁰ Hüseyin Sever (1995), *Yeni Belgelerin Işığında Koloni Çağında (M.Ö. 1970-1750), Yerli Halk İle Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler*, *Belleten*, C. LIX, s. 224, Ankara, 1995.

¹³¹ Hüseyin Sever (1992), *Anadolu'da Nişanın Bozulması Hakkında Verilmiş Kanîş Karum Kararı*, *Belleten*, C.L.,s.6 , 670.

¹³² Muhibbe Darga (1970), *Çivi Yazılı Kadın Mektupları*, İstanbul, 197.

¹³³ Memiş (2002), a.g.e., 221.

¹³⁴ Ayferi Göze (2000), *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul, 94.

yay çizer ki geldiği yöne doğru geri döner ve sahile paralel dağları Kuzeydoğu yönünde keserek Karadeniz'e dökülür. Öncelikle ilgileneneğimiz Hitit bölgesi Halys olarak tanımlanan yay içinde kalan alan ile gölün güneyindeki ovayı kapsamaktadır¹³⁵.

Hititlerin krallığı M.Ö. 17. yüzyılın ilk yıllarında, Ortak Anadolu platosunda, Hatti ülkesi denilen yerde doğdu ve varlığını yaklaşık 500 yıl devam ettirdi. Geçen 500 yıllık süre içinde geç Bronz Çağı dediğimiz dönemde, Hititler, Anadolu kara kütlelerinin büyük bölümünü kapsayan ve buradan Kuzey Suriye'ye, Mezopotamya'nın batı eteklerine uzanan bir imparatorluk kurdular¹³⁶.

Asur Ticaret Kolonileri Çağından kalma Kültepe tabletleri incelenirken, bu devrin sonlarına doğru Hititlerin Anadolu'ya gelmiş oldukları neticesine varılmıştır. Yani Hitit devletini kuran kavim Anadolu'nun yerlisi değildir¹³⁷. Bunlar Anadolu tarihinde ve coğrafyasında ilk defa bir merkezi krallık kurmuşlardır.

İmparatorluğun resmi dili, bugün genellikle "Hitit" dili olarak adlandırdığımız, Neşa dili denilen bir Hint – Avrupa diliydi. Dilin kullanımı Asur koloni dönemi olarak adlandırılan dönemdeki bir Hint – Avrupa grubunun egemenliğine kadar uzanır. Bu grubun liderleri Neşa kentindeki merkezlerinden Anadolu'nun doğu yarısının büyük bölümlerine dek uzanan bölgenin denetimini Hitit krallığının ortaya çıkmasından önce yüzyıl ya da buna yakın bir süre, ellerinde tuttular. Hint Avrupa dili konuşanların Anadolu'ya ilk girişleri, muhtemelen, 3. bin yıla hatta daha önceye rastlamaktadır¹³⁸. Hititler Anadolu'ya gelince Anadolu'daki mevcut yüksek medeniyete uymuşlardır.

Anadolu'nun yerli toplumları durumunda olan Hatti, Hurri ve Luvilerin din, dil ve kültürel etkisi altında kalmışlardır. Bütün bu etkileşim çerçevesinde kendilerine bir medeniyet yaratmışlardır. Gerçekten Hitit Pantheo'nuna baktığımızda buradaki tanrıların çoğunun Hatti ve Hurri tanrıları olduğunu kolaylıkla fark edebiliriz. Ayrıca ünlü destanları olan İlluyankaş ve Telepinuş Hatti asıllı destanlardır. Diğer taraftan Hititler Mezopotamya ve Mısır toplumlarında belirli uygarlık unsurlarını alıp benimsemişlerdir. Dolayısıyla Hitit çivi yazılı metinleri ve çeşitli maddi uygarlık kalıntıları incelendiğinden Hititlerin Eski Anadolu, Mezopotamya ve Mısır medeniyetlerinin belirli unsurlarını bir araya getirmek suretiyle kendilerine toplama bir

¹³⁵ Gurney (1980), a.g.e, 26.

¹³⁶ Bryce (2003), a.g.e., 24.

¹³⁷ Yıldırım (1996), a.g.e.,43.

¹³⁸ Bryce (2003), a.g.e.,24.

medeniyet oluşturdıkları açık bir şekilde ortaya çıkacaktır. Öte yandan Hititlerin siyasi varlıklarının bir fetih sayesinde olmayıp, yavaş yavaş kuvvetlenerek idareyi ele geçirdiklerini görüyoruz¹³⁹.

“Hitit insanların eski adlarını bırakıp yeni yurtlarında kullanılan adı benimsemeleri, yerli halka – asıl Hattilere – bir dostluk göstergesi olabilir, ancak bilim adamlarının başına iş açmıştır. Kendi öz adları, ana yurtları konusunda bir ip ucu verebilirdi belki. Bu konudaki bilgiler yok olup gittiğinden belki de “Hititler nereden geldi” sorusu sonsuza dek bir bilmece olarak kalacak¹⁴⁰ ve bununla ilgili iddialar bir faraziyeden öteye gitmeyecektir.

Büyük bir olasılıkla aynı tarihlerde, Anadolu’nun diğer kısımlarında Hint – Avrupa kökenli Luvi ve Pala dilleri konuşuluyordu. Dolayısıyla, bu Hint – Avrupa’lı göçmenlerin Hatti bölgesine gelmeden önce kendilerine Hititler veya buna benzer bir isim vermediklerinden yeterince emin olabiliriz¹⁴¹. Nitekim Hitit krallarının yazıtlarında kendi soylarını Kusuralı veya Neşalı adamın soyuna dayandırmaları ve kendilerini de her iki isimle tanımlamaları bunun açık göstergesidir.

Hititlerin Hatti ülkesine nereden ya da hangi yoldan geldiklerine dair aşağıdaki bir duanın başlangıç satırları belki de bir ipucu kabul edilebilecektir.

“Göğün Güneş Tanrısı, Efendim, insanoğlunun çobanı, yukarıya geldin sen. Göğün Güneş Tanrısı, denizden geldin ve şimdi göklere çıkıyorsun” İç Anadolu’da, denizden epeyce uzakta yaşayan insanlar için bu çok tuhaf bir dua başlangıcı. Bazı uzmanlar için bu dizeler, bu yabancıların Hatti Ülkesi’ne nereden ya da hangi yoldan geldiklerine dair tek ipucudur. Bu dua M.Ö. 1300’lerde Hititler en az 700 ya da 1000 yıldır “yeni” yurtlarında yaşadıkları sonra yazıya dökülmüştür. Bu nedenle bazı bilim adamları çok daha eski, geleneksel dua metinleriyle karşı karşıya olduklarına ve dolayısıyla Hititlerin bir zamanlar bir denizin batısından geldiklerine ya da Anadolu’ya göçerken bir denizin batısından geçtiklerine inanmak isterler. Hitit hiyerogliflerini anlamak oldukça güçtü; ama 1950¹⁴² yıllarına doğru Adana – Kadirli Karatepe’de

¹³⁹ Yıldırım (1996), a.g.e.,43.

¹⁴⁰ Schickert -Brandau (2003), a.g.e., 20.

¹⁴¹ Gurney (1990), a.g.e., 27.

¹⁴² Schickert -Brandau (1996), a.g.e., 20.

yapılan kazılar, bilginlere, M.Ö. VIII. yüzyılda iki dilde yazılmış yazıtlar sağladılar. Böylece bu incelemenin ayrılmaz parçası olan dil bilimsel temel elde edilmiş oldu¹⁴³.

Bilim adamları, genellikle Hitit tarihini iki ya da üç ana evreye ayırır. Bunlar büyük ölçüde keyfi ayrımlardır ve bir dönemin nerede başlayıp nerede bitmesi gerektiği konusunda ciddi görüş farklılıkları vardır. Bununla birlikte modern yaklaşıma uygun olarak, Geç Bronz Çağı uygarlığını iki evreye ayırabiliriz:

Eski Krallık (İ.Ö. 1400)

Yeni Krallık (Ö.1400'den M.Ö. 12. yüzyılın başlarına kadar)

Kimi zaman imparatorluk olarak bahsedilen Hitit Krallığı, 2. dönemde bütün Yakındoğu'da gücünün ve nüfusunun zirvesine ulaştı. Hükümdarı dünyanın en büyük krallarından biriydi ve Mısır, Babil, Mitanni ve Asur krallarıyla eş değerdı.

Orta Anadolu'daki Anayurt toprağının merkez bölgesi ötesinde, Hitit İmparatorluğu büyük ölçüde yöneticileri önemli yerel yetkilere sahip ancak Hitit hükümdarları tarafından, kendileriyle yapılan kişisel antlaşmalarla formüle edilmiş bir dizi yükümlülükle sınırlandırılan yasal devletlerden oluşuyordu. Ondördüncü yüzyılın ikinci yarısında, doğrudan Hitit yönetimi, Halep ve Kargamış'ta genel valilikler kurulmasıyla, Suriye'nin kuzey bölümlerine kadar yayıldı¹⁴⁴.

Gariptir, ilk Hitit kralları soylarını Kussura hanedanına dayandırmaya önem vermişler, ataları olarak da Hattuşaş'ı yıkmış ve burayı yeniden kurmaya kalkışacak olanı lanetlemiş bulunan Kral Anitta'yı benimsemişlerdir.

Devletin kuruluşundan yüz elli yıl kadar sonra bir hükümdar, fermanlarının birinde, ülke çapında giriştiği yeni eylemlerin zorunluluğunu açıklamak için tarihsel bir giriş yapmamış olsaydı, bugün Hititler'in ilk gerçek kralları hakkında pek az şey bilecektik. Bu hükümdar Telepinuş'u ve devletin babaları olarak fermanda üç hükümdar adı veriyordu: Labarnas, I. Hattuşili, I. Murşiliş. Labarnaş adı daha sonra kralla eşit anlam kazanıyordu.

¹⁴³ Diakov –Kovalev (1987),a.g.e., 81.

¹⁴⁴ Bryce (2003), a.g.e., 25.

Hitit devletinin kurucusu kral Labarna idi ve hakimiyet¹⁴⁵ dönemi, M.Ö. 1660 – 1630 yıllarına rastlar. İlk Hitit kralları olarak gösterilen Pithana ve Anitta, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın son safhasında yaşamış krallardır. Ama yine de Labarnaş ile aralarında yüzyıllık bir zaman farkı vardır. Labarnaş krallığını o derece belirlemiş ki, biz onu ilk Hitit kralı olarak gördüğümüz gibi kendisinden sonra gelen Hitit kralları da onun adını bir şeref unvanı olarak kullanmışlardır¹⁴⁶.

Bilgiler yetersiz de olsa Hitit devletinin kurucusu olarak Labarnaş'ı kabul ediyoruz.

“Ve ülke çok küçüktü...Ne yana sefer açsa, hemen güçlü ordusuyla düşman bir ülke yolunu kesiyordu. Buna rağmen Labarnas, şehir devletleri ve küçük krallıkları daha büyük yani bir siyasal birlik içinde toplamayı başarmış, sınırlarını batıya doğru genişletmiş, etki alanını kuzeye ve güneye yaymış, belki de denizlere kadar uzatmıştır.”

Bazı kaynaklar ilk kez onun, kendi soyundan geleceklere bir ölçüde tahta çıkmak güvencesi sağlayacak biçimde krallık töresi kurduğunu bildiriyor. Bu güvence, kralın yerine geçecek olanı ataması hakkıydı.

Bu bakımdan oğlu I. Hattuşilis (1650 – 1620), kendisinden sonra tahta çıkabilmiş ve bazı hamleler yapmasına elverişli bir siyasal ortam bulabilmiştir. Güney sınırında bir tampon devlet yaratabilmek için Halep üstüne yürümüştür. Fakat düşmanın önünde değil, ardında, kendi sarayındadır. Halep seferinden hasta bir adam olarak dönünce, aynı zamanda siyasal vasiyetnamesi de diyebileceğimiz ve ilk çağ dünya edebiyatında eşine ender rastlanır düzeyde kişisel şikayetnamesini yazdırmıştır¹⁴⁷.

Kral, ölmek üzeredir. Önemli komutanları ve devletin ileri gelenleri onun Hitit Kraliyet hanedanının ata ocağı Kussura'daki hasta yatağına çağırılmıştır. Bir katip ölmekte olan adamın etrafına topladığı insanlara söyleyeceklerini kaydetmek üzere hazır durmaktadır. Metin dikkatle oluşturulmuş bir belge değil, çeşitli müsvedde ve düzeltmelerin bir ürünü olacaktır. Düzgün bir belge için zaman yoktur. Ancak krallığın kaderi büyük ölçüde hükümdarın son sözlerine bağlıdır. Katibe hükümdarın söylediği her sözcüğü kesinlikle tam olarak kayda geçirmesi talimatı verilir. Kralın varis olarak açıkladığı yeğenin aniden gözden düşmesinin ardından ardıllık sıralaması çıkmaza

¹⁴⁵ C.W. Ceram (1984), *Tarımların Vatanı Anadolu*, İstanbul, 94.

¹⁴⁶ İplikçioğlu (1997), a.g.e., 48.

¹⁴⁷ Ceram (1984), a.g.e., 94.

girmiştir. Daha önce, muhtemelen yeğene gösterilen iltimastan dolayı, kralın kendi oğulları ve kızları babalarına isyan etmiştir. Şimdi gözde yeğenin bile “tiksinç görünüşünden” “merhametsizliğinden”, “itici ve zalim olmasından” dolayı tahta uygun olmadığı ortaya çıkmıştır ve büyük bir olasılıkla krallığı kan gölüne ve karmaşaya sürükleyecektir.

Geriyeye sadece kralın torunu kalmıştır. Torun henüz bir çocuktur, ancak başka kimse de yoktur. Belki de son saatinde, kral, torununu tahtın varisi ilan etmiş ve ülkenin ileri gelenlerinden bu kararı desteklemelerini ve iktidarın dizginlerini kavrayacağı zamana kadar çocuğa yol göstermelerini onu yetiştirmelerini ve korumalarını istemiştir. Çocuğa da bir öğüdü vardır; ve kral sözlerinin çocuğa her ay okunmasını istemiştir¹⁴⁸.

Son sözlerinde kralın şiiysel bir yakınışı vardır:

“Büyük kral Labarnaş, kurultaya ve soylulara şöyle seslendi: Bundan böyle ben hasta biriyim artık. Sizlere “tahta çıksın diye” genç Labarnaş’ı takdim ettiğim zaman, onu oğlum bilmiş, kucaklamış, yüceltmış hatta şımartmışım. Ama bu delikanlının hastalığım sırasında öyle davranışları oldu ki, anlatılır gibi değil.”

“Ne gözünden yaş geldi, ne de en ufak bir acıma belirtisi gösterdi.

Soğuk ve katı yürekliydi.

O zaman ben, kral, kendisini son bir kez daha sınamak istedim ve hasta yatağıma çağırttım.

Böyle bir durumda bir yeğenin bile öz oğulmuş gibi yakınlık göstermesi gerekmez mi? Ama ne gezer! Delikanlı, kralın sözüne aldırış bile etmedi.

Ama anasının sözlerini, o yılanın sözlerini can kulağıyla dinliyordu.

Zaman zaman kardeşleriyle hemşerileri de ona kötü laflar taşıyıp duruyorlardır. Ben kral, bunların hepsini öğrendim.

Madem ki öyle, o halde dişe diş, dedim.

Artık bu iş bitsin! O benim oğlum değil artık!

¹⁴⁸ Bryce (2003), a.g.e., 26.

Bu seferde anası bir inek gibi bağırmaya başladı:"

"Vay benim tosunumun başına gelenler! Mahvettin bizi, anlaşıldı, niyetin onu öldürmek senin!"

"Peki ama ben kral, ona hiç kötülük yapmış mıydım? Onu rahipliğe yükselten ben değil miyim?"

Hep onun iyiliğini istemiştım, hep buna göre yol göstermiştım. Fakat o hiçbir zaman kralın dileklerine karşılık vermedi.

Sadece hep kendi isteklerini kolladı: böyle yalnızca kendini düşünen biri, Hattuşaş'ı sevebilir mi?"¹⁴⁹. Kral, sözlerini böyle bitirmektedir.

1968 senesine kadar eski Hitit sülalesinde iki Labarna'nın yaşadığı kabul ediliyordu. Fakat Alman bilgini H. Otten, söz konusu yılda yayınlamış olduğu makalelerinden birinde I. Hattuşili ile I. Labarna'nın aynı şahıs olduğu fikrini ortaya attı. Ona göre Labarna, Hattuşaş şehrini aldıktan sonra "Hattuşili" lakabını almıştı. Durum böyle olunca, şimdiye kadar I. Labarna'ya mal edilen icraatlar I. Hattuşili'nin icraatları içerisine dahil edilmesi gerekir¹⁵⁰.

Kralın halefine verdiği öğütte istedikleri şunlardır: "Sürekli sarayın içinde yaşayacaksın, ama yine de hep alçakgönüllü davranacaksın; yiyeceğin ekmek, içeceğin su olmalı; şarap içmeyi ancak çok yaşlandığın zaman düşüneceksin; o zaman iç içebildiğin kadar!"¹⁵¹

Genel olarak, krallarımızı sadece anıtlardan, tarihsel kayıtlarından, mektuplarından, fermanlarından, değerlendireydik, onların daima sadece ve dürüst bir yaşam sürdürdükleri sonucuna varabilirdik. Ancak başkalarının görmesini arzuladıkları kamusal yüzlerini göstermelerinin nedeni budur. Bizans hükümdarlarını değerlendirmek için elimizde sadece ikonografleri ve devlet fermanları olsaydı, onlara ilişkin de olsa aynı sonuca varabilirdik. Bin yıllık Reich sırasında, Hitit, büyük saray dünyası karakteri ve davranış özellikleri açısından, muhtemelen, Konstantinopolis sarayından daha az Bizanslı değildi. Ve Roma İmparatorluğunun Bizans tahtını işgal eden tuhaf ve canavar ruhlu insanlar silsilesi bir yana 30 – 40 yıl içinde bir yığın zorba ürettiği dönemde

¹⁴⁹ Ceram (1984) a.g.e., 95.

¹⁵⁰ Memiş (2001), a.g.e., 96.

¹⁵¹ Ceram, (1984), a.g.e., 95.

(kaynaklarımıza inanırsak) büyük Hitit hanedanı bin yıllık tarihsel güzergahı içinde en azından bir ya da iki yozlaşmış paranoyak zorba çıkarmadıysa, bu gerçekten şaşırtıcı olacaktı. Mutlak ve sorumsuz her uzun ömürlü monarşi, tarihi içerisinde, kaçınılmaz olarak, bu tür yaratıklar üretir. Hitit hanedanı neden bir istisna olsun?¹⁵²

Arkeolog ve filologlar yıllık, dua, vasiyet, ferman, anlaşma ve belgelerden, ancak kırk yamalı ve yer yer delikli bir halı dokuyabilmişlerdir. Hititlerin durumu benzerlerinden çok daha elverişlidir; zaman içinde binlerce çivi yazılı tablet bulunmuş – ağırlıklı kırık parçalardan oluşsa da. Ayrıca kayalara, dikme taşlara kazınmış yazıtlar ve tek başına tarih yazılmasa da bağlantılar kurulmasına yarayan sayısız mühür bulunmuştur¹⁵³.

Ele geçen bazı şahsi belgeler; Hitit krallarının maskesini bir an için kaldırıp bize maskenin ardındaki gerçek kişiye ilişkin kısa görüntüler sağlar; bütün Hitit diktatörlerinin en büyüğü ve siyasal açıdan çok kurnaz bir insan olan I. Şuppiluliuma, Mısır firavunu Tutankamon'un genç ve dul olan eşinin görülmemiş ricası karşısında ne yapacağını şaşırır, aynı şekilde son derece dindar bir adam olan II. Murşili, sevgili karısının ölümüyle büyük bir bunalıma girer; ayrıca dalavereci, zalim ve hırslı bir kişi olan III. Hattuşili kraliyet haklarının onaylanması için çılgınca beklediğini mektuplarında açığa vurur. Bütün bunlara rağmen, daha sağlam bir kanıt olmadığında, küçük bir ipucuna, geçici bir referansa sarılmak, ve bunu bütün bir kişiliğe kullanmak tehlikeli bir durumdur. Ancak, özellikle bir kralın tebaasının onun hakkında ne düşündüğü konusunda neredeyse hiçbir fikrimiz olmadığından başvuracak başka ipucumuz yok.

Düşünülüğünde çok şaşırtıcı gelmesede, yüce hükümdarlarına nazaran hanedan kadınları konusunda daha fazla bilgiye sahip olmamız ilginçtir. Bu, büyük ölçüde, diğer insanların yorumlarından kaynaklanmaktadır. Böylece, I. Hattuşili'nin bir birini tutmayan övücü eğretilmeleri dahil, kız kardeşi hakkındaki düşünceleri, bize en azından erkek kardeşinin gözüyle bu kadının nasıl birisi olduğuna ilişkin kaba taslak bir bilgi verir. I. Şuppiluliuma'nın karısının zalim davranışları, savurganlığı, sevgililerini dövmesi ve nahoş yabancı âdetleri benimsemesi, üvey oğlu II. Murşili tarafından açıkça anlatılmaktadır. Ve bütün kadınların üzerine çıkan III: Hattuşili'nin karısı muhteşem Puduhepa, hanedan mensupları içinde, muhtemelen, I. Şuppiluliuma'nın dışarıdan aldığı

¹⁵² Bryce (2003), a.g.e., 29.

¹⁵³ Schickert -Brandau (1996), a.g.e.,102.

eşten daha az zorba bir figür değildir. Ancak kocasının en büyük güç kaynağıydı, kralın idari, hukukî ve diplomatik faaliyetlerinde çoğu kez onun partneriydi. Hükümdarlığın “extraordinaire” çöpçatanıydı, saraydaki küçük Hitit prens ve prenses kalabalığının yetiştirilmesi sorumluluğunu üstlendi ve II. Ramses’e bir tutuldu. Ramses’in bile saydığı bu kadının uluslar arası saygınlığına ilişkin çok şey bilmemizin nedeni de bu denklidir¹⁵⁴.

I. Hattuşili döneminde Kuzey Suriye bölgesine, Halep’e gerçekleştirilen akınlar Hurriler ve Mezopotamya ile ilişkilerinin gelişmesine yol açmıştır. Bunun sonucu olarak Asur Ticaret Koloni Çağı’ndan sonra kesintiye uğrayan çivi yazısına ulaşılmış ve buradan alınarak gelişmesi sağlanmıştır. Ülkenin genişletilmesi Batı Anadolu’ya doğru (Arzava Krallığı) yapılmıştır. I. Murşili Hitit tarihindeki en geniş sınırlara (M.Ö. 1594) Kuzey Suriye’deki Halpa ve Mezopotamya’da ünlü kent Babil’i de ülke sınırlarına katarak ulaşmıştır. Hantili ve Zidanta isimleri Luwice’dir. Bu krallar döneminde kazanılan toprakların tamamı tekrar kaybedilmiştir.

Haydan gelen huya gider misali bu Hattuşaş’ın büyük krallarının daha birçok kez yaşayacakları bir deneyimdir. Batıya ya da güneye çıktıklarında – ki bu durum çekirdek ülkedeki askeri varlıklarını oldukça zayıflatıyordu – düşmanca duygular besleyen komşuları, kuzey ve doğudaki bağlı ülkeleri kışkırtmaya çalışmışlardır. Bu ülkelerde bağımsızlıklarını ilan edip Hattuşaş’a karşı yükümlülüklerinden – vergi ve hizmet özellikle de askeri hizmet – kurtulmak için bu tür çatışmaları fırsat bilmişlerdir.

Benzer gelişmeler hemen hemen her taht değişiminde yaşanmıştır. Bağlı ülkeler merkezi otoritenin bir anlık güç kaybını fırsat bilip kendi çıkarları için kullanmışlardır. Öyle ki tahta geçen her Hattuşaş kralı ilk iş olarak imparatorluktan kopan ülkeleri tekrar kendisine bağlamaya çalışmıştır¹⁵⁵.

M.Ö. 1500 yıllarına doğru devlet yapısını yazıya döken tahtat geçiş düzenlemesini yapan kralın adı Telepinuş’dur. Bu kral dönemindeki belgeler bize önceki krallar hakkında da bilgi vermektedir. Telepinuş zamanında Hitit antlaşma politikasını oluşturmuş, bunun ilk örneğini Telepinuş – Kızıvatna kralı İsputahşu ile yapılan resmi antlaşma ile vermiştir.

¹⁵⁴ Bryce (2003), a.g.e., 28.

¹⁵⁵ Schickert- Brandau (2003), a.g.e., Ankara,43-44

Telepinuş devrinde devletin genişliği hakkında sarıh bir fikrimiz olmamakla beraber, bu kral zamanında erişilen hudutlardan Yeni Devlet'in büyük krallarının dahi gıpta ile bahsedildiğini görüyoruz¹⁵⁶.

Alluvamma döneminden ortaya çıkan belgeler toprak bağış belgeleridir. Usûlüne uygun topraktan pay almış topluluk üyeleri Luzzi adı verilen angaryalara katlanmak zorundaydı: Luzzi, kale ve tapınak yapımı, yolların onarılması, bağ bozumu, v.b. işleri kapsıyordu. Ayrıca askerlik de yapmak zorundaydılar; bundan kaçınanların topraklarına el konuluyordu. Bir toprak satın alan kişi kendisinden önceki toprak sahibinin görevlerini yüklenmek zorundaydı¹⁵⁷. Büyük olasılıkla II. Zidanta zamanında Mısır ile yapılan Kuruştama antlaşması Kaşkalar'ın Hititlerin merkezi bölgesine baskılarını artırması neticesinde gerçekleşmiştir. Tahta geleneksel olmayan bir yoldan çıkan I. Muvattali kısa zaman sonra saltanatını terk etmek zorunda bırakılmıştır.

M. Ö. 15. yüzyılın ortalarında, Hattuşa'da yeni bir hanedanlık iktidara gelmiş gibi görünüyor. Tarihi belgeler eksik olmasına rağmen, kraliyet ailesi mensupları arasında Hurrice isimler geçmektedir. Şaşırtıcı bir biçimde bu ailenin Kizzuvatna orijinli olduğuna dair inandırıcı nedenler vardır. Kral isimleri belirgin olarak Hititçedir. Ancak bunlar çoğu durumda taht isimleriydi ve tahta çıkmadan önce kral Hurrice ismi taşırdı. Kayda geçmiş ilk Hurrice isme sahip olan kraliyet ailesi mensubu, Tuthaliya'nin eşi Nikalmati'dir. Bu kral geçici olarak yeni hanedanlığın kurucusu kabul edilebilir¹⁵⁸.

Kaşkalar tarafından başkent in yağmalanması II. Tuthaliya dönemine rastlarken aynı dönemde Kizzuvatna, Kargamış, Halpa ve Arzavay'a saldırılar düzenlenmiştir.

Kaşka saldırıları konusunda ilk belgeler I. Arnuvanda döneminde görülmektedir.

Yeni Hitit devleti krallarının askeri seferler yanında meseleleri başka yollarla da halletmeye çalıştıkları görülür. Bu usulün başında Hititli prenseslerin komşu büyük krallarla veya yasal beylerle evlendirilmek suretiyle barışın devamı garanti edilmesi geliyordu. Ancak I. Şuppiluliuma'dan itibaren tatbik edilen bu diplomatik izdivaçlardan bir çok misal verilebilir. Mesela I. Şuppiluliuma'nın kızkardeşini Hayaşa prensi Hukana ile bir diğer kızını da Mitanni kralı, Mattı Vaza ile evlendirdiğini bildiğimiz gibi, bizzat

¹⁵⁶ Alp (1947), a.g.e.,470.

¹⁵⁷ Diakov-Kovdev (1987),a.g.e.,189.

¹⁵⁸ Gurney (2001), a.g.e., 32.

kendisinin de Babilli bir prensesi zevce olarak aldığını da biliyoruz. Bu hususta daha birçok misal gösterilebilir.

M.Ö. 1500'lerde tahta çıktığında, Telepinuş'un önünde iki hedef vardı. İlki, imparatorluğu tekrar birleştirip güçlendirmek; ikincisi, bitmez tükenmez kanlı taht kavgalarına son vermek, bu görkemli ve güçlü ülkeyi baştakilerin ve başa geçmeye aday olanların hırs ve entrikalarından korumaktı. Bu çok da kolay görünmüyordu¹⁵⁹. Telepinuş bunu başarabilmeyi amaç edinmişti¹⁶⁰. Aristokratlar, önlem için kendilerine engel gördükleri kişileri kısa yoldan ortadan kaldırmaya çok alışmışlardı. Telepinuş Huzziaya ile kardeşlerini sadece sürgünle cezalandırdığı ve kıllarına bile dokunulmaması talimatını verdiği halde öldürülmelerini önleyememişti¹⁶¹.

Saraylı bir prensesin kocası olan Telepinuş, M.Ö. 1525'te tahtı ele geçirip bütün hak iddia edenleri uzaklaştırarak kendi pozisyonunu sağlama aldığı zaman, durum bir noktaya kadar düzeltilebildi¹⁶². Telepinuş, bu devri aydınlatan yegane vesika olma niteliğini hala koruyan fermanında, Huzzia'nın, ağabeyi Festis'i öldürerek tahtı ele geçirdiğini, bununla da yetinmeyerek kendisini de öldürtmek istediğini, fakat suikastın meydana çıkması üzerine, onu asiller meclisi olan Pankuş mahkemesine verdiği anlatılmaktadır. Huzzia, ağabeyini ortadan kaldırdıktan sonra, erkek evlat olarak tahtın tek varisi olduğu halde, eniştesini öldürmek istemesinin izahı güçtür. Fakat Telepinuş fermanı ile ilan edilen kral sülalesinin yeni veraset kanunu göz önüne alındığında, durum bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmaktadır. Fermanda: "Eğer erkek evlat yoksa, ölen kralın kızı bir kocaya verilsin, o (damat) kral olsun" denilmektedir ki, bu ifade Telepinuş'un durumunu aksettiriyor. Buna göre Huzziya ortadan kalkarsa, Telepinuş tahta geçecekti.

Böylece Telepinuş'un tahtın meşru varisi olan kayınbiraderi Huzzia aleyhine bir tertip düzenlediği ve bunu Pankuş meclisinin huzurunda da şahitlere

¹⁵⁹ Schickert- Brandau (Şubat 2003), a.g.e., 95.

¹⁶⁰ Gurney (2001), a.g.e., 31.

¹⁶¹ Schickert- Brandau (2003), a.g.e., 95.

¹⁶² Gurney (2001), a.g.e.,31.

ispat ederek tahta geçtiği sonra da yeni bir kanunla durumunu meşrulaştırdığı anlaşılmaktadır¹⁶³.

Telepinuş yine de kan dökülmesine (ve kan davalarına) son verme hedefinden vazgeçmedi: ölüm cezalarını yine sürgüne çevirdi. Ne pahasına olursa olsun, artık taht sorunu “Güçlü olan kazanır” kuralına göre çözülmemeli yasalara uygun bağlayıcı kurallar çerçevesinde halledilmeliydi. Kraliyet ailesinin tüm üyeleri artık can korkusu duymamalıydı. Bu ısrarın bir nedeni de her halde önce karısı İşte Parianın sonra da oğlu Ammuna'nın ölmüş olmasıydı. Kaynaklar bu konuya fazla açıklık getirmiyor ama cinayet kurbanı olduklarına dair ipuçları veriyor. Telepinuş bu radikal reform isteklerini açıklamak için soylular meclisi Pankuş'u topladı. Hititologlar bu reform metnine kısaca “Telepinuş Fermanı” ya da “Telepinuş Duyurusu” adını verirler¹⁶⁴.

Bu ferman, gerek Hitit tarihi gerekse dünya hukuk tarihi bakımından son derece önemli bir vesikadır. Çünkü her şeyden önce Telepinuş fermanı Gasıp krallar devri hakkında bilgi veren Hitit orijinli yegane vesikadır. Telepinuş kendi adıyla anılan bu fermanda hem kendi icraatlarını hem de kendisinden önce iktidara gelmiş Hitit krallarının faaliyetlerini ana hatlarıyla gözler önüne sermektedir¹⁶⁵.

Telepinuş fermanında, hükümdarın konumunun ve onun Pankuş ve Tulijas ile ilişkilerini tanımlama gereğini kaydetmede yarar vardır. Pugliesse – Carretelli'nin haklı olarak gözlemledikleri gibi Pankuş ve belki de Tulijas'ın yargılama yetkileri üzerine getirilen kurallar, geleneksel ayrıcalıkların bir doğrulamasını değil bir yeniliği ifade ederler.

Telepinuş'un getirmiş olduğu bu yenilikle, bizzat kendisinin fermanın giriş bölümünde bilgi verdiği gibi bir dizi olayı göğüslemek ve krallık yetkisini, gerek hanedan içindeki çatışmalar gerekse savaşçı soyluların artan müdahaleleri karşısında güçlendirmek istemiştir. Bu sebeple bu dönem içinde Hitit Yasalar metninin de (yaklaşık 200 madde) kaleme alma zorunluluğunun belirdiği anlaşılabilir bir gerekçedir. Yasalar metni ile Telepinuş Fermanı'nın ortak bir

¹⁶³ Ekrem Memiş, (1989), *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Konya, 87.

¹⁶⁴ Schickert- Brandau (2003), a.g.e., 95–96.

¹⁶⁵ Memiş (1989), a.g.e.,88.

ögesi, Pankuş'tan farklı ve daha yetkili olan ve yüksek mevki sahipleri, hatta krallık ailesi mensuplarından oluşan bir organ olan Tulijas'tır.

Fermanda bu kurul hükümdar tarafından danışma amacıyla ya bir krallık prensini ya da kralın kendisini yargılamak amacıyla toplanır. Yasalarda bu kuruluşun adı sadece 1. dizi 55. madde de LÚ^{MEŞ} ILKI tarafından kralın babasından bir karşılık istenmesiyle geçer. Baba Tulijas'la tanıştıktan sonra yasa değeri taşıyan bir karar bildirir. Tulijas'ın önemi böylece Hatti memleketinde en yüksek sosyal sınıf olan LÚ^{MEŞ} ILKI ile ilgili kararlar alması bakımından da kanıtlanmış olur¹⁶⁶.

Fakat Telepinuş Fermanı'nın asıl önemi hukuk tarihi açısından taşıdığı değerden kaynaklanmaktadır¹⁶⁷.

Telepinuş tarafından tahta geçme sıralamasının sadece adete uyararak değil, yasal olarak da düzenleme gereğinin duyulması monarşiyi güçlendirme yolunda bir girişiminin yanında bazı sınırlandırmaların da kabulü anlamına gelmektedir. Bu, hanedan ve Pankuş arasındaki ilişkilerde yeni bir kural saptama gereği ya da hükümdarın özel bir durumda da olsa, Tulijas'ın yargısına boyun eğmeyi kabulü ile de gösterilmiştir. Tulijas, krallık ailesinden oluşmuş olsa bile, yine de kralın mutlak erkine getirilmiş bir sınır sayılır.

Bir anlamda, yüksek mevki sahiplerinin yargıç işleviyle dayanabilecekleri kuralların yazılı olarak toplanma ihtiyacı, kralın artık tek hukuk kaynağı olmadığına işaret eder ve krallık içinde bir düzen sağlamak gereğine uygun düşer. Ayrıca bütün bunların, Mitanni'nin egemenliği ile sonuçlanan Hitit Krallığı'nın ve monarşinin o tehlikeli dönemi öncesinde olduğunu görmek ilginçtir.

Bu düzenleme doğal olarak birbiriyle hısım-akraba olan kral ailesi çerçevesinde, geniş halk kitlelerinin katılımı olmaksızın gelişmiştir. Yine de, Telepinuş Fermanı'nı dünyanın en eski anayasası olarak nitelersek, abartmış sayılmayız. Böyle "yukarıdan gelen" bir düzenlemeyi bildiğimiz anlamda anayasaya benzetemeyip, söylenenleri çok uçuk bulanlara anımsatmak gerekir ki, 1850'deki ilk Prusya Anayasası da kral tarafından belirlenmiştir, hem de

¹⁶⁶ Fiorella İmparatti (1992), *Hitit Yasaları*, Çev. Erendiz Özbayoğlu, Ankara, 4-5.

¹⁶⁷ Memiş (1989), a.g.e., 88.

Telepinuş dan 3350 yıl sonra. Dahası Hattuşuş büyük kralının günümüz demokrasilerinde bile her ülkenin örneğin İngiltere'nin sahip olmadığı bir kurumu öngörmesi de anayasa niteliğini doğrular, bu kurum bir çeşit anayasa mahkemesidir. Buna göre Pankuş denetçilik görevi yanında kral ailesi içindeki anlaşmazlıkları çözmek ve Telepinuş'un getirdiği düzenlemelere karşı gelenleri cezalandırmakla yükümlüydü. Pankuş'un yetkileri o kadar geniştir ki kendi üyelerine bile ölüm cezası verebilmektedir. Hatta büyük kral bile bu kurula uymak zorundadır. Bu durum Pankuş'a günümüz anlamında bir anayasa mahkemesi niteliği vermektedir. Söz gelimi, büyük kral yasal varisi ortadan kaldırarak başa geçmişse, Pankuş ona da ölüm cezası verebiliyordu.

Bunun dışında ölüm cezası büyük ölçüde kaldırılmıştır. Bunun da kendi devrinde Hititler dışında pek emsali yoktur. Kan davalarına son verebilmek için, artık işlenen suçtan tüm aile sorumlu tutulmamaktadır. Eski dönemin suç ve sorumluluk anlayışından çok farklı olarak herkes işlediği suçtan kendisi sorumludur, oğulları ya da diğer yakınları değil.

Günümüzde ceza hukukunun genel ilkesi olarak kabul edilen suç ve cezada şahsilik ilkesinin, Hitit hukukunda o yıllarda bile mevcut olduğunu Hitit hukuk felsefesinden anlayabiliyoruz. Cezada şahsilik ilkesinin yasalarda düzenlenebilmesi için eski kabile hukukunun terkedilmiş olması gerekiyordu. Hititlerin bu aşamayı kaydedip cezada şahsilik ilkesini oldukça dikkatli ve özenle düzenlediklerini görmekteyiz.

Hitit Devleti'nin, çağının modern hukuk devletine en güzel örnek teşkil edeceğini, binlerce yıl sonra araştırmacılar ve akademisyenlerin belgeleri anlamlandırmasından çıkartmaktayız.

Telepinuş Fermanı gerek Hitit tarihi gerekse dünya hukuk tarihi bakımından son derece önemli bir vesikadır. Çünkü her şeyden önce Telepinuş fermanı Hitit orjinli yegane vesikadır. Telepinuş, Eski Krallık'ın son kralı olarak bilinir¹⁶⁸.

Telepinuş fermanının asıl önemi hukuk tarihi açısından taşıdığı değerden kaynaklanmaktadır. Çünkü, Telepinuş daha evvel kraliyet ailesi arasında

¹⁶⁸ Gurney (2001), a.g.e., 32.

meydana gelen taht mücadelelerinde suçlu bulunan kişi, bütün aile efradı ile birlikte öldürülmek suretiyle kolektif cezaya çarptırıyor malına mülküne de devlet tarafından el konuyordu. Telepinuş çıkarmış olduğu fermanla bu ilkel cezalandırma yöntemini lağvetmiş ve ferdi ceza sistemini getirmiştir. Buna göre suç işlediği iddia edilen hanedan mensubu, önce Pankuş huzurunda mahkeme edilecek, eğer suçlu olduğu delillerle ispat edilirse o zaman cezalandırılacaktı. Geçmişte olduğu gibi, kolektif bir ceza sistemi uygulanmayacak, bunun yerine sadece suçu işleyen kişi ölüm cezasına çarptırılacak; fakat çoluğuna çocuğuna ve mal varlığına kesinlikle dokunulmayacaktı. Bütün bunlar gösteriyor ki Telepinuş Fermanı, sadece tarihi açıdan değil aynı zamanda hukuki bakımdan da önemli bir vesikadır¹⁶⁹.

2.2.1. Hitit Medeni Hukukun'da Suç ve Ceza

Hitit Hukuku, zamanımızdan yaklaşık 3500 yıl önce İlk ve Orta Tunç Çağına denk gelen dönemde insan ilişkilerine dair hukuki düzenlemelere gitmiştir. Özgür erkek – özgür kadınlarla kölelerin kendi aralarında ve aynı zamanda özgür kişilerle köleler arasındaki nişanlılık, nişan bozma, evlilik halleri ve miras hukukları 27. ile 37. maddeleri arasında yer almıştır. Hititlerin çağdaşlarının çok ötesinde köleci bir toplumdaki çok, insani temelde uygarlığını inşa etmiş bir medeniyet yaşadığını, kendisinden 1500 – 2000 yıl sonraki dönemde hüküm süren Roma imparatorluğu ile kıyasladığımızda daha iyi anlayabiliriz. Roma İmparatorluğu'nda kölelerin yalnızca mal sayılması ve hiçbir hak tanınmaması, kadınların yurttaş bile sayılmaması Hititlerin ne kadar gerisinde kaldıklarının hayret verici göstergelerindedir.

Hitit hukukunda alışılmış evlenme usulüne uymayan bazı özel durumları içeren maddelere rastlarız. Giriş bölümünde Hitit yasalarında, olasılıkla geleneklere göre düzenlenen evlenme sözleşmesi ve usulüne ilişkin özel maddeler bulunmadığını gözlemlemiştik. Yine de gerek bu fıkraları inceleyerek gerekse yakın halkların alışkanlıklarıyla karşılaştırma yaparak Hitit evlenme sözleşmesi ve usulü hakkında bilgi edinmeyi deneyebiliriz¹⁷⁰.

27. madde: “Şayet bir kimse karısını alırsa onu (evine) getirirse ...12 şekel gümüş ... bunun gibi cihazını içeriye kor. Şayet karı ölürse o zaman onlar (kadının

¹⁶⁹ Memiş (1989), a.g.e., 88–89.

¹⁷⁰ Imparetti (1992), a.g.e., 201.

akrabaları adamın malını iade ederler aynı zamanda adam cihazını alır. Şayet (kadın) pederinin evinde ölürse oğulları için adam cihazını almaz”¹⁷¹ denilmektedir.

Bundan çıkarılan sonuç evli bir kadının ailesine yerleştirmede ikili bir imkâna sahip olduğudur, yerleşme ya kocasının evinde (bu daha çok alışılmış şekildir) ya da kadının babasının evinde gerçekleşir¹⁷² yani kızın babası evine iç güveyi almaktadır.

Hititler, evlilik kurumunda, bazı açılardan, tamamen liberal ve pragmatik bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Fiili evlilikler, resmi evlilikler gibi kabul görmüştür. Evlilik sözleşmelerinin yerine getirilmesini sağlayan düzenlemeler vardı ve bunlara uyulmadığı zaman haksızlığa uğrayan tarafa tazminat ödeniyordu¹⁷³.

28. A maddesi: “Şayet bir adama vaat olunan bir kız ile başka bir kimse evlenirse, sonra, o onunla evlendiği vakit ilk adamın vermiş olduğu şeyi (kadının mübaya bedeli) ona iade eder;” hâlbuki peder ve valide iade etmezler¹⁷⁴ denilmektedir.

28 a’da bir erkeğin, başka biriyle sözlü olan bir kızını kaçırmaması halinde birinci nişanlının tazmin zorunluluğunun kızın ana- babasına değil kızını kaçıran kişiye ait olduğu açıkça yazılıdır. Burada tazmin zorunluluğunun kızın ana – babasına yüklenmesinin sebebi, kızın nişanlısıyla değil de, başkasıyla evlenme (başkasına kaçma) hadisesinin, ana – babasının rızası dışında gerçekleşmiş olmasıdır. Yani suçlu kız ve onu kaçıran kişidir.

28 b ve c’de, birine söz verilmişken kızlarını başka birine verenlerin kızın ana – babası olması halinde, birinci nişanlıyı bunların tazmin edeceklerini okuyoruz; ana – baba tazminat vermeyi reddederlerse ikinci nişanlılık bozulacaktır¹⁷⁵. Burada farklı bir durum söz konusudur. Kızın nişanlılık ve evlilik haline direk olarak kızın ana – babasının müdahalesi vardır. Bu yüzden tazmin ana – babaya yüklenmiştir.

29. madde

“Şayet bir kız bir adama bağlı (nişanlı) ise ve kendine mübaya bedeli verirse ve sonra peder ve valide buna itiraz ederler ve onu (kızını) adamdan çıkarırlarsa, o zaman kadının, mübaya bedelini iki defa verirler¹⁷⁶” denilmektedir.

¹⁷¹ Avram Galanti (1931), *Hitit Kanunu*, İstanbul, 10.

¹⁷² İmparatti (1992), a.g.e., 201.

¹⁷³ Bryce (2003), a.g.e., 134.

¹⁷⁴ Galanti (1931), a.g.e., 11.

¹⁷⁵ İmparatti (1992), a.g.e., 203.

¹⁷⁶ Galanti (1931), a.g.e., 11.

Evlilik, mülk bağıışı ya da transferi gibi hayati meseleleri gündeme getirir ve resmi evlilikler en azından yapı olarak iki taraf arasında gelinin anne, babası ve damat (ya da ailesi) yapılan iş anlaşmalarına çok benzerdi. Yasalarda her iki tarafın hak ve yükümlülüklerini belirleyen birçok madde vardı. Evlilik sözleşmesi yapılırken, ilgili hükümlerin özel olarak belgelere konulmuş olması pekâlâ mümkündü. Bir kız bir adama söz verdiği zaman, tam anlamıyla söz kesmeden önce, damadın müstakbel karısına ya da ailesine bir hediye vermesi adettendi. Sonuçta, resmen söz kesildiğinde sözlüsü, gelinin ailesine muhtemelen çok daha değerli bir “hediye”, genel olarak “başlık bedeli” olarak çevrilen kuşata verirdi¹⁷⁷.

29. madde de eğer bir kız kendisi için “başlık” (kusata)yı ödemiş olan bir erkeğe “bağlanmış” (hamenkanza) ise, ana – baba bu bağa karşı çıktıkları ve iki genci ayırdıkları takdirde “gelinin bedeli”nin iki katıyla tazmin etmek zorunda kalacaklarını hükme bağlar¹⁷⁸.

Madde 30

Fakat bir adam kızı almazsa ve onu reddederse, o zaman vermiş olduğu (kadının) mübayaa bedelini kaybeder¹⁷⁹.

30. madde de sözleşmeye dayalı olarak kurulan bağın bozulmasına, kuşata ödediği halde hâlâ kızı almamış olan (yani henüz bedensel ilişkisi olmayan) erkek sebep olursa, böylece hâlâ reddetme hakkına sahiptir. Ama bu durumda yine de erkek düğün bedelinden vazgeçmek zorundadır. Bundan çıkarılan sonuç şudur: Kuşata ödemesinden sonra genç, olasılıkla henüz evine gelip yerleşmemiş olsa bile kızla bedensel ilişkide bulunabilir, ancak, bu ilişkiden sonra erkek, kızı reddedemez¹⁸⁰.

Hititlerde boşanma, görünürde, yaygın değildir; boşanma işlemlerini kadınlar da erkekler kadar kolay başlatabilirdi. Boşanma halinde, çocukların durumu ve miras haklarına özel önem verilirdi. Köleler de özgürler gibi bu düzenlemeye tabiydi¹⁸¹.

Kanununun 31. maddesi hür bir adam ile bir kadın kölenin boşanma durumu ile ilgilidir. Burada “şayet hür bir adam ve bir köle kadın (birbirine) âşık olurlarsa ve

¹⁷⁷ Bryce (2003), a.g.e., 135.

¹⁷⁸ İmparatti (1992), a.g.e., 204.

¹⁷⁹ Galanti (1931), a.g.e., 11.

¹⁸⁰ İmparatti (1992), a.g.e., 205.

¹⁸¹ Bryce (2003), a.g.e., 134.

birlikte gelirlerse (evlenirlerse) ve bir ev ve çocuk(lar) yaparlarsa, sonra (birbirine) fenalık yaparlarsa yahut bozuşurlarsa ve evi birlikte taksim ederlerse, o zaman, adam çocukları alır, karı bir çocuk alır.” denilmektedir.

Kanunun 32. maddesi 31. maddenin devamı durumundadır. Buradaki farklı çıkarım ise bir kadın kölenin yine kendisi gibi köle sınıfından olan bir erkek ile evlenmesidir. Köle kadın ve erkeğin evlilik olayının gerçekleşmesinden sonra boşanmaları durumunda ise özgür erkek ile kadın kölenin boşanmasında uygulanan hükmün aynen geçerli olduğu vurgulanmaktadır. Yani elde bulunan bütün maddi varlıklar eşit bir şekilde taksim edilecektir. Ayrıca çocukların birisi kadın köleye bırakılacak diğerlerini baba alacaktır.

Kanunun 33. maddesi ise 31. madde ile aynı paraleldedir. Buna göre;

“Ve şayet bir köle karı olarak bir köle ile evlenirse hukuku aynı surettedir.”

33. madde

“Şayet bir erkek köle bir kadın köle alırsa hukuku aynı surettedir”¹⁸².

31, 32 ve 33. maddeler, özgür erkek ile özgür kız, köle erkek ile özgür kadın ve iki köle arasındaki evliliğin sona erdirilmesini konu alırlar. Üç durumda da muamele aynıdır. Yani sadece çocukların, biri anneye olmak üzere diğerlerinin babaya tesliminden söz edilmektedir. Bütün bunlar 31. madde de açıklanmıştır. Diğer ikisi bu fıkraya dayanarak düzenlenmiştir.

Bu karışık evliliklerden doğan çocukların hangi sosyal konuma dahil edilecekleri belirtilmemiştir¹⁸³.

Ancak kanunun 175. maddesi göz önüne alınarak;

“Şayet bir çoban yahut bir merhemci hür bir kadın alırsa, o zaman o (kadın) yahut iki sene yahut dört sene için köledir. Çocuklarını dahi koşadırlar (koşakla) ve koşaklarını kimse almaz (acaba koşak bir züill alameti mi idi?)¹⁸⁴. Çocukların kuşkusuz köle konumunda yer alacaklarını düşündürebilir, ama bu fıkra ve onun karşılığı olan

¹⁸² Galanti (1931) a.g.e., 11.

¹⁸³ İmparatti (1992) a.g.e., 205.

¹⁸⁴ Galanti (1931) a.g.e., 35.

35'te sadece kadının özgür olduğu durumu ele alındığını unutmamak gerekir, böylece çocuklar babanın sosyal konumunu izlerler¹⁸⁵.

Hitit kanunlarının tamamında ima edilen aile örgütlenmesi babaerkil aile tipidir. Erkeğin çocukları üzerindeki hakimiyeti, öldürdüğü bir kişinin yerine bir erkek çocuk vermesi gerektiğiyle ve evlilik konusundaki, bir baba kızını damada (verebilir) ifadesi ile açıklanmıştır. Erkeğin karısı üzerindeki hâkimiyeti evlilikte kullanılan sözcük düzeninin tamamında üstü kapalı bir biçimde belirtilir: Damat eşini "alır" ve sonra ona "sahip olur"; eğer kadına zina yaparak sahip olunmuşsa erkek kadının yazgısına karar verme hakkına sahiptir.

Anadolu'nun bazı kısımlarında, özellikle Lidyalılar arasında, anaerkil sistemin Herodotus zamanında hala yürürlükte olduğunu biliyoruz ve Hititler arasında kadınların bazı imtiyazlardan yararlanmakta olmaları bu daha ilkel sistemin izlerini temsil ettiği izlenimini ediniyoruz¹⁸⁶.

Hititler Anadolu'ya geldiklerinde kadına hak tanıyan, kadını ön plana çıkaran, büyük bir olasılıkla anaerkil aile yapısının olduğu toplumlarla karşılaştılar ve bunlardan etkilendiler. Ancak bu yapıyı tümüyle değil, değişime uğratarak benimsediler, yani anaerkil yapı kalmasa bile yine de kadının başka hiçbir Ön Asya kavminde olmayan yetki ve özgürlüklere sahip olduğu bir anlayışı ortaya koydular¹⁸⁷. Hititlerde kadının bu konumunun nedeni her şeyden önce otokron halkın gelenek ve göreneklerinin payı olmasındandır¹⁸⁸.

Hititlerde, evlilik muamelesi ve o zamanlar adet olan evlilik sözleşmesiyle geçerli kılınmaksızın sadece kadınıla erkeğin aralarında karşılıklı birlikte yaşama anlaşmasına dayalı evliliklerin söz konusu olduğu düşünülebilir¹⁸⁹. İmparatti, bunun sebebinin de, burada karışık evliliklerin söz konusu olduğu, bu yüzden özgür kişiler arasında gerçekleşen evliliklerden farklı bir şekilde düzenlemeleri gerektiği savında aranmamasının doğru olacağını düşündüğünü belirtir.

Kanunun 34. maddesi bununla ilgilidir. Buna göre;

¹⁸⁵ İmparatti (1992) a.g.e. 205.

¹⁸⁶ Gurney (1990), a.g.e., 88.

¹⁸⁷ Zerrin Ediz, (1995), *Hititlerden Günümüze Kadınların Tarihine Giriş*, İstanbul, 12.

¹⁸⁸ Darga (1984), a.g.e., 101.

¹⁸⁹ İmparatti (1992), a.g.e., 205.

“Şayet bir köle bir kadına mubayaa bedelini verirse ve karı için alırsa, o zaman onu hiç kimse çıkartamaz (onu men edemez)¹⁹⁰”. Görüldüğü gibi, 34. madde de bir karışık evlilik söz konusudur, ama bu evlilikte köle kurallara uygun olarak karısı için kuşatayı ödemiştir. En fazla karışık ya da iki köle arasındaki evliliklerde evliliğe daha fazla bir geçerlilik sağlayan sözleşme muamelelerine daha ender olarak başvurduğu düşünülebilir¹⁹¹.

Kuşatanın kabulü, aslında, tıpkı bir satıcının elindeki mal için kaporo almasının onu bağlaması gibi, alıcının anlaşmayı kabul etmesi demektir. Ancak hediye ödemenin bir başka önemli tarafı vardı. Bir kuşatayı gelinin ailesine devretmek evliliğe gayri resmi birlikteliklerde olmayan bir konum kazandırır. Bu, özellikle, özgür – köle evliliklerinde üzerinde durulan bir konuydu. Bu tür evlilikler yasal olarak onaylanırdı ve kesinlikle tarafların sonraki konumları sorununu doğururdu. Kuşatayla resmileşen köle – özgür evliliği, köle eşe özgür statüsü verir miydi? Bu, açıkça, mahkemenin karar vereceği bir alandı ve gerçekten de yasalarda tam da bu durumla ilgili birçok madde vardı¹⁹².

Kanunun 35. maddesi köle erkek – özgür kadın evliliklerinin durumuna biraz olsun açıklık getirmektedir. Burada “şayet merhem karıştırıcı bir kimse yahut bir çoban hür bir kadınla evlenirse, (kadına) mubayaa bedelini vermez ve o (kadın) üç sene köle olur¹⁹³”. denilmektedir.

Maddenin muhtevası için bazı bilim adamları; bu maddenin bir köle bir (özgür) kadına başlık ödese bile, kadının yine köle olacağını gösterdiği düşüncesinde iken diğerleri bu maddeyle başlık bedelinin kadının özgür statüsünü korumasını sağlayacağı görüşünü paylaşıyor¹⁹⁴. “Karma evliliklere ilişkin bildiklerine daha uygun olan kadının özgür statüsünü koruması gerektiğidir” diyen Bryce’a karşılık; İmparatti: “Böyle bir birleşmenin geçerliliği, kuşata ödemesine değil, bu iki kişinin sürekli olarak belli bir süre karı – koca gibi birlikte yaşamalarına dayanmaktadır” demektedir. Yasal olarak belirlenmiş (madde 35’e göre üç, madde 175’e göre iki ya da dört yıl) olan bu sürenin

¹⁹⁰ Galanti, (1931), a.g.e., 12.

¹⁹¹ İmparatti (1992), a.g.e., 209.

¹⁹² Bryce (2003), a.g.e., 137.

¹⁹³ Galanti (1931), a.g.e., 12.

¹⁹⁴ Bryce (2003), a.g.e., 137.

bitiminde birlikte yaşama hukuksal geçerlilik kazanır ve bunun sonucunda kadın, kocasının sosyal konumunu alarak özgürlüğünü yitirir¹⁹⁵ tezini savunur.

Kanununun 36. maddesi ise köle bir kadının başlık parasını ödemek suretiyle bir özgür erkeği koca olarak alması hükmünü içermektedir. Maddenin tercümesi şöyledir;

“Şayet bir köle hür bir oğlana (delikanlı) mubayaa bedelini verirse ve onu erkek zevce olarak alırsa, o zaman hiçbir kimse onu çıkartamaz. (men edemez)¹⁹⁶”.

36. maddenin yorumu üzerinde çok tartışılmıştır, ancak sonunda Kemal Balkan oldukça ikna edici bir çözüm önermiş, bu da artık herkes tarafından kabul edilmiştir.

Bu maddede özgür bir genç için kusata ödeyen ve onu *antijantan* olarak evine alan – bu durumda hiç kimse onu bu evlilikten çıkaramayacaktır¹⁹⁷. Burada, yine, evlilik anlaşması bir kuşata gerektirir. Yani ödemenin genç adamın özgür konumunu koruması için gerekli koşul olduğu ima edilmektedir. Kuşata ödeyen gelin babası gibi normal uygulamanın tamamen tersi olan, olağan dışı örnekler de vardır. Bir ihtimal, köle de olsa, baba, biraz serveti olan ve özgür torun isteyen bir adama. Yasa ana – babadan birinin özgür olması ve kuşata evliliğinin gerçekleşmesi şartıyla buna izin verirdi¹⁹⁸.

Belki bir tür satın alma – evlat edinme söz konusudur, yani bir yanda özgür ama imkanları, aynı zamanda ailesi ve evi olmayan bir adam, diğer yanda, ya ailesine özgür bir erkek katmakla yarar sağlayacak ya da erkek çocuğu olmadığı için damat aracılığıyla soyunu devam ettirmeye çalışan ve belki böylece mirasını gelecekteki torunlarına bırakmayı düşünen zengin bir kölenin bulunduğu bir durum söz konusudur.

Ama bu maddede, bu birleşmeden doğan çocukların sosyal hal ve konumlarına ilişkin hiçbir ima yoktur¹⁹⁹.

En yüksek düzeyde ise, bir adam, bazen kralın oğlu olarak benimsenip tahta mirasçı olmanın ilk adımı olarak, kralın kızının kocası sıfatıyla kralın ailesine girebilirdi²⁰⁰. Bu tür evlilikler temelde evlat edinme düşüncesini de içinde barındıran birleşmelerdi. Bir erkek varisin, birinci ya da ikinci derece karısından bir oğlunun

¹⁹⁵ İmparatti (1992), a.g.e., 208.

¹⁹⁶ Galanti (1931), a.g.e., 12.

¹⁹⁷ İmparatti (1992), a.g.e., 208.

¹⁹⁸ Bryce (2003), a.g.e., 138.

¹⁹⁹ İmparatti (1992), a.g.e., 209.

²⁰⁰ Bryce (2003), a.g.e., 139.

bulunmadığı zaman, tahta çıkmak üzere kralın büyük kızının kocasını işaret etmektedir. Böylece *antijant* terimi, tahtı miras alacak kadar kayınpederin ailesinin bütünleyici bir ögesi haline gelen damadı²⁰¹ erkek evlat gibi tahta varis yapmaktaydı. Hepsinde olmasa da çoğu durumda, bu evlilikler her iki tarafın da yararına olacak biçimde pratik nedenlerden kaynaklanmıştır²⁰².

Ailenin monogomi esasına göre kurulması, evlenme ve boşanmaların resmi bir sözleşme ile yapılması, hatta daha önemlisi kadına yasalar gereğince boşanma hakkının öngörülmesi olması, boşanma durumunda mal – mülkün taraflara eşit olarak paylaşılması, çocukların vesayetini annenin üstlenmesi durumunda ona bırakılması, dul kadına veraset hakkının tanınması, ailede kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olduğunu belgeledi. Hatta bazı durumlarda kadının üstünlüğü ifade edilebilir. Anneye oğlunu ya da kızını aileden çıkarma, yeniden kabul etme hakkı verilmesinde olduğu gibi²⁰³.

Madde 171 de anne ile oğul arasındaki ilişkiyi düzenleyen kanun maddesine rastlıyoruz. Burada annenin evlatlıktan ret ve yeniden kabul halleri açıklanmaktadır. Bu maddenin başlangıcı ve sonu açık olmakla beraber ortasının pek karışık olduğu Avram Galanti'nin Hitit Kanunu isimli kitabında bildirilmiştir.

Maddenin tercümesi şöyledir;

“Şayet bir valide oğlunun elbisesini dışarıya korsa, o zaman oğullarını (oğlunu) inkâr eder. Şayet oğlu avdet ederse, kapısını alırsa sonra (onu) (validesini mi?) dışarıya korsa yatağını, hubbullisini alırsa, sonra o (onlar) dışarıya korsa (ve) o (valide) onları tekrar alırsa, o zaman oğlunu yeniden oğlu kılar”²⁰⁴.

Hititler’de kadının çalışma yaşamına da girdiğini görüyoruz. Ülkedeki kadın nüfusunun tamamına yakın kısmı çalışan ya da çalıştıran kadın durumundadır. Çanak çömlek yapımı, dokumacılık, tarım işleri genellikle kadının iş sahasıdır. Ancak kadın için eşitsiz durum, yapılan işin dışında alınan ücretle ortaya çıkmaktadır; çünkü kadın aynı iş için erkeğin yarısı kadar ücret almaktadır.

²⁰¹ İmparatti (1982), a.g.e., 209.

²⁰² Bryce (2003), a.g.e., 139.

²⁰³ Ediz (1995), a.g.e., 12.

²⁰⁴ Galanti (1931), a.g.e., 35.

Ekonomik haklar konusunda Hititli kadının mülkiyet hakkında sahip olduğunu ve onu dilediği gibi kullanabildiğini de eklemek gerekir.

Siyasal bakımdan da Hitit kadını Ön Asya kavimlerinin kadınları bir yana, çağının pek çok toplumunun kadınında da göremediğimiz haklara sahipti²⁰⁵.

2.2.1.1. Hitit Ticaret- İş Hukuku'nda Suç ve Ceza

Hitit Devleti'nin ekonomisi, Anadolu'nun coğrafi şartları icabı, daha ziyade ziraata dayanmış olmalıydı. Çünkü bir taraftan Hitit topraklarının küçük ve büyük tımar olmak üzere parçalara ayrılarak Hitit vatandaşlarına taksim edilmesi, diğer taraftan da kanunlarda meyve ağaçlarına ve üzüm bağlarına ait maddelerin çokluğu, bu izlenimi uyandırmaktadır. Böylece halkın büyük bir kısmının ziraatle uğraşan köylülerden oluştuğu tahmin edilmektedir²⁰⁶.

Boğazköy, Büyükkaya ve Poternlisur yakınlarında son yıllarda²⁰⁷ yapılan kazılarda ele geçirilen dev tahıl ambarları bu tahmini doğrular niteliktedir.

Hitit dünyasının karma tarımcı ekonomisinde, muhtemelen, her küçük Hitit çiftçisi, geçiminin bir bölümünü topraktan olduğu kadar çeşitli hayvanlardan oluşan mütevazı bir hayvan stoğundan karşılardı. Aslında, Hitit ülkesinin zenginliğinin çoğu, büyük ölçüde, hayvan sürülerine ve çobanlarına dayalıydı. Bundan dolayıdır ki, Profesör Beckman, yün üretiminin ve işlenmesinin Hitit ekonomisindeki yaşamsal rolünün altını çizer²⁰⁸.

Bu devirde başlıca ziraat aletinin saban olduğu ve sabana öküz koşulduğunu yine kanunlarından öğreniyoruz. Öyle anlaşılıyor ki, bir Hitit için tarlası her şeyi, bütün malı mülkü demektir²⁰⁹. Bu sebepten olmalı ki, Hitit kanunlarında tarımı korumakla ilgili geniş ve caydırıcı hükümlere yer verilmiştir. Örneğin kanunun 121. maddesi bununla ilgili olup tercümesi aynen şöyledir.

²⁰⁵ Ediz (1995), a.g.e., 13.

²⁰⁶ Memiş, (2001) a.g.e., 250.

²⁰⁷ Ahmet Ünal (2002), *Hititler Devrinde Anadolu*, İstanbul, 72.

²⁰⁸ Bryce (2003), a.g.e., 99.

²⁰⁹ Memiş (2001), a.g.e., 250.

Madde 121

“Şayet hür bir adam bir köylü (çiftçi) çalarsa, sahibi onu kazık üzerine kor... Vakti ile böyle yaparlardı; fakat şimdi altı şekel gümüş verir: vecibesini ifa eder. Şayet bir köle ise, üç şekel gümüş verir²¹⁰”.

Bu fıkranın konusu saban hırsızlığıdır bunun sonucu hırsız “eskiden” büyük bir olasılıkla fiziksel olan daha ağır bir cezaya çarptırılırdı ve “şimdi” sadece para cezası ödemek zorundadır²¹¹.

Tarla ziraati yanında Hititler’de bağcılık ve meyvecilik de çok ilerlemiş olmalıdır. Hitit kanun serilerinden birinin “eğer bağlar bahçeler” adını taşıması bunu ifade etmektedir²¹². Bu kanun dizisi I. dizinin devamıdır, çünkü bu dizinin sonunda yer alan benzer suçların incelenmesiyle başlar²¹³. 101. maddeden başlayıp 144. maddeye kadar özel mülke karşı işlenen hırsızlık ve zarar verme suçlarına karşı uygulanacak cezai yaptırımlar sıralanır.

Şayet bir kimse ekilmiş işlenmiş bir bağdan elma(lar) çalarsa, şayet yüz ağaçlık (bir bağdan ise) on (belki 6) şekel gümüş verir; vecibesini ifa eder. Fakat işlenilmemiş bir bağ ise ve elma çalarsa, üç şekel gümüş verir²¹⁴.

Bu fıkrada bir bağda bazı bağ çubuğu hırsızlığından söz edilmektedir²¹⁵. Bu günkü ceza yasalarında olduğu gibi hafifletici ve ağırlaştırıcı nedenlerden dolayı yaptırımların farklı düzenlemeye gidilmesi dikkat çekmektedir.

Ekonomik hayata ilişkin olarak kiralık hayvanlar dâhil olmak üzere ücretler belirlenmiştir. Burada kölelere ilişkin düzenlemeler dikkat çekmektedir. Büyük toprak sahipleri, özgür olmayan çiftçi ya da zanaatçılar çalıştırabiliyordu. Bunlar serf statüsüne daha yakın olup Roma dönemi kölelerine pek benzer durumda değildi. Aynı şey zengin ve güçlülerin hizmetkarları için de geçerliydi. Teoride hizmetkarların ve serflerin yaşamı ve ölümü efendilerin elindeydi; ancak uygulamada efendilerin adil ve ölçülü olması ve hizmetkarlarına iyi davranması beklenirdi²¹⁶.

²¹⁰ Galanti (1931), a.g.e.,28.

²¹¹ İmparatti (1992), a.g.e., 251.

²¹² Memiş (2001), a.g.e, 250.

²¹³ İmparatti (1992), a.g.e. , 246.

²¹⁴ Galanti (1931), a.g.e., 26.

²¹⁵ İmparatti (1992), a.g.e., 247.

²¹⁶ Schickert- Brandau (2003), a.g.e., 90.

Kanunun 147. maddesi bu duruma açıklık getirmekte olup, tercümesi şöyledir.

“Şayet bir kimse talim görmemiş (iktidarsız bir kimseyi) kiralarsa ve bir diğeri (onu) ağır surette yaralarsa, ceza olarak ... şekel gümüş verir²¹⁷”.

Eğitilmemiş bir kimse ya da hayvanın satışına zarar veren birinin dışardan karışması onu mahkûm etmektedir, suçlu ceza olarak gümüş ödemek zorundadır²¹⁸.

Gümüşün para olarak kullanılması ve ağırlık birimlerinde Babillilerin kullandığı isimleri kullanmaları, Hitit uygarlığının doğulu komşularına borçlu oldukları²¹⁹ yeniliklerdendir. Daha öncede ifade edildiği üzere Hititlerin uygarlık kurma aşamasında Mezopotamya toplumlarının tesiri altında kalmış olduklarının önemli bir göstergesidir.

Kanunun 149. maddesi ise hayvan alım – satımı işlerinde yapılan hileler ile ilgili cezai yaptırımları ihtiva etmektedir. Maddenin tercümesi aynen şöyledir;

“Şayet bir kimse bir damızlık boğa hazırlarsa ve derse “O ölmüştür” sahibi bulursa, o zaman onu alır ve bundan başka o (mücrim) iki şahıs verir; vecibesini ifa eder²²⁰”.

Bu maddenin okunuşundan, alım – satım işinde bir hilenin cezalandırılmasının istendiği anlaşılıyor²²¹.

Kanunun 151. maddesi çift öküzünün kiraya verilmesi durumunda kira bedeli ile ilgilidir. Maddenin tercümesi şöyledir.

“Şayet bir kimse bir sapan öküzü kiraya alırsa, bir ay için icar bedeli bir şekel gümüşdür; şayet bir kimse... kiraya alırsa, bir ay için icar bedeli... şekel gümüşdür”.

Kanunun 152. maddesi ise at kiralama ile ilgilidir; tercümesi şöyledir.

“Şayet bir kimse bir at kiraya alırsa, bir ay için icar bedeli... şekel gümüşdür²²²”.

Hitit krallığında ve aslında o dönemdeki tüm Ortadoğu dünyasında mübadele aracı olarak çubuk veya halka şeklindeki gümüş (ya da küçük paralar için kurşun)

²¹⁷ Galanti (1931), a.g.e., 31.

²¹⁸ İmparetti (1992), a.g.e., 254.

²¹⁹ Gurney (1990), a.g.e., 74.

²²⁰ Galanti, (1931), a.g.e., 31.

²²¹ İmparatti (1992), a.g.e., 254.

²²² Galanti (1931), a.g.e., 31.

kullanılırdı ve tartılarak değer biçilirdi. Daha ilkel bir alış veriş aracı olan arpa ölçekleri de yer yer kullanılırdı²²³.

Kanunun 157. maddesinde farklı bir yorum söz konusudur. Burada günlük kullanım aracı olan kapların kiralama bedeli ve şartları hükme bağlanmıştır. Buna göre;

— Şayet sıkleti bir mina olan bir tunç tabağı (kiralarsa) bir için icar bedeli bir şekel gümüştür; şayet sıkleti 1,2 mina olan bir bakır tabağı (kiralarsa) bir ay için icar bedeli yarım şekel gümüştür; şayet sıkleti bir mina olan bir tepsi (kiralarsa) bir ay için icar bedeli ½ şekel gümüştür²²⁴.

157’de adı verilen bronz baltanın ağırlığına ilişkin farklılıklar dikkat çeker ama Otten’in haklı olarak belirttiği gibi bunları birlikte düşünürsek açıkça belirlenmiş iki grup halinde toplamak mümkün olur²²⁵. Ağırlık birimleri şekel ile mina idi ve 1/40 oranındaydı²²⁶.

Kanunun 158. maddesinde ise, işçi ücretleri yani işçi kiralama ücretleri ve koşulları hükme bağlanmıştır. Maddenin tercümesi aynen şöyledir.

“Şayet bir kimse ücret için (gündeliğe) gitse, demet(ler) bağlasa ve onları araba üzerine yükletse, onları saman evinde bastırса, ekilmemiş olan tarlayı sulasa, iki ay için ücreti 30 Pa dane (arpa)dır; şayet bir kadın ücret için matbaha (gitse), o (kadını kiralayan kimse) iki ay için 12 Pa (dane) arpa ücret verir²²⁷”.

Bu madde de ekin döneminde yardımcı işler görmek üzere tutulan bir erkek ve bir kadının ücretleri belirlenir. Burada kadın işçi ile erkek işçinin ücret farkları dikkate değerdir.

Kanunun 159. maddesi 149, 151 ve 152. maddeye paralel olup, yine hayvan kiralama ile ilgilidir. Maddenin tercümesi şöyledir.

“Şayet bir kimse öküzleri koştursa, ücreti ½ Pa dane (arpa) dır²²⁸”.

²²³Gurney (1990), a.g.e, 75.

²²⁴Galanti (1931), a.g.e, 33.

²²⁵İmparatti (1992), a.g.e. ,255.

²²⁶Gurney (1990), a.g.e, 75.

²²⁷Galanti (1931), a.g.e., 32.

²²⁸Galanti, (1931), a.g.e, 32.

Burada saban öküzlerini boyunduruğa koşan bir kişinin ücretinin kira bedelinin yarım PA buğday olduğunu öğreniyoruz. Burada arabanın sürücüsü olarak hayvanlara boyunduruk vuran kişiye verilen ücret mi yoksa daha çok boyunduruğa koşan tarafından ödenen kira bedeli mi söz konusudur? Bunu saptamak güçtür²²⁹.

Kanunun 160. maddesi ise sanatkarların ürettikleri mamülün değerini ihtiva etmektedir. Maddenin tercümesi şöyledir.

Şayet bir demirci ... minalık bir bakır kap yapsa, ücreti 10 Pa dane (arpa)dır. Sıkleti iki mine olan bir bakır tabak yapsa, ücreti bir Pa dir.”

Kanunun 161. maddesi 160. maddenin devamı durumundadır. Ve tercümesi şöyledir.

“Şayet sıkleti bir mine olan bir bakır tabak yapsa, ücreti bir Pa dane (arpa)dır²³⁰”.

162 ve 163. maddeler idari bir düzenleme ve yine eşya hukukuna ilişkin olmak üzere iç içe geçen iki ayrı hüküm düzenlenmesidir. Önceki ve sonraki maddelere göre ayrı kalan bu fıkradan anlam çıkarmak zordur²³¹.

162. Maddenin tercümesi şöyledir:

“Şayet bir kimse bir kanal çevirirse (istikametini değiştirirse) bir gümüş şekel verir. Şayet bir kimse arka taraftan yukarı (istikametine) doğru bir kanal tevcih ederse, o zaman o, kendininkidir.”

Kanunun 163.maddesi farklı bir uygulamayı hükme bağlamaktadır. Burada emanet olarak verilen herhangi bir hayvanın telef olması durumunda, öngörülen ceza vurgulanmaktadır.

Şayet bir kimsenin küçük bir hayvanı yetim kalırsa, o, besler ve çıkarırsa (gezdirse) ve bekçiye muhafaza için verirse, fakat arkadaşına söylemezse ve arkadaşını bunu bilmezse, küçük hayvanını koğarsa ve ölürse, tazminat (vardır)²³²

²²⁹ İmparatti (1992), a.g.e. ,255.

²³⁰ Galanti, (1931), a.g.e, 33.

²³¹ İmparatti (1992), a.g.e. , 256.

²³² Galanti, (1931), a.g.e, 33.

162. madde de görünüşe göre, komşunun tarlasına ulaşmadan önce suyun akışına yönelik müdahale cezalandırılıyor, buna karşılık su komşunun alanını suladıktan sonra bu tür bir müdahaleye izin veriliyor.

İmparatti kitabında 163. maddede ve ilişkin konuyla ilgilenen birçok bilim adamının görüşlerine yer vermiştir. Bu görüşlerin arasında Friederich'e ait olan daha akılcı ve doğru bir yorum olarak görünmektedir.

Friederich, tanrılar tarafından kötü duruma düşürülen, yani hastalandırılmış olan hayvanın hastalığının diğer hayvanlara bulaşmasını önlemek için onları uzaklaştırdığını düşünür. Ama Friedrich ikinci çobanın otlağına kendi hayvanlarını mı yoksa birinci çobanın hasta hayvanlarını mı götürdüğü sorununu ortaya koyamaz. Her ne olursa olsun hayvanlardaki hastalık hakkında diğer çobana bilgi vermeyen birinci çoban, ölen hayvanlar için tazminat verecektir²³³.

164 ve 165. maddelerde: "Eğer gasp için biri giderse ve bir kavga çıkarırsa ya bir iri ekmeğe ya da bir şarap kabı kırarsa, o zaman bir koyun, o ekmeğe, bir kap iyi cins bira versin ve onun (zarar görenin) evini yeniden arındırsın, zaman içinde bir yıla ulaşınca kadar o zaman onun (zarar görenin) evine yüzünü tutar" şeklindeki düzenlemeyle mağdur olanın mağdurluğu giderilirken; failin ahlaksal ve vicdani dönüşümüyle arınması ve ilişkinin yeniden kurulabilmesi amaçlanmaktadır.

166. maddede daha önce ölümle cezalandırılan, başkasının arazisi üzerine tohum serpmeye eyleminin 167 ve 168. maddelerinde tazminat cezası ile hafifletildiğini görmekteyiz.

176/B, 177, 178, 179, 180, 181, 182 ve 183. maddelerde de sabit ücret tarifeleri belirlenmiştir. Bu tarifeler ürünler eşyalar, kişiler, zanaatkarlar, vasıfsız kadın ve erkekler, hayvanlar, dokuma ürünleri gibi kişi ve ürünler sırasıyla sayılarak ayrı ayrı belirlenmiştir. Bu tarifelerin kent ve köylerde geçerli olacağı 184. maddede hükme bağlanmıştır.

Böylelikle kent ve köylerin ekonomisine belli bir standart getirildiğini düşünmekteyiz. Halk enflasyona karşı korunurken ekonominin güçlü kalması amaçlanmıştır. Asur ticaret kolonisinin merkezi olan Neşa'nın ele geçirilmesi Asurluların uyguladığı tefeciliğin sonunu getirmiştir. Tefecilik sömürüsü altında inleyen

²³³ İmparatti (1992), a.g.e. , 259.

komşu kent krallıklarında da Hititler'e karşı bir sempati doğmasına neden olmuş olmalı ki Hititler, Anadolu'nun büyük bir bölümüne egemen olabilmişlerdir.

Hititlerin, ekonomik sorunu doğru bir çözüme kavuşturmak suretiyle Anadolu'ya egemen olmaları bugün için de önemli bir gösterge olarak kabul edilir²³⁴.

2.2.1.2. Hitit Hukuku'nda Ölüm Cezalarının Yeri

Çoğu kez, bir toplumun ahlaki ve toplumsal değerlerini doğrudan doğruya yasalardan anlayabildiğimiz gibi, yasaların koyduğu cezalardan da anlayabiliriz. Belli bir toplumun koyduğu bazı cezalar, görünürdeki ılımlılığıyla bizi şaşırtabilir, kimileri de ortaya koyduğu zalimlikle bizi sarsabilir. Ancak bu, sosyal bir davranışın kabul edilebilir ya da edilemez, cezalandırılabilir ya da cezalandırılmaz biçimlerine ilişkin olarak farklı toplumlara has yaklaşımların ne kadar farklı olabileceğinin vurgulanmasını sağlar. Bir toplumun ağır bir suç olarak gördüğünü diğeri ya hiç suç olarak görmez ya da en fazla bir kabahat olarak değerlendirir. Bir toplum eş cinselliği cezalandırır, diğeri ise eş cinselliği farklı bir ilişki gibi görenleri suçlar. Bir toplum zinayı medeni hukuk kapsamında ele alır, diğeri ölümle cezalandırır. Ödüller ve cezalar onları koyan toplumların yapısına ilişkin önemli bir ipucu sağlar²³⁵.

Ceza hukukunun esas karakteristiği, kanun vaazının suç işlenmesine mani olmak ve asayiş koruma arzusudur. Bazı maddi cezalar oldukça ağırdır: Mesela hayvan çalanlara kanun, hayvanın kıymetine göre çaldığının 15 misline kadar ödemeyi mecbur ediyor. Hatta bunun eskiden 30 misli olduğunu söylüyor. Bu, adeta suçlunun ödeme kabiliyetinin hiç nazarı dikkate alınmadığı hissini veriyor. Bunu ancak kanun vazının preventif maksatları ile izah etmek kabildir²³⁶.

Telepinuş'un reform çalışmalarında ölüm cezası da büyük ölçüde kaldırılmıştı. Gerçi cinayet suçlarında hala uygulanabiliyordu; ancak eş değer bir ceza olarak tazminat cezası da verilebiliyordu:

Kan sorunu şöyledir: Kim kanlı bir iş yaparsa, kanın sahibi ne derse o olur. O ölmesini isterse ölür, tazminat isterse tazminat verir²³⁷.

²³⁴ <http://www.mahfiegilmez.com.tr.web>

²³⁵ Bryce, (2003), a.g.e., 61.

²³⁶ Alp (1947), a.g.e., 479.

²³⁷ Schickert- Brandau (2003), a.g.e., 143.

Ölüm cezası, büyü ve seksüel suçlarda, kralın ve kaza yetkisini kullanan memurun kararlarına muhalefet halinde ve krallığın kudretini sembolize etmesi muhtemel olan saray kapısındaki mızrağı çalan bir kimse için hükmediliyordu. Ölüm cezasına bu derece az hallerde hükmedildiği halde kanun, krala onu af yetkisini veriyordu²³⁸.

Eski Hitit krallarından I. Hattuşili, vasiyetnamesinde, iradesine karşı gelenlerin “uzuvlarının kesileceğini” söyler. Annallerinde ise, “Haşşuwa kralının başını kestiğini anlatır. Eski devlet zamanına ait başka bir metinde de, Büyük Krala gönderilen altını ve gümüşü gasp eden iki Arzava prensinin altın mızraklı adam tarafından kendi halklarının gözü önünde parçalandıklarını bildirir. Kanunların II. tableti, madde 23’de “Eğer bir adam sarayın kapısındaki bronz mızrakları çalarsa ölür” deniliyor. Halbuki Hitit kanunları hırsızlık suçuna asla ölüm cezası vermez. Sadece çalınan malı katı ile ödetir. Bu farklılık, sarayın bir tür amme malı olmasından krala ait malların hazine malı sayılmasından ileri gelmekteydi²³⁹.

Haksızlığa uğrayan insanın, hakkının kendisi tarafından alınması zihniyeti, artık maziye intikâl etmiş bulunuyor. Bu zihniyetin kalıntılarını birkaç madde de görmek kabildir. Kanun, karısı baştan çıkarılan kimseye, kendi karısını da öldürmek şartıyla, baştan çıkaranı öldürme hakkını tanıyor.(197 – 198) diğ er bir madde, başkasının arazisine giren sığırları, arazi sahibine gece oluncaya kadar kullanma hakkını veriyor(79). 36. madde başkasının arazisine giren domuzu, eti sahibine teslim edilmek şartıyla arazi sahibinin öldürebileceğini kabul ediyor. 90. madde de ise diğ er bir kimseye ait yağ kapan köpeği öldürmek hakkını yağ sahibine veriyor.

I. tablete ait 3 numaralı metinde hür bir adamı öldürenin bunun yerine dört insan vermesine hükmediliyor. Hata ile öldürülmüşse, ceza bunun yarısını olarak tespit ediliyor. 4 numaralı metinde bir tüccarın katli halinde, suçun soygunculuk maksadıyla mı, kavga esnasında mı yoksa hata olarak mı işlenmiş olduğu araştırılarak tefrik yapılıyor ve ceza ona göre kesiliyor.

Eğer, öldürme fiili nefsi müdafa neticesinde vuku bulmuşsa, kanun bunu nazarı itibaren alıyor ve cezayı ona göre hafif tutuyor.

²³⁸ Alp (1947), a.g.e., 479.

²³⁹ Memiş (2001), a.g.e., 243.

Öldürme suçunu işleyen meçhul kalsa da varislerin tazminat talep hakkı ortadan kalkmıyor. Bir insan veya havyan kimin yerinde öldürülmüşse o yerin sahibi tazmine mecbur tutuluyor. Eğer öldürme hadisesi sahipsiz arazide vukuu bulursa, suçlu bulunmazsa, o zaman en yakın meskun yer tazmine mecbur oluyor. Üç mil mesafede hiçbir meskun yer yoksa, o zaman öldürülenin varislerinin tazminat talep etme hakları ortadan kalkıyor²⁴⁰.

Öte yandan bütün ilkel kavimler gibi Hititler de büyüye inanıyorlar ve onun kuvvetinden çok korkuyorlardı. Büyük ıslahatçı Telepinuş bile “kim büyü yaparsa, ona feci ölüm” maddesini devletin anayasasına koydurmuştu. Ona göre “vaktiyle Hattuşuş şehri büyülenmişti. Kral ailesi içinde kim büyü biliyorsa onu mahkemeye veriniz onu aileden ihraç ediniz” diyordu²⁴¹.

Kara büyü yapmak Mezopotamya’da olduğu gibi Hititlerde de kralın yargısını gerektirecek kadar ağır bir suç olduğu 111. madde de vurgulanmıştır.

“Apadiss’ten burada purut yani elle işlenmiş çamur ya da kil kullanarak bir büyü eyleminde bulunan bir kimseden söz edildiği anlaşılmaktadır ve oldukça ağır bir suç olarak kabul edilen bu eylem için kralın yargısına başvurma zorunluluğu vardır²⁴².”

Hitit kanunlarında büyücülük yapan asillere bile eskiden ölüm cezası veya sürgün veriliyordu. Fakat köleler mutlaka ölümle cezalandırılıyorlardı. Büyük Hitit kralı I. Şuppiluliuma bile, Tuhkanti – Tutalyayı öldürerek tahta geçtikten sonra, onun yakınlarını Alaşıya’ya (Kıbrıs) sürdüğü gibi KUBXIV, 2 den öğrendiğimize göre II. Murşili’nin annesini de Ahiyava (Güney Marmara) memleketine sürmüştü²⁴³.

Hayvan ya da insan, herhangi bir partnerle kurulan cinsel ilişki ardındakileri kirilenmiş bir durumda bırakır. Hitit tanrıları bu tür şeyler konusunda – aslında diğer Yakın doğu ve Mısır tanrıları gibi – özellikle titizdir. Yasal bir ilişki ile kurulan cinsel ilişki bile tamamen yıkanıp temizlenene kadar kişiyi tanrılarla iletişime uygun olmaktan çıkarır. Kral II. Murşili’ye söz yitimi hastalığını iyileştirme ritüelinin öncesindeki gece cinsel ilişkiden kaçınması tenbih edilmişti. Tapınakta görev yapanların tanrının huzuruna çıkmadan önce kesinlikle temiz ve steril olmaları şarttı. Önceden seks yapmalarına izin verilirdi, ancak cinsel eylemlerinden ve diğer tür kirilenmelerinden

²⁴⁰ Alp (1947), a.g.e., 479,480.

²⁴¹ Memiş (2001) a.g.e., 245.

²⁴² İmparatti (1992) a.g.e., 248.

²⁴³ Memiş (2001), a.g.e., 245.

tamamen arındıktan sonra, muhtemelen, geceyi tapınakta geçirmeleri gerekiyordu. Bütün geceyi karısıyla geçiren ve böylece kirli bir durumda tanrının huzuruna çıkmış olan bir görevli canından olurdu.

Normal ve meşru cinsel eylem bir insanı kirletiyorsa, sapkın bir cinsel eyleme girildiğinde kirliliğin boyutu çok daha fazla olacaktı. Kirliliğin en korkutucu özelliği ise başkalarına yayılabilişiydi. Daha önce belirttiğimiz gibi bütün topluma bulaşabilir ve toplum böyle bir yaratığa kucak açtığı için kutsal gazabın tüm hışmına maruz kalabilirdi. Kirlilik kaynağında kurtulmalı idi. Bunu yapanın en basit ve en etkili yolu suçluyu idam etmektir. Ölümü gerektiren diğer cezalar gibi son karar kralın mahkemesinde alınıyordu²⁴⁴.

Seksüel suçlara ait maddelerin çokluğu, kanunların halkın bu suçlardan korunmasına verdiği ehemmiyeti gösteriyor. Bu maddeler zamanın ahlak telakkilerini aksettiriyorlar. Öldürme hadiselerinde bile ölüm cezası vermeyen Hitit kanunları bu gibi suçlar için ölümden başka ceza tanımıyorlar.

Seksüel suçlar insanlara ve hayvanlara karşı olmak üzere ikiye ayrılıyor. Hür insanların kendi aralarında ve hür erkeklerin cariyeyle münasebeti cebir kullanılmadığı takdirde suç sayılmıyor.

Ölüm cezasına layık görülen suçların başında anneye, kız kardeşe, babanın kızına ve oğluna tecavüzü geliyor²⁴⁵.

197. maddenin sonunda, kocanın karısını zina durumunda yakalaması neticesinde onu ve onunla birlikte yakaladığı adamı o anda öldürebileceği belirtilir, ama suçlular sarayın kapısına götürürse karısının yaşamını isteyebilir ve bu isteği gerçekleşebilir. Ancak bu şekilde zina yapan adam da hayatta kalabilir ve olasılıkla herkesin görebileceği bir utanç simgesi olarak başı örtülür. Tersine eğer koca her ikisinin de öldürülmesini isterse o zaman “tekerleğe diz çökerler” ve kral ölüp ölmeyeceğine karar verir²⁴⁶.

Hitit kanunları çıkarılabilir utandırıcı ve küçültücü suçlar için “hurkel” deyimini kullanıyor. Aile hukuku bahsinde de belirttiğimiz gibi sığır, koyun, köpek gibi

²⁴⁴ Bryce (2003), a.g.e., 64,65.

²⁴⁵ Alp (1947), a.g.e., 480.

²⁴⁶ İmparatti (1992), a.g.e., 279.

hayvanlarla sapık cinsel ilişkilere de “hurkel” denilmekte ve bu ahlaksızlığı yapanlara ölüm cezası verilmekte idi²⁴⁷.

Ölüm cezalarının az görüldüğü Hitit yasalarında, öldürme şekli ile ilgili de az kayıt vardır. Eskiye dayanan bazı sert uygulamaların sonradan kaldırıldığı anlaşılmaktadır²⁴⁸.

Asmak, ateşe atmak, yakmak, kazığa oturtmak ve öldürülen suçluyu gömmemek gibi ceza şekillerine Hititler’de rastlamazken, eskiden uygulanan, fakat sonradan bir kefaret kurbanı ile önlenen korkunç bir infaz şekli dikkatimizi çekmektedir.

II. tablet madde 51’den öğrenildiğine göre “eskiden, tohum atılmış bir tarlayı yeniden eken kimse boynundan sabana bağlanır aksi yönlere koşulan iki sığır arasında parçalanırmış, şimdi insan yerine bir koyun sığırlar yerine iki koyun ile otuz ekmek üç kap biradan ibaret bir kefaret kurbanı yapılır, tarlanın mahsülü de ilk tohum atana verilir. Bu madde ile bir kere daha Hititlerin ziraate verdikleri önceliğin derecesini anlıyoruz. Ayrıca bu maddede görülen “eskiden ve şimdi” tabirleri, bize bu kanunlar üzerinde çalışıldığı zamana ve zemine uydurulduğunu göstermektedir²⁴⁹.

Telepinuş fermanında “Eğer bir prens cinayet işlerse, kendi başı ile ödesin, fakat evine ve oğluna dokunulmasın” denilirken bir infaz şeklinin de kafanın kesilerek yerine getirildiğine işaret edilmektedir.

M.Ö. 13. yüzyılda ölüm cezasının tümüyle olmasa da en azından zina suçlarında kaldırıldığını anlıyoruz: “Hattuşaş ülkesinde ölüm cezası verilmez... Eğer olay (işlenen suç) kralın kulağına giderse olayın üzerine gidilir, katil yakalanır ve kurbanın yakınlarına teslim edilir, katil öldürülmez. Cinayetin işlendiği yer temizlenir, kurban yakınları tazminat olarak gümüş kabul etmezlerse katili köle yapabilirler. Krala karşı suç işleyen bir adam başka bir ülkeye kaçarsa onu öldürmek yasaktır... Suçluyu bile öldürmeyenler bir tüccarı niye öldürsünler ki?”²⁵⁰

Hitit yasalarında 1 – 18 maddelerin insan yaralama ve öldürmeye dair hükümler içerdiğini görmekteyiz. Ölüm cezası veya hapsedme yerine tazminat cezaları öngörülmekte ve “böylece suç evinden uzaklaştırır” yargısıyla kişilerin işlemiş oldukları

²⁴⁷ Memiş (2001), a.g.e., 247.

²⁴⁸ B. Dinçol (2003), a.g.e., 30.

²⁴⁹ Memiş (2001), a.g.e., 247.

²⁵⁰ Schickert- Brandau (2003), a.g.e., 144,145.

suçlardan dolayı bir nevi temize çıkartması sağlanmaktadır. Günümüzdeki sabıkalama ve karalama hukuku ile kişinin tekrar sosyal yapı içerisinde yer edinmesi ve üretkenliğine öz güvenle geri dönmesinin önünde büyük handikaplar vardır. Suçu işleyen kişi neredeyse ömür boyu “suçlu” yaftası ile cezalandırılmaktadır. Hitit hukukunda bedeli ödenen suç artık işleyen suç olmaktan çıkmıştır.

İlgili maddelerin tercümeleleri aşağıdaki şekildedir.

Madde 1- “Şayet bir kimse, bir adamı yahut bir kadını kasten öldürürse o, onu (cesedini getirir teslim eder); aynı zamanda erkek olsun kadın olsun 4 şahıs verir.”

Madde 2- “Şayet bir kimse, bir erkek köle yahut bir kadın köleyi kasten öldürürse, o, onu (cesedini) getirir, aynı zamanda erkek olsun kadın olsun 2 şahıs verir.”

Madde 3- “Şayet bir kimse hür bir erkek yahut hür bir kadını ağır surette yaralarsa ve bu ölürse, şayet (yalnız) eli günah işlerse onu getirir, teslim eder aynı zamanda 2 şahıs verir.”

Madde 4- “Şayet bir kimse, bir erkek köle yahut bir kadın köleyi ağır surette yaralarsa ve bu ölürse, şayet eli günah işlerse onu getirir; aynı zamanda bir şahıs verir.”

Madde 5- “Şayet bir kimse, Hatti şehrinin bir tacirini öldürürse 100 gümüş verir. Şayet (bu) Luwia arazisinde yahut Pala arazisinde (vuku bulursa), 100 gümüş mina verir ve malını iade eder. Şayet Hatti arazisindeyse malını iade eder. Şayet Hatti arazisindeyse, tacirin kendisini (cesedini) getirir.”

Madde 6- “Şayet bir kimse, erkek olsun kadın olsun, herhangi bir şehirde ölürse, vefat ettiği kimsenin arazisinin tarlasından 100 gibeşşar alır ve varisi onu alır.”

Madde 7- “Şayet bir kimse, hiçbir kimseyi yaralar yahut dişlerini düşürürse önceden bir gümüş mina verirdi. Fakat şimdi 20 gümüş şeşel verir.”

Madde 8- “Şayet bir kimse, bir kimseyi kafasından vurursa (yaralarsa), vaktiyle 6 gümüş şeşel verirlerdi. Yaralı 3 gümüş şeşel alır, saray için 3 gümüş şeşel alırlardı. Fakat şimdi kral sarayın (meblağını) kaldırmıştır; o halde (yalnız) yaralı 3 gümüş şeşel alır.”

Madde 9- “Şayet bir kimse, bir kimseyi vurursa (yaralarsa) hasta yatırır ve çalışmaya gayri Salih kılar o zaman onun için bir şahıs verir ve o (hasta) tedavi

altında bulunduğu müddetçe onu evinde çalıştırır. Sonra o, iyileştiği vakit, kendisine 6 gümüş şeşel verir; keşalik tabip olan kimseye, kendisi ücreti verir.”

Madde 10- “Şayet bir kimse, bir kimsenin elini yahut ayağını kırarsa, o zaman 20 gümüş şeşel verir.”

Madde 11- “Şayet bir kimse, erkek kölenin yahut bir kadın kölenin elini yahut ayağını kırarsa 10 gümüş şeşel verir.”

Adam yaralama ile ilgili olan 10 ve 11 maddelerde, özgür ve köle insanların yaralanmalarında ceza miktarının nakdi olup, miktar bakımından farklı olduğu, vurgulanmıştır. Nitekim bir insanın özgür bir insanın elini ya da ayağını kırması halinde 20 şeşel gümüş vermeye mecbur kılınırken aynı suçun bir köleye karşı bir özgür insan tarafından işlenmesi durumunda suçlunun 10 şeşel gümüş cereme ödemesi icap etmektedir. Bu durum suç işleyen ve maruz kalan insanların sosyal statülerinin dikkate alınmak suretiyle cezai yaptırımın uygulandığının açık bir delilidir.

Madde 12- “Şayet bir kimse hür bir kimsenin burnunu kırarsa 1 gümüş mina verir.”

Madde 13- “Şayet bir kimse, bir erkek köle yahut bir kadın kölenin burnunu kırarsa 3 gümüş şeşel verir.”

Yine 12 ve 13. maddelerin muhtevasında görüldüğü üzere, hür bir insan tarafından bir hür insanın burnunun kırılmasının cezası 1 mina görmüştür. 1 minanın şeşele oranının 10 katı olduğunu dikkate aldığımızda, aynı şekilde bir kölete darp yapılmasına karşı suçluya uygulanan cezanın özgür insana olan oranının 1/10 olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Madde 14- “Şayet bir kimse hür bir erkek kimsenin kulağını yaralarsa 12 gümüş şeşel verir.”

Madde 15- “Şayet bir kimse, bir erkek köle yahut bir kadın kölenin kulağını yaralarsa, 3 gümüş şeşel verir.”

14. ve 15. maddelerde de kulluk yaralama durumunda özgür insana oranla köle yaralanma durumunda malefi cezanın yarı yarıya düştüğü görülmektedir.

Madde 16- “Şayet bir kimse, hür bir kadının meyvesini çıkarırsa (çocuğunu düşürse) eğer 10. ay ise 10 gümüş şeşel verir, eğer 5. ay ise 5 gümüş verir.”

Madde 17- “Şayet bir kimse bir kadın kölenin meyvesini çıkarırsa (düşürse) eğer 10. ayı ise 5 gümüş şeşel verir²⁵¹.”

16. ve 17. maddelerde ise hamile hür ve köle kadınlarına yapılan darp ile ilgili hüküm vardır. Burada özgür kadının çocuğunun düşürülmesinin cezası aynı şekilde mağdur olmuş köle kadının iki katıdır.

Avram Galanti'nin kanun maddelerindeki cümle başlarında “eğer” yerine “şayet” koşul kelimesini tercih etmesini kendi tercihi olarak değerlendirdik ve orijinalini bozmadan tezimizde yer verdik.

2.2.1.3. Mahkemeler ve Mahkemelerin Yapılanması

Mezopotamya hukuk yaşamının çok yönlülüğü, yalnızca gelişmiş mahkeme prosedürlerinde değil aynı zamanda aile hukuku, evlilikteki mal hukuku, borçlar ya da ceza hukuku gibi ayrı ayrı hukuk alanlarında da açıkça görülmektedir. Geç Sumer ceza hukukunda belirli bir yumuşaklığın olmasına karşın Hammurabi yasaları ve Asur hukukunda son derece katı hukuk anlayışına yol açan bir sertleşme görülmektedir²⁵².

Kanun maddesindeki kayıtlardan anlaşıldığına göre, Hititlerde de üç çeşit mahkeme vardı.

2.2.1.4. Saray Kapısı (KA.É.GAL^{LİM})

İhtiyarlar Heyetinin baktığı davaların görüldüğü mahkemelerdir. Bu mahkemelerin kapısında bronzdan bir mızrak ile adaletin sembolü olan tahtadan bir terazi asılı idi²⁵³.

Ülkenin bölgesel ve kırsal yörelerinde adli işlerin idaresi muhtemelen önde gelen ailelerin reislerinden, zengin toprak sahiplerinden ve bunlar gibi insanlardan oluşan ve İhtiyar Heyeti denilen kasaba ya da köy yetkililerinin sorumlulukları arasındaydı. Adli konularda da kuşkusuz, diğer alanlarda olduğu gibi, heyetlerin bölgesel yöneticisinin atandığı bölgede adalet dağıtan kralın görevlisi BELMAD

²⁵¹ Galanti (1931), a.g.e., 6-8.

²⁵² İplikçioğlu (1994), a.g.e., 59.

²⁵³ Memiş (1989), a.g.e., 238.

GALTI'yla yakın işbirliğinde olması zorunluluğu vardı. Küçük davalar muhtemelen tümüyle yerel heyetin yetkisine bırakılmıştı. Ancak büyük davalar, yöneticinin bölgeyi teftiş turlarına denk getirilerek yapılırdı. Bu tür olaylarda yönetici, yerel mahkemelerle, kendisinin danışmanı gibi hareket eden yerel yönetici ("MAŠKIM.URI") (Akatça râbisu) ve köy heyetine kralın temsilcisi olarak başkanlık ederdi. Yasal teamüller kılavuzu, herhangi bir çağda yakın yerleşim içindeki tarım toplumlarında olduğu gibi, Hitit kırsal yaşamının temel bir özelliği olan aralıksız tartışma ve kavgalarla ilgili olarak da onlara kolay ve çabuk bir başvuru kaynağı sağlamıştır.

Bize yasaların tanımlayıcı özelliklerinden birini sağlayan budur. Bu Hitit toplumunun elit unsurlarından çok daha fazla devletin küçük insanlarıyla, bir meyhane kavgasında yaralanan ya da sınır yüzünden komşusuyla kavga eden köylülerle, birkaç domuz ya da küçük bir bostan satın almak isteyen küçük çiftçilerle, gündelikçi işçilerle, çobanlarla, sığır hırsızlarıyla, kölelerle, yerel çapkınlar ve âşıklarla, aile düğününe katılanlarla, karışık ve gelenek usulüyle yapılan evliliklerdeki eşlerle ilgiliydi. Köyde ve çiftçi toplumun yaşamında, her açıdan, ihtilaf ve tartışma potansiyeli vardı ve "kent – kapıları" – yerel mahkemelerin salonları – davalarını bir üst mahkemede görmek isteyen gürültücü kalabalıklarla doluydu; bunlar arasında gerçek ya da sözde hatalar için adalet arayanlar, bulanın vermeyi reddettiği hayvanların yolunu kaybettiğini iddia edenler, düğün günü sıvışan gönülsüz geline verilen başlık parasının iadesini isteyenler, komşusunun başlık parasının iadesini isteyenler, komşusunun başıboş sığırı tarafından çiğnenen ekinler için tazminat talep edenler ya da kazlarına saldırdığı için öfkelenen komşunun beynini dağıttığı gözde köpeğinin davasını güdenler sayılabilir²⁵⁴.

2.2.1.5. Yüksek Mahkeme (DİN LÜDUGUD)

Bu mahkemede asillerin ve yüksek memurların davalarına bakılırdı²⁵⁵.

Hitit kanunlarındaki ceza maddeleri, suçlunun ve mağdurun sosyal sınıfına göre tespit edilmiştir. Bir suçun tanrılara, krallara karşı işlenmesiyle muhtelif sosyal sınıflardaki insanlara karşı işlenmesi halinde verilen cezalar farklı olduğu gibi, bizzat suçlunun sosyal mevkii de, verilen cezanın hafif veya ağır olmasında önemli rol oynuyordu²⁵⁶.

²⁵⁴ Bryce (2003), a.g.e., 54.

²⁵⁵ Memiş (1989), a.g.e., 238.

²⁵⁶ Memiş (2001), a.g.e., 242.

Ayrıca, yöneticilerden, adalet dağıtırken yerel adetlere saygı göstermeleri istenirdi. Verilen hükümler ve cezalar bazı durumlarda, yasalarda belirtilen hükümlerin önüne geçebilecek yerel gelenek hukuku hükümlerine mümkün olduğunca ters düşmemeliydi. Yönetici, hükümlerinin yerel geleneklere uyumlu olduğundan emin olmak için, sıklıkla, köy heyetinin bilgisine başvurabilmeliydi. Yerel gelenek, pekâlâ, yasaların öngördüğünden daha ağır bir ceza öngörebilirdi. Örneğin, cinayet, yasalarda ölümle cezalandırılacak suçlar kategorisinde değildi. Oysa krallığın taşra bölgelerinde bu suçun cezasına ilişkin talimatlar vardı. Bu durum yasada şöyle ifade edilmektedir. “Eğer geçmişte, kasabada ölüm cezası uygulanmışsa, bu adet devam edecek. Ancak sürgün uygulanmışsa bu adet devam edecek”²⁵⁷.

2.2.1.6. Kralın Mahkemesi (DİN LÚGAL)

Bu mahkeme, bir çeşit temyiz mahkemesi şeklinde çalışıyordu. Yani hüküm verilemeyen davalara burada bakılır, ölüm mahkûmları affedilir veya cezası verilir²⁵⁸. Adli olaylarda ise devletin temsilcisi, normal olarak kralın memurlarından biri, örneğin garnizon kumandanı olurdu. Temsilci görevlerinin eksiksiz bir şekilde açıklandığı bir belge bozulmadan günümüze kadar gelmiştir²⁵⁹.

Çok gelişmiş olan Mezopotamya hukuki belge dökümantasyonunda belgeleri korumak amacıyla mahfazalı tabletler kullanılıyordu²⁶⁰. Hititlerden bize, muhafazalı olduğu için, erişen tabletlerden bir kısmı da Arnuvanda’ya aitti. Sınır komutanlarına seslenen kral, onların görevleriyle ilişkili sınırları talimatnamesinde bildirmiştir. M.Ö. 1250 ve 1220 döneminde tahtta bulunan II. Tuthaliya yargıç görevi yapan herkese yönelik talimatname hazırlatmıştır.

Talimatnamenin bazı bölümleri şöyledir:

“Hangi kente dönerseniz dönün, kentin bütün insanlarını toplayınız. Her kimin bir davası varsa, onun hakkında karar veriniz ve onu memnun ediniz. Eğer bir kölenin veya hizmetkârın veya yaşlı bir kadının bir davası varsa, hakkında karar veriniz ve onu memnun ediniz.”

²⁵⁷ Bryce (2003), a.g.e., 55.

²⁵⁸ Memiş (1989), a.g.e., 238.

²⁵⁹ Gurney (1990), a.g.e. 83.

²⁶⁰ İplikçioğlu (1994), a.g.e, 59.

“Basit bir davayı zorlaştırmayınız, zor bir davayı da basit gibi göstermeyiniz. Doğru olanı yapınız.”

Memurun bu görevlerini yerine getirirken yerel yetkililerle işbirliği yapması beklenirdi. Aşağıdaki ifadeden bunu anlıyoruz.

“Artık garnizon kumandanı, belediye başkanı ve yaşlılar beraberce adaletin uygun şekilde yerine gelmesini sağlayacaklar ve halk davalarını adaleti getirecek şekilde düzenleyeceklerdir”²⁶¹.

Bu talimatname sınır kentlerinde valilik yapan sınır komutanlarına mahkeme kurma görevi yüklerken, kentin denetçisi ve yaşlılarıyla işbirliği yapmasını uygun görmüştür. Yargıçların kendi ailesi, dostları ya da üstleri lehine davalara girmemesi ve çıkar çatışmalarından uzak durması konusuna dikkat çekilmektedir. Kral II. Tuthaliya Talimatnamesi'nin devamı bununla ilgilidir.

“Ülkenin hukuk sorunlarıyla ilgili karar verecek olan, sen kararını iyi ver.”

“Ekmek ve bira uğruna (kararlarını) onun (suçlunun) hanesi, biraderi, karısı, bir aile bireyi, sülalesi, hısım ya da dostları lehine çevirme. Haklı bir davayı haksıza, haksız bir davayı haklıya çevirme”²⁶².

Muazzez İlmiye Çığ, belgeleri henüz ele geçmemiş de olsa alınan verilen malzemeler için makbuz verilmesi gerekliliğinin yasanın bir maddesinde şöyle açıklandığını ileri sürer. “Eğer bir tapınak görevlisine, saraydan altın, gümüş, giysiler, tunç eşya gibi armağanlar verilirse onların adları ve ağırlıkları kralın hangi bayramda ve kimlerin önünde verdiği yazılmalı”²⁶³.

Bununla birlikte kadın ya da erkek kölelerin ve tek yaşayan kadınların da hak arayabileceği özellikle vurgulanmıştır. Belki de Hitit çekirdek bölgesi için çok olağan olmasına karşın, yeni katılan ülkeler için eşitlik kavramının yeni olması nedeniyle gerekmişti bu ek bilgi. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla, bunun yanında, yerel ceza uygulamaları da dikkate alınmalıydı. (Örneğin ölüm cezası yerine sürgün cezası)²⁶⁴.

²⁶¹ Gurney (1990), a.g.e., 83.

²⁶² Hartmut Schickert- Birgit Brandau (2003), *Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, Ankara,

²⁶³ Muazzez İlmiye Çığ (2000), *Hititler ve Hattuşa İstar'ın Kaleminden*, İstanbul,78.

²⁶⁴ Schickert -Brandau (2003), a.g.e., 150.

Bireyler arasındaki anlaşmazlıklar, daha önce ifade ettiğimiz gibi, ülkedeki çoğu eyalet kentindeki yönetim kurullarını oluşturan yaşlıların veya “seçilmiş” üyelerin huzuruna gelmektedir. Bu durum metinlerde sadece bir kez, yabancı sığırların kime verileceği hakkında karar verildiği için geçmektedirler. Revaçta olan yargıçlar kurulu halk meclisiydi. Öyle ki devlet bunlarla dolaylı olarak ilgilenmektedir. Adli olaylarda devletin temsilcisi, normal olarak kralın memurlarından biri, örneğin garnizon komutanı olurdu²⁶⁵.

Kısacası Hitit mahkemeleri halka açıktır, herkes eşittir ve yargıç tarafsız ve dürüst olmak zorundadır. Ekmek ve bira gibi en masum armağanları bile kabul etmek yasaktır. Herhangi bir yargıcın benzer bir eylemde bulunması görev suiistimali kabul edilmekte ve cezalandırılmaktadır.

Yargı sürecinin kendisi de çok modern bir görünümde, mahkeme süresi de günümüzden pek farklı değildir. Suçlama ya da savunma amacıyla çok sayıda tanık çağırmak ve yemin altında sorgulamak çok olağandır. Tüm tanıkların ifadeleri kayda geçirilmektedir. Bu tür ifadelerin kayıt belgeleri ele geçmiştir. Nitekim III. Hattuşili döneminde, zimmet ve görevi ihmal suçlamasıyla üst düzeyde bir tapınak görevlisine karşı açılan davanın bulunan zabıtlarına göre; bu davada en az otuz tanık dinlediği görülmektedir. Ancak bu basit bir dava değildir. Ne de olsa davacı kraliçe Puduhepa'nın ta kendisidir. Çünkü zimmete geçirilen mallar kişisel mülk değil, tapınak malıdır. Doğal olarak bu durumda kral yargıçlık yapmamıştır. Oysa ölüm cezası gerektiren bu tür suçlarda daha önce de denildiği üzere bu görevi kralın kendisi üstlenmektedir. Çünkü onun yetkisindedir. Bu vakada sanığın suçlu bulunması durumunda, en ağır cezayı verip vermemek kralın elindedir. Ve bilinen III. Hattuşili ölüm cezası yerine sürgün cezası vermeyi yeğleyen bir kraldı²⁶⁶.

Başka dava kanunlarında da kral doğrudan mahkemeyi gözetebiliyordu. Sınır komutanına hitaben yazılan talimatnamede de II. Tuthaliya Talimatları'ndaki hükümlerin aynısı vardır: “Eğer dava çok büyürse onu güneşinin (=kralın) önüne getirin”²⁶⁷ denilmektedir.

Bütün bunlar gösteriyor ki,

²⁶⁵ Gurney (1990), a.g.e., 82.

²⁶⁶ Schickert -Brandau (2003), a.g.e., 151.

²⁶⁷ Gurney (1990), a.g.e., 84.

Yargıçların karara bağlamakta zorlandıkları ve özellikle devlet ile ilgili davalar kralın takdirine bırakılmaktadır. Bu tür davalarda çoğunlukla ölüm cezası verilmekle birlikte, bazen verilen cezanın hafifletilerek sürgüne gönderme şeklinde uygulandığı da görülmektedir. Hitit hukukunda, davayı üst mahkemeye sevk etme anlayışı vardı²⁶⁸.

Hititlerde hukuk işleri, sürekli din ile birlikte yürütülmüştü. Adaleti sağlayan tanrılarıydı. Bu bakımdan mahkemelerde doğruyu bulmak için tanrılara ant içilmekteydi. Ne tuhaftır ki günümüzde dahi pek çok ülkede, kutsal kitaplara ant içilmektedir²⁶⁹. Yani Hititlere göre bir de göksel mahkeme söz konusuydu.

Yasaların tanrılar tarafından gönderildiğine inanılmaktaydı ve insan olsun hayvan olsun herkes buna uymak zorundaydı. Dünyevi adaletin pençesinden kurtulanlar, tanrıların gazabından kurtulamıyordu. Çünkü onları yanıltmak mümkün değildi; her şeyi bilirlerdi ve onlardan kimse kaçamazdı. Üstelik insan yargıçlar kadar merhametli de değillerdi. Ne yapacakları hiç belli olmazdı, tüm soyu sorumlu tutabilirlerdi. Yemini ya da yaptığı antlaşmayı bozanlar çocuklarının çocuklarını bile etkileyen bir ceza bekleyebilirdi²⁷⁰.

Puduhepa'nın davacı olduğu zimmete geçirilen tapınak mallarının dava konusunu teşkil ettiği mahkeme tutanaklarına sahibiz. Hiç bozulmamış bir metin olan bu tutanağın doğu halklarının yazınında eşi olmayan oldukça modern bir havaya sahip olduğunu söylemeliyiz.

Söz konusu levazım (kraliçenin) Büyük Fırtına Tanrısı'na emanet ettiği savaş arabaları, bronz ve bakır kaplar, giysiler ile malzemeler, yaylar, oklar, kalkanlar, (topuzlar) esirler, sığırlar, koyunlar, atlar ve katırlar Ukkuraş'ın oğlu olan "onbaşının" herhangi bir kimseye mührü ve alındı ve ödendiği makbuzu olmadan verdiği depo mallarıdır. Bundan dolayı kraliçe dedi ki: "Kraliçenin hizmetkarları ve altın uşakları, Büyük Fırtına Tanrısı ve Onbaşı Ukkuraş'a gidin ve Litvaniş tapınağında ciddi yeminler edin." Duruşma sanığın babasının ve bir başka tanığın doksan beş satır tutan yeminli ifadeleriyle başlar. Sonra Büyük Fırtına Tanrısı sorgulanır.

Maruva şöyle dedi: "Sen bir çift katır, Hilarize'ye verdin".

²⁶⁸ Schickert -Brandau (2003), a.g.e. 151.

²⁶⁹ Recep Yıldırım (1996), *Eskiçağ'da Anadolu*, İzmir,73.

²⁷⁰ Schickert -Brandau (2003), a.g.e., 151.

Büyük Fırtına Tanrısı cevapladı: “Ben katırları Hilavize’nin kendisinden aldım ve kendisine olduğu gibi geri verdim.”

Meruvaş şöyle dedi: “Sen katırları Pi ha...’ya verdin”

Büyük Fırtına Tanrısı cevapladı: “Verilen katırlar sarayın ahırına getirilmemiştir.”

Altın uşak Yarrazalmış şöyle dedi: “Zuvappiş bir at sattı ve bir talent bronz aldı.”

Büyük Fırtına Tanrısı cevapladı: “O bana öldüğünü söyledi”. Bir çok tanığın şahitliğinden sonra metin aniden son bulur, belki de ikinci bir tablette devam etmektedir. Kuşkusuz mahkemedeki davalarla ilgili böylesi tutanaklar istisnaydı. Fakat metin dikkatli ve ön yargısız bir soruşturma havası vermektedir. Hitit yönetiminin genel görünümünün belki de tipik bir örneği olarak kabul edilebilir²⁷¹.

²⁷¹ Gurney (2001), a.g.e., 84.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BABİL ve SUMER HUKUKU İLE HİTİT HUKUKU'NUN KARŞILAŞTIRILMASI

Eski Ön Asya belgelerinin ortaya çıkması, hukuk tarihinin Roma ile başladığı inancının değişmesine neden olmuş ve insanoğlunun ondan çok daha önceki devirlerde toplum içi adaleti sağlamaya yönelik yazılı yasalara ve oldukça iyi işleyen yargı sistemlerine sahip olduğunu göstermiştir²⁷². Bu noktada önceliği Mezopotamya toplumlari ve bunların içerisinde de özellikle Sumerler almışlardır. Nitekim Mezopotamya'da erken ortaya çıkan kişisel mülkiyet düşüncesi yazılı hukuk kavramının da erken doğmasını beraberinde getirmiştir.

Geniş çivi yazısı bilgisi içerisinde hukuk konusu, gerek bu husustaki materyalin bolluğu, hele Sumer, Eski Babil, Hitit, Asur, Yeni Babil Kanunları'nın ele geçmiş olması, gerekse bilginlerin bu konu ile daha çok ilgilenip bol eser vermeleri dolayısıyla başlı başına bir saha halini almış ve çivi yazılı hukuki kaynakların tetkikiyle günümüz hukuku arasındaki benzerlikler ortaya çıkarılmıştır.²⁷³ Böylece Eski Ön Asya hukuku eskiden beri çivi yazısı uzmanlarının olduğu kadar hukukçuların da dikkatini çeken ve bu nedenle yoğun bir şekilde üzerinde çalışılan bir alanı oluşturmaktadır²⁷⁴.

Bu konuda ilginç bir örneği Mezopotamya'da İsin kenti krallığında işlenen bir cinayetle ilgili mahkeme kararı oluşturur. Buna göre, üç kişi bir tapınak görevlisini öldürür. Ve her nedense bunu ölen adamın karısına da söylerler. Kadın durumu gizler ve idari makamlara bildirmez. Olay açığa çıkar ve İsin kralı Ur – Ninurta'nın (M.Ö. 1923-1896) önüne getirilir. Bunun üzerine kral davanın incelenmesini, aynı zamanda mahkeme görevi de yapan Nippur kenti kuruluna verir. Kurulun, çeşitli mesleklerden olmakla birlikte, davalarda yargıç üç görevini üstlenen on bir üyesinden dokuzu, kadını da cinayetten suçlu bulur. Fakat, diğer iki üye buna itiraz eder ve derler ki: "Kadın ne yaptı ki o

²⁷² B. Dinçol (2003), a.g.e., 7.

²⁷³ Kılıç (2002), a.g.t.,3.

²⁷⁴ B. Dinçol (2003), a.g.e., 7.

öldürülsün”²⁷⁵ Bazı araştırmacılar, elimizdeki yasa maddelerinin, kanun koyucu tarafından bir defada yazdırılmadığını, bunların zaman içinde karşılaşılan çeşitli suçlar ve bunlara verilen cezaların unutulmaması²⁷⁶ daha sonraki olaylara emsal teşkil etmesi için zaman içerisinde yazıya geçirildiğini öne sürmektedirler. Bu davada da kurul üyeleri bu savunmayı haklı bulurlar. Ve kadının cinayete katılmadığını susmasının onu adalet karşısında suçlu duruma düşürmediğini kabul ederler ve üç katili idama yollarlar²⁷⁷.

Suçun oluştuğuna ilişkin öğelerin varlığının zorunlu olmasının ötesinde, yasanın açıkça suç olduğunu bildirmediği bir eylemden ötürü hiç kimse suçlanamaz. Suçun açıkça yasada belirtilmiş olmasının yanı sıra, söz konusu suç sayılan eyleme uyumlu cezanın da yine yasada açık – seçik belirtilmiş olması gerekir²⁷⁸.

Assyriolog Samuel N. Kramer, böyle bir dava konusunda çağdaş Amerikan mahkemelerinde ne gibi bir karar verileceğini öğrenmek için aralarında yaklaşık dört bin yıllık bir zaman farkı olan ve 1930-1945 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesinde yargıçlık yapan Owen J. Roberts’a gönderir. Gelen cevap şöyledir: “Bizim yasalarımıza göre, kadın suç ortağı olarak kabul edilemez. Suç ortağı (fer’i fai) sayılmak için cürmün işlendiğini bilmek yeterli olmaz, Cürmün kabulü, suçun işlenmesinde yardım ve yataklık etmek gerekmektedir.” Görüldüğü gibi, günümüz yargıçları bu dava hakkında Nippur Kenti Kurulu ile aynı yargıya varmıştır²⁷⁹.

Şunu belirtmemiz gerekir ki, düzenleme biçimleri (Hitit, Eşnunna ve Orta Asur yasaları dışında prolog / ön söz, maddeler ve epilog / son söz’den oluşan kalıplaşmış düzeni ve bazı maddelerin benzerlikleri bu yasaların birbirinden etkilendiklerini gösterse de Asyanik kökenli Sumerlerin, Sami ırktan Asur ve Babillerin, Hint Avrupa Hititleri’nin farklı örf ve adetlere sahip olmaları ve bunların yasalarına yansımaları nedeniyle aslında kendilerine özgü bir karaktere sahiptirler²⁸⁰. Mesela, bir memleketin hukuku yazılı olarak tespit edilmemiş olsa, pozitif hukuku elde bulunmasa, hukuk yok demek değildir. Vardır, fakat yazılı

²⁷⁵ B. Dinçol (2003), a.g.e., 7.

²⁷⁶ Hüseyin Yıldız (1996), *Medeni Hukukun Temel İlkeleri*, Bursa, 121.

²⁷⁷ B. Dinçol (2003), a.g.e., 7.

²⁷⁸ M. A. Dinçol (1982), a.g.e., 84-85.

²⁷⁹ B. Dinçol (2003), a.g.e., 7.

²⁸⁰ B. Dinçol (2003), a.g.e., 4.

olarak ortaya çıkarılmamıştır. Örfleri adetleri, usulleri vardır; onlarla yaşamaktadır

Bu şekilde anlaşıldığı vakit, hukuk ideali, yalnız devirden devire memleketten memlekete değişmekle kalmaz; aynı devirde ve aynı yerde insanların tavırlarına “immanent” hukukun idrak ediliş şekline göre değişir. Her devlet, daha doğrusu her insan topluluğu kendi ihtiyaçlarına ve kendi anlayışına göre, kendi hukuk nizamını kurar²⁸¹.

Bu cümleden olmak üzere, Eski Ön Asya’da ele geçen en eski adalet belgesi Sumer krallarından Urukagina’ya (yak. M.Ö. 2351-2342) ait sosyal içerikli bir fermanıdır. Bilinen ilk yasa metni ise yine bir Sumer kralı olan Ur-Nammu (M.Ö. 2111-2094) tarafından yazdırılmıştır. Eski Ön Asya yasalarının örf ve adet hukukunda o güne kadar geçerli olan kurallarla aynı zamanda baş yargıç olan krallar, yargıçlar ve yargı erkine sahip diğer görevliler tarafından verilen çeşitli mahkeme kararlarının toplanmasına dayandığı kabul edilir²⁸². Tarihinin anlayışına göre toplu hayatta geçen her hadise kendi içinde, kendi bünyesine uygun bir takım hukuk prensiplerini taşır. Çünkü her toplu hayat hadisesi, hukuk nizamına girebilen bir hadisedir. Kısaca her münasebetin içinde kendi kaidesi vardır²⁸³. Örf ve adet teammül hukuku bir toplumda kendi kendine oluşan ve sürekli yenilenerek yerleşen adetlerin, zamanla yaptırıma bağlanmasıyla (yani bunlara uyulması için zorlayıcı hükümlerin tesis edilmesiyle meydana gelen kurallar bütünü yazılı olmayan hukuk olup, yazılı yasaların temelini oluşturur²⁸⁴.

Urukagina reform metninden anlaşıldığı gibi Sumer devletlerinin hükümdarları tarafından getirilen yasaların ve hukuksal düzenlemelerin uygulanması, M.Ö. 2400’lerde, hatta belki de çok daha önceleri, doğan bir olaydı²⁸⁵.

²⁸¹ Ziya Umur (1993), *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, İstanbul, 58.

²⁸² B. Dinçol (2003), a.g.e., 1.

²⁸³ Umur (1993), a.g.e., 57.

²⁸⁴ B. Dinçol (2003), a.g.e., 1.

²⁸⁵ Çığ (2000), a.g.e., 116.

Sami kökenli Asur ve Babil krallıkları yasalarının da geleneklere boyun eğdiğini ve bu gibi konularda iyileştirmeye gidemediğini gösterir²⁸⁶.

Eski Ön Asya yasaları için bazı bilim insanları “Çivi yazısı hukuku” terimini kullanmaktadırlar. Buna göre Mezopotamya toplumları tarihsel bir sıra içinde birbirlerinin hukuk sistemlerinden ve yasalarından etkiledikleri gibi çivi yazısı kullanan Hititler ve Hurriler de hukuki ve iktisadi belgelerini Sumer ve Babil örneklerine göre düzenlemişlerdir. Bu belgeler ve kavramlar biçimsel olarak Sumer Babil örneklerine göre düzenlenmiştir. Bu belgelerin ve kavramların biçimsel olarak Sumer – Babil örnekleriyle esaslı benzerlikler gösterdikleri, Çivi yazısı hukukunun İbrani hukukunu da etkilediği kabul edilir²⁸⁷. Yine detaylı bir şekilde incelendiğinde Hitit kanun maddelerinin şekil bakımından tamamen, eski Mezopotamya kavimlerinin çivi yazısı hukuku kalıbına göre yazılmış²⁸⁸ olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan tüm yasalarda “eğer edatı ile başlayan şart cümleleriyle belirtilen tek tek suç eylemlerini ve bunlar için ön görülen cezaları gösteren maddeler mümkün olduğunca sistematize edilerek derlenmiştir. Hiçbiri genelleştirilmiş hukuk kuralları şeklinde değildir. Hukukçular bir hukuk kaidesi yaratmakla hakimlerin kararlarını arka arkaya sıralamanın çok farklı bir şey olduğunu, önceden tasarlanarak konulmuş soyut kurallardan oluşan hukuk sistemlerinin ancak Roma İmparatorluğunda ortaya çıktığını kabul etmektedirler. Hukukçulara göre çalınabilecek her şeyi tek tek maddeler halinde sayarak, her biri için ayrıca cezalar saptamak yerine, soyut bir hırsızlık kavramı yaratmak ve cezayı buna göre tayin etmek, hukuk evriminde ileri bir aşamadır. Casvistic hukukun en büyük eksikliği ele geçen maddeler dışındaki suç eylemlerine ne gibi cezalar verildiğini anlamamıza olanak vermemesidir²⁸⁹.

Bu noktada Hititleri nazarı – itibare aldığımızda Mezopotamya’nın o kadar çok etkisinde kalmışlardır ki kendi çivi yazılarında Akatça ve Sumerce yazı işaretlerini olduğu gibi kullanmışlardır²⁹⁰.

²⁸⁶ B. Dinçol (2003), a.g.e., 43.

²⁸⁷ B. Dinçol (2003), a.g.e., 3.

²⁸⁸ Memiş (2002), a.g.e., 231.

²⁸⁹ Ekrem Akurgal (1998), *Anadolu Kültür Tarihi*, Ankara, 114.

²⁹⁰ B. Dinçol (2003), a.g.e., 4.

Bu kültürel alışveriş içinde acaba Hitit Hukuk Sistemi ve Yasaları Mezopotamya’da eskiden beri var olan yazılı hukuktan ne dereceye kadar etkilemiştir? Hititlerin, oldukça eskide kalmış Mezopotamya’ya ilişkin kişi ve olayları bildikleri açıktır. Örneğin, M.Ö. 1650 yıllarına tarihlenen I. Hattuşili Fırat’ı kendinden 700 yıl önce geçmiş olan Akat kralı Sargon’dan söz edebilmektedir. Buna bakılacak olursa Orta kronolojiye göre M.Ö. 2111- 2094’e tarihlenen Ur-Nammu M.Ö. 1934-1920 arasında konulan Lipit-İştar ve M.Ö.1793-1750 tarihlerindeki Hammurabi yasalarının Hititler için karanlık geçmişin unutulmuş belgeleri olmadığı anlaşılır.

Yukarıda sıralanan Mezopotamya yasaları ile Hitit yasa maddeleri karşılaştırıldığında bazı konularda bir etkinin varlığından söz etmek mümkün olmaktadır. Bu benzerliklerden hangilerinin direkt bir alıntı olduğu hangilerinin ise Hititlere esin kaynağı teşkil ettiğini anlamak güç olsa da bu benzerlikleri şöylece sıralayabiliriz:

- 1- Eşnunna ve Ur - Nammu yasaları da “Talion” ilkesini kabul etmezler. Bunlarda da bedeni sakatlamalar için gümüş ile tazminat ödeme cezası vardır. Eşnunna yasalarının içerik bakımından Hitit yasaları ile daha büyük benzerlik gösterdiğini bazı araştırmacılar iddia etmektedirler²⁹¹.

Sumer kanunları gibi nakti cezalar içeren Eşnunna kanunlarının prolog ve epilog kısımları ele geçmemiştir. Belirli bir sistemi olmayan kanunlar 61 maddeden oluşmaktadır²⁹².

Kral Ur-Nammu’nun, Sumer ve Akat memleketleri üzerinde hakimiyetini kurmak için giriştiği faaliyetlerden tarihi kısımda bahsedilirken, ahlaki kısımda ise Sumer memleketindeki bürokratik suiistimallerden ve kralın reformları ile bunların ortadan kaldırılmasından, ölçüleri ıslah etmesinden ve yetimleri kötü muamelelerden korumasından bahsedilmektedir²⁹³.

²⁹¹ Ali M. Dinçol (1982), a.g.e., 98.

²⁹² Ekrem Memiş, (2006), *Eski Çağ Medeniyetleri Tarihi*, Ankara, 49.

²⁹³ Bilgiç (1963), a.g.m., 108.

Kanun maddelerinin yazıldığı kısım kırk ve eksiktir. Tableti ilk okuyan (1954) S.N. Kramer tarafından 22 madde olarak tamamlanması teklif edilmekle birlikte 6-7.si okunabilmektedir²⁹⁴.

2- Hitit yasalarında 29-30 ilke olarak Hammurabi Kanun'inde 160 ve 159 ile uygunluk göstermektedir. Bu maddeler hatırlanacağı üzere sözlenmiş bir kızın ailesi tarafından erkeğe verilmemesi durumunda ödemiş olduğu başlığın (Kuşata-Tirhatum) iki misli geriye ödenmesi, erkeğin vazgeçmesi durumunda, başlığı geriye talep etme hakkı bulunmadığı konusundadır. Hammurabi Kanun'inde de arka arkaya iki madde lafzen ve ruhen bunların işidir. Bu maddelerin direkt bir alıntı olduğuna inanan araştırmacılar bulunmaktadır ki, kanımızca haklı olmaları büyük bir olasılıktır²⁹⁵.

3- Hitit yasalarında, kölelerin kaçması durumunda yakalayana mükafat ödenmesi ile ilgili 22 ve bunu izleyen yine aynı kanunda hükümler içeren 23 ve 24 içerik bakımından Hammurabi Kanun'inin 16-19 ve Lipit-İstar Kanun'inin 12-14 maddelerinin benzerlikleri göze çarpmaktadır. (Eşnunna 40 ve 49)²⁹⁶.

Hitit Yasası madde 22'de "Şayet bir köle kaçarsa ve bir kimse onu geri getirirse, şayet yolda o, (eski efendisi) onu tutarsa o zaman ona (köleyi geri getiren kimseye) deri kunduralar verir; şayet onu nehrin beri yakasında tutarsa, iki şekel gümüş verir; şayet nehrin öbür yakasını tutarsa o zaman ona üç şekel gümüş verir" denilmektedir.

23. maddede ise "Şayet bir köle kaçarsa ve Luwia şehri arazisine giderse onu geri getiren kimseye o (kölenin efendisi) 6 şekel gümüş verir. Şayet kaçarsa ve bir düşman memleketine giderse onu geri getiren kimse onu kendisi için alır"²⁹⁷ şeklinde ifade edilmektedir.

Burada belirtilmek istenen seçme imkanını daha çok vurgulamak amacıyla çalışan kölenin efendisine ait olan şeyin iyice belirtilmek istenmesidir. Madde

²⁹⁴ Tosun-Yalvaç (1975), a.g.e., 566.

²⁹⁵ M. Ali Dinçol (1982), a.g.e., 98.

²⁹⁶ M. Ali Dinçol (1982), a.g.e., 98.

²⁹⁷ Galanti (1931), a.g.e., 9-10.

21’de ise bunun tersi söz konusudur. Nitekim, köle düşman bir ülkeye kaçmış olduğundan, bu köleyi bulan kişi onu geri vermek zorunda değildir.

Hammurabi Yasaları’nın 16 ve 19. maddelerinde bu durum şöyle ifade edilmektedir: “Eğer bir adam, saraya veya muşkenum a ait kaybolmuş bir erkek veya kadın köleyi evinde saklarsa ve tellahın çağrısı üzerine onu (ortaya) çıkartmazsa o evin sahibi öldürülecektir”. “Eğer, o köleyi evinde alıkoyarsa, sonra köle elinde yakalanırsa, o adam öldürülecektir”²⁹⁸.

Lipit-İştar yasalarının 12 ve 14. maddelerinde “Eğer, bir adamın erkek veya kadın kölesi şehrin içine kaçarsa başka bir adamın elinde bir ay kadar oturursa (bu) ispat edilirse köleye karşı köle verilecektir”. “Eğer bir adamın kölesi efendisine köleliğini ödedyse efendisine köleliğini iki misli (ödediği) doğrulanırsa o köle serbest bırakılacaktır” denilmektedir²⁹⁹.

Eşnunna Yasaları’nın 40 ve 49. maddelerinde bu durum şu şekilde ifade edilmektedir. “Eğer bir adam bir erkek köle bir kadın köle, bir öküz veya değeri olan ne varsa satın alırsa (fakat satanı ispat edemez ise) o hırsızdır”³⁰⁰. “Eğer bir adam, çalınmış bir erkek köleyle veya çalınmış bir kadın köleyle yakalanırsa, erkek köle ise erkek köleyi kadın köle ise kadın köleyi sevk edecektir. (teslim edecektir.)”³⁰¹.

4- Hititlerde köle ve hürlerin evlenmelerini yukarıda izah etmiştik. (Hitit yasaları 33). Hammurabi Kanun’inde 175 ve 176. maddeleri aynı konuya hasredilmiş olup bu gibi karma evliliklerden doğacak çocukların hür olacağını belirtmektedir. Ölüm halinde ise kölenin de ortak mülkiyeti bir kısmının varisi olacağı anlaşılmaktadır³⁰².

Hammurabi Kanunu’nun 33. maddesinde “Şayet bir erkek köle bir kadın köle alırsa hukuku aynı surettedir” denilmektedir³⁰³.

Yine Hammurabi Kanunu’nun 175 ve 176. maddesi suç ve ceza kavramına ait diğer örneklerdir. “Eğer sarayın bir kölesi veya bir muşkenumun kölesi bir

²⁹⁸ Tosun -Yalvaç (1975), a.g.e., 187.

²⁹⁹ Tosun-Yalvaç(1975), a.g.e., 65.

³⁰⁰ Tosun-Yalvaç (1975), a.g.e., 83.

³⁰¹ Roth (1997), a.g.e., 66.

³⁰² M. Ali Dinçol (1982), a.g.e., 99.

³⁰³ Galanti (1931), a.g.e., 11.

bey kızı ile evlenirse ve çocukları olursa kölenin sahibi beyin kızının çocuklarına karşı kölelik için hak iddia etmeyecektir³⁰⁴. “Eğer saraya ait bir köle veya bir muşkenuma ait bir köle bir bey kızı ile evlenirse, o evlendiği zaman baba evinin çeyiziyle birlikte, saray kölesinin veya muşkenumun kölesinin evine girer ve birleştikten sonra bir ev yaparlar ve mal edinirlerse, sonra sarayın kölesi veya muşkenumun kölesi kaderine gittiyse, beyin kızı çeyizini alacaktır. Dahası kocası ve o birleştikleri zamandan itibaren elde ettikleri bütün malı ikiye bölecekler ve kölenin sahibi yarısını alacak, beyin kızı da çocukları için yarısını alacaktır.” denilmektedir.

Eğer beyin kızının “çeyizi yoksa kocası ile birleştikten sonra elde ettikleri mal ikiye bölünecek ve kölenin sahibi yarısını alacak diğer yarısını da çocukları için beyin kızı alacaktır³⁰⁵”.

Hitit yasalarının 6. maddesinde, “şayet bir şahıs erkek olsun kadın olsun, herhangi bir şehirde ölürse, vefat ettiği kimsenin arazisinin tarlasından 100 gibeşşer alır ve varisi onu alır³⁰⁶”.

5- Hitit yasalarının 6. maddesini yukarıda anlatmıştık. Açık arazide bulunan bir cesedin ölümünden yakın bir yerleşim halkının sorumlu tutulacağı bildirilen bu madde ile Hammurabi Kanunu'nun faili bulunamayan hırsızlık suçu ile en yakın yerleşimin sorumlu tutulacağını bildiren 23. maddesi arasında prensip açısından benzerlik görülmektedir³⁰⁷.

Hammurabi Kanunu'nun 23. maddesinde “Eğer hırsız yakalanmazsa malı çalınan adam, nesi çalındıysa tanrı önünde açıklayacak, topraklarında ve bölgelerinde hırsızlık olan şehir ve onun ileri gelenleri ne çalındıysa kendisine ödeyeceklerdir³⁰⁸” denilmektedir.

6- Yasa maddelerinde olmamakla beraber yasal hükmünde bir talimatname metninde, kralın hizmetkarlarının nasıl davranacakları saptanırken, bir hizmetkarın suçlu olup olmadığını anlamak için “Nehir

³⁰⁴ Akkuş (2007), a.g.t., 47.

³⁰⁵ Roth (1997), a.g.e., 115-116.

³⁰⁶ Galanti (1931), a.g.e., 7.

³⁰⁷ M. Ali Dinçol (1982), a.g.e., 99.

³⁰⁸ Tosun-Yalvaç (1975), a.g.e., 187.

Sınaması”na başvurulmaktadır. Bu sınamada nehre atılan kişi nehir tarafından alınır, yani boğulursa suçludur. Sağ kalırsa, suçsuzdur. Bu sınamaya Hammurabi kanunlarının 2. maddesinde de geçerli olan bir usuldür³⁰⁹. Aynı uygulamanın Hitit öncesi Anadolu toplumlarında da varlığına rastlanılmaktadır³¹⁰. Yani suçun tespiti için sanığın nehre atılması uygulaması benzer şekilde bu toplumlarda da karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun söz konusu tüm toplumların din ve inançları ile bağlantılı olduğunu düşünmek gerekmektedir.

Hammurabi Kanunu'nun 2. maddesine göre, Eğer bir adam, bir adam hakkında (onun büyü yaptığını iddia ederse ve onu ispat etmezse (edemezse), üzerine büyücülük iftirası atılan adam, nehre gidecek (nehre dalacaktır) eğer nehir onu çekerse (zaptederse) iftira eden onun evini (mülkünü) alacak (sahiplenecektir). Eğer adamı nehir temize çıkarırsa ve selamete çıkarsa ona iftira eden adam öldürülecektir. Nehrin selamete çıkardığı (adam) iftiracının malına mülküne sahip olacaktır³¹¹.

³⁰⁹ M. Ali Dinçol (1982), a.g.e., 99.

³¹⁰ Cahit Günbattı (2000), Eski Anadolu'da "Su Ordali", Archivum Anatolicum 4, s.73-88.

³¹¹ Tosun-Yalvaç (1975), a.g.e., 187.

SONUÇ

İnsanların yerleşik hayata geçmeleri toplu yaşamın bireylere yüklediği sorumluluğu da beraberinde getirmiştir. Kurallar insanların özgürlüklerinin sınırlarını çizerken suç ve ceza kavramı da kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Bir fiilin suç olup olmadığı toplumun yargısıyla tanımlanmış, karşılığında cezai yaptırımların konulmasıyla caydırıcılık etkisi oluşturulmaya çalışılmıştır. Yazının icadı ile örf ve adet hukuku yerini yazılı hukuk sistemlerine bırakmıştır. İlk yazılı hukuk sistemi M.Ö. 2450 yıllarında Mezopotamya'da Sumerlilerin kent devletlerinden birisi olan Lagaş'ın kralı Urukagina tarafından başlatılmıştır. Böylece Mezopotamya toplumlarında bir yazılı hukuk geleneği başlamış ve sonraki yüzyıllarda Mezopotamya'yı mesken tutan Doğu Sami ırkına mensup Akat ile Batı Sami ırkına mensup olan Babil ve Asurlular tarafından bu gelenek sürdürülmüştür. Aynı hukuk geleneği zaman içerisinde Mezopotamya'nın hudutlarını aşarak komşu memleketlere de tesir etmiştir. Böylece eskiçağın Ön Asya dünyasında bir çivi yazılı hukuk sistemi ortaya çıkmıştır. Mezopotamya'da ortaya çıkan bu hukuk nizamının ikinci ve önemli ayağını Anadolu'da oturan Hititler oluşturmuşlardır. Gerçekten Hitit hukuku da ilk yazılı hukuk sistemlerindedir. İçeriğindeki doğaya ve insana saygılı çizgisi, inceleyenleri, yaşadığı çağın şartları göz önüne alındığında kendine hayran bırakmaktadır. Çivi yazılı metinlerin ele geçmesi ve çözülmesi bu yazıyı kullanan milletlerin yaşantısının gözler önüne serilmesinin fırsatını doğurmuştur. Bu noktada Mezopotamya ve Anadolu gibi iki ayrı büyük uygarlık merkezinde gün ışığına çıkarılan hukuk muhtevalı çivi yazılı metinlerin okunup tercümelelerinin yapıp yayınlanması, iki farklı medeniyeti oluşturan toplumların benzer ve farklı yönlerinin tespit edilmesi fırsatını ortaya koymuştur. Ancak Mezopotamya kanunları kısasa kısas uygulamasını benimserken Hitit kanunları çözümleri maddi cezalarla gidermeyi yeğlemiştir.

Bu durum, Hitit krallarının abartıdan uzak gösterişsiz hayat sürdürdükleri sarayların mimarisine de yansımıştır. Hitit krallarının denetlenen, yargılanabilen ve gereğinde cezalandırılabilen konumu onları daha yalın bir yaşam çizgisine oturtmuştur. Hititlerin insancıl ve zengin kültürlerinin sırrı, ülke sınırlarına kattıkları diğer medeniyetlerin inanç ve örflerini içselleştirmelerinde gizlidir. Kendilerine katılan diğer toplumların inanç merkezlerindeki tanrıları bile benimseyip kabul etmeleri ne güçlü bir empati yeteneğine sahip olduklarının göstergesidir.

Hitit hukuku ele geçen belgeler ışığında yönetim ve yargı mekanizmasıyla bulunduğu döneme ve sonraki dönemlere etkisinin ve yol göstericiliğinin bu gün bile canlılığını muhafaza eden örneklerini incelemeye çalıştık. Cezada şahsilik, delillerin ikamesi, eksik teşebbüs, kadınların konumu, evlenme akitleri ve aile hukukunun diğer meseleleriyle miras hukukunun yasal prosedüre bağlanmış olması çağına göre takdire şayan ne kadar ayrıntılı bir hukuk sistemiyle karşı karşıya olduğumuzu bize göstermiştir. Günümüzde mültecilik hukukunun temelini Hitit hukukuna dayandığını suçluların başka devlete iadesi kriterinde iade edilecek devlette ölüm cezasının olup olmadığına bakılarak karar verildiğine tanıklık ettik. Mağdura ödenen tazminatlarla mağdurluğun giderilmesine çalışılarak kin ve intikam üzerine kurulmuş kısasa kısas uygulayışının hukuktan çıkarılmasıyla ilkel bakış açısından yepyeni bir ufuk arayışına geçildiğine müşahade ettik. Tazminat uygulaması kısasa kısas hukukunun ekonomik yıkıcılığını bir miktar yapıcılığa dönüştürmekteydi. Yaşandığı dönem baz alındığında cezai uygulamada büyük bir reformdu.

Devletlerarası barış antlaşmalarıyla, kuvvet kullanımının sınırlandırılması, ölüm cezalarının zamanla kaldırılarak çok istisna tutulması bu durumlarda bile kralın af yetkilerinin saklı tutulması Hitit hukukunun demokratik ve insancıl özelliklerinin vurgusuydu.

KAYNAKLAR

- Akkuş, S. (2007), *Eski Ön Asya Toplumlarında Kölelik Müessesesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Akurgal, E. (1998), *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Yayınları, Ankara.
- Albayrak, İ. (2005), Kültepe'den Bir Toplu Kayıt Belgesi, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 9, S.1-2, Ankara, 138.
- Alp, S. (1947), Hitit Kanunları Hakkında, *D.T.C.F. Dergisi*, V/5'ten Ayrı Basım, T.T.K., Ankara.
- Alpman, A. (1977), M.Ö. XX-XII Yüzyıllarda Evlatlık Alma Müessesesi, *DTCF Dergisi*, Ankara, s. 3-
- Baykara, T. (1988), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- Bilge, N. (1990), *Hukuk Başlangıcı*, Ankara, Turhan Kitabevi, 7. Baskı, s.
- Bilgiç, E. (1963), Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An-Anesi, *D.T.C.F. Dergisi*, XXI, 3-4, Ankara, s. 103-119.
- Bryce, T. (2003), *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Dost Kitabevi, Ankara, s.
- Ceram, C.W. (1984), *Tanrıların Vatanı Anadolu*, Çev. E. Mermi Erendor, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, s.
- Çeçen, S. (), *Sumerler ve Gutiler*, Yayınlanmamış çalışma
- Çığ, M. I. (2000), *Hititler ve Hattuşa İhtar'ın Kaleminden*, Kaynak Yay., İstanbul, 78.
- Darga, M. (1984), *Eski Anadolu'da Kadın*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 2. Baskı, s.
- Darga, M. (1970), *Çivi Yazılı Kadın Mektupları*, *Tarih Enstitüsü Dergisi I*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, s. 197-200.
- Demirci Kürşat (1990), *İbrani Yasaları ve Eski Ön Asya Hukuk Arasındaki Paralellikler*, İstanbul.
- Diakov, W.- Kovalev, S. (1987), *Eski Uygarlıklar ve Dünya Tarihi*, Çev. Özdemir İnce, V Yay., Ankara,
- Dinçol, B. (2003), *Suç ve Ceza Kavramı*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yay., İstanbul.
- Dinçol M. A. (1982), Hititler Uygarlık Tarihi, *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, C.I, Görsel Yay., İstanbul.
- Doğan, E. (2008), *Hitit Hukuku*, Güncel Yayıncılık, İstanbul.
- Ediz Zerrin (1995), *Hititlerden Günümüze Kadınların Tarihine Giriş*, Adım Yayıncılık, İstanbul, I.Baskı.

- Frankfort Henri (1986), *Uygarlığın Yakın Doğu'da Doğuşu*, Çev. Alaaddin Şenel, İmge Kitabevi Yay., Ankara
- Galanti, A. (1931), *Hitit Kanunu*, İstanbul Bankalar Matbası, İstanbul.
- Günbattu, C. (2000), *Eski Anadolu'da Su Ordali*, Archivum Anatolicum 4, s.73-88.
- Göze Ayferi (2000), *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yay., İstanbul.
- Gurney, O. R. (2001), *Hititler*, Çev: Pınar Arpaçay, Dost Kitabevi Yay., Ankara,1. Baskı.
- Günaltay, Ş. (1987), *Yakın Şark I(Elâm ve Mezopotamya)*, T.T.K., Ankara,2. Baskı,
- Günaltay, Ş. (1934), *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Akşam Basımı, İstanbul.
- Günbattu, C. (1991), Eski Babil Devrinde Tımar ve Devlet Arazisinin Tahsisi Hakkında Bazı Görüşler, *Belleten*, LV, 212, s. 11.
- Güriz, A. (1996), *Hukuk Başlangıcı*, Ankara, Siyasal Kitabevi, s. 1-4
- Gürkan, Ü. (1989), *Hukuk Sosyolojisine Giriş*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Ankara, s. 106-
- <http://www.mahfiegilmez.nom.tr.web>
- İmparetti, F. (1992), *Hitit Yasaları*, Çev. Erendiz Öbayoğlu, İtalyan Kültür Heyeti, Ankara.
- İplikçioğlu, B. (1994), *Eskiçağ Tarihinin Anahatları-I*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2. Baskı.
- İplikçioğlu, B.(1997), *Eski Batı Tarihi I*, T.T.K. Yay., Ankara, s.17.
- Kılıç, Y. (2002), *Eski Mezopotamya ve Anadolu'da Aile Hukuku (Asur, Babil ve Hitit Devletlerinin Sonuna Kadar)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Kınal, F.(1983), *Eski Mezopotamya Tarihi*, T.T.K. Yay., Ankara.
- Kınal, F. (1991), *Eski Anadolu Tarihi*, T.T.K. Yay., Ankara, 3. Baskı, s. 147.
- Koshaker, P. (1983), *Roma Özel Hukukunun Ana Hatları*, Çev. Kudret Ayiler, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Ankara.
- Kramer, S. N. (1963), *Sümerler Tarihleri Küllüleri ve Karakterleri*, Çev. Özcan Buze, Kabalcı Yayınları, Ankara.
- Kramer, S. N. (1995), *Tarih Sumerde Başlar*, Çev. Muazzez İlmiye Çığ, T.T.K., Ankara, 41.
- Mansel, A. M. (1995), *Ege ve Yunan Tarihi*, T.T.K. Yay., Ankara, s.
- Memiş, E. (1999), *Genel Tarih Genişletilmiş 2. Baskı*, Günay Yayıncılık, Konya.
- Memiş, E. (2006), *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Baran Matbacılık, Ankara, 1. Baskı.
- Özgüç, T. (1950), *Kultepe Kazısı Raporu 1948*, T.T.K., Ankara.

- Parmaksızoğlu, İ.- Çağlayan, Y. (1976), *Genel Tarih I Eskiçağlar ve Türk Tarihinin İlk Dönemleri*, Funda Yayınları, Ankara, 1. Baskı.
- Roth, M. (1997), *Law Collection From Mezopotamia And Asia Minor*, Atlanta.
- Sander, O. (1999), *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 7. Baskı.
- Schickert, H.- Brandau, B. (Şubat 2003), *Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, Arkadaş Yay., Ankara.
- Sebahattin, B., Salih, Ç. (1996), Yeni Belgelerin Işığında Eski Anadolu'da Kölelik Müessesesi, *Belleten*, C.L.,S. 229, Ankara.
- Sever, H. (1995), Yeni Belgelerin Işığında Koloni Çağında (M.Ö. 1970–1950) Yerli Halk İle Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler, *Belleten*, C. LIX, 224, Ankara.
- Sever, H. (1992), Anadolu'da Nişanın Bozulması Hakkında Verilmiş Kaniş Karum Kararı, *Belleten*, C.L.,VI.
- Şenel, A. (1996), *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat yayınları, Ankara, 6. Baskı.
- Tosun, M. –Yalvaç, K., (1975), *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, T.T.K. Yay., Ankara.
- Tosun, M. (1963), Hammurabinin Toprak Kanunları, *D.T.C.F. Dergisi*, C.XXI, S.3-4, Ankara.
- Umur, Z. (1993), *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*,Beta Yay., İstanbul.
- Ünal, A. (2002), *Hititler Devrinde Anadolu I*,Altan Matbacılık, İstanbul.
- Yıldırım, R. (1996), *Ön Asya Tarih Ve Uygarlıkları*, Meram Yayınları, İzmir.
- Recep Yıldırım (2002), *Uygarlık Tarihine Giriş*, Meridyen Yay., İzmir.
- Yıldırım, R. (2000), *Uygarlık Tarihi (Ders Notları)*, Tübitak Yay., İzmir.
- Yıldırım, R. (1996), *Eskiçağ'da Anadolu*, Meram Yay., İzmir.
- Yıldız, H. (1996), *Medeni Hukukun Temel İlkeleri*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Yiğit, T. (1999), Çivi Yazılı Kanunlarda Kölelik, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.111, S.2, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

17.01.1966 tarihinde Almanya'nın Geislingen şehrinde doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Denizli'de aldı. 1982 yılında evlenerek ara verdiği eğitime 2001 yılında Anadolu Üniversitesi İşletme Bölümüyle geri döndü. 2005 yılında Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimine başladı.

